

Poljudnik

„L U Č”

POLJUDNO - ZNANSTVENI ZBORNIK

VI.

ZBRAL FRANCE BEVK

EX LIBRIS „LUC”

TRST 1930.

KNJIŽEVNA DRUŽINA „LUC”

Vse pravice pridržane.

1771/6

N 17.224/1954

TISKALA, IZDALA IN ZALOŽILA TISKARNA „EDINOST“
V TRSTU.

SPREMEMBE V USTROJU VELIKEGA FAŠISTOVSKEGA SVETA IN DOLOČBE ZA UREDBO FAŠ. STRANKE.

Člen 1. zakóna od 9. dec. 1928, št. 2693, pravi — kakor smo že čitali v IV. zvezku «Zbornika» iz leta 1929. —, da je namen V. f. svéta biti vrhovni organ, ki naj izpopolnjuje vse delovanje režima, vzniklega iz oktobrske revolucije l. 1922.

Da bi pa zadostil samemu sebi in bil kos tako velevažni nalogi, bi moralo tvoriti V. f. svét le malo oseb, katere naj bi se z lahkoto in naglo sestajale ter odločevale o zadevah, posebno onih, ki zahtevajo nujne in točne rešitve.

Prav radi tega je moralo priti do spremembe v ustroju V. f. svéta, posebno če pomislimo, da hoče fašistovski režim preprečiti vsako zavlačevanje v reševanju političnih in drugih vprašanj, pred vsem ker se zaveda, da so predolga razpravljanja istih, držav in njemu samemu škodljiva v toliko, v kolikor ovirajo ves nadaljni razvoj in napredek fašizma kot takega in državnega blagostanja. V glavnem pa, ker sloni njegov uspeh prav na tem, da se rešita nujno vsako važno vprašanje in vsak nov predlog in se praktično izvedeta.

Včasih je tak sistem pa vendar le nevaren, ker se zna zgoditi, da tako nujno rešena vprašanja in predlogi, ki so predmet razprave, niso zgrajeni na pravi in solidni podlagi. V tem slučaju treba na novo graditi. Morda pa je prav tak sistem tudi dober, ker so praktični izkusi najboljši učitelji.

Takih metod se tudi fašistovski režim sam večkrat poslužuje, kajti kakor hitro se nova odredba

praktično ne posreči, jej že sledi sprememba, zgrajena na podlagi praktične izkušnje.

Da je to resnica, nam jasno priča — poleg drugih slučajev — tudi zakon od 14. dec. 1929, št. 2099, ki prinaša spremembe k zakonu od 9. dec. 1928, št. 2693 o uredbi in delokrogu V. f. sveta, in navaja določbe za uredbo fašistovske stranke.

Glavni in prvi namen novega zakona pa je, spremeniti uredbo V. f. sveta le v kolikor se tiče števila njegovih članov. In če pomislimo — kar se je že zgoraj omenilo, t. j. da skuša fašistovski režim preprečiti vsako zavlačevanje v reševanju političnih in drugih vprašanj — bomo razumeli takoj, da se s tem novim zakonom število članov V. f. sveta skrči.

Po zakonu od 9. dec. 1928. je V. f. svet tvorilo nič manj ko 52 članov. Jasno je, da predstavlja tako število članov precejšnjo množico ljudi, ki jo je težko spraviti hitro in točno skupaj; še bolj težko pa doseči, da bi se tolika množica hitro zedinila o načinu rešitve zadev, ki so predmet razprave.

Praktični izkusi so gotovo pokazali potrebo spremembe.

Čl. 1. novega zakona, torej, preključuje čl. 4., 5. in 7. prejšnjega zakona in jih nadomešča s čl. 2., 3. in 4. novega, od katerih določa:

čl. 2., da so člani V. f. sveta za nedoločen čas kvadrumviri pohoda na Rim;

čl. 3. navaja one, ki postanejo člani radi svoje funkcije in za vso njeno dobo, to so:

1. predsednik senata in predsednik poslanske zbornice,

2. ministri državni tajniki za zunanje zadeve, za notranje, za justico, za finance, za nacionalno vzgojo, za poljedelstvo in šume in za korporacije,

3. predsednik italij. kr. akademije,

4. tajnik in podtajnika fašistovske stranke,

5. vrhovni poveljnik prostovoljne milice za nacionalno varstvo,

6. predsednik posebnega sodišča za zaščito države,

7.*) predsedniki nacionalnih fašistovskih konfederacij in nac. faš. konfederacij za industrijo in poljedestvo.

Poleg teh sme, po čl. 4., vladni načelnik imenovati za člane V. f. sveta in sicer za dobo treh let in s pravico obnove one osebe, ki imajo zasluge za narod in fašistovsko revolucijo kot vladni člani, ali kot tajniki fašistovske stranke po letu 1922., ali radi drugih priznanj. — Člane te zadnje vrste sme vladni načelnik na isti način t. j. z lastnim odlokom, tudi odstaviti.

Izključeni so torej po novem zakonu kot člani V. f. sveta nekateri ministri, kakor n. pr. minister za vojsko, za mornarico, za promet, za aeronautiko in za kolonije; državni podtajnik pri predsedstvu ministrskega sveta; člani direktorija faš. stranke; predsednik nac. ustanove Balilla. Tudi ne pridejo več v poštev one osebe, ki sicer niso imele pravic članov, a jih je smel vladni načelnik poklicati k sodelovanju kot strokovnjake za razna vprašanja, ki so bila predmet razprave.

Na ta način, torej, tvori V. f. svet 26 stalnih članov.*) Predsednik V. f. sveta je vladni načelnik, tajnik pa vsakokratni tajnik faš. stranke.

Vse drugo je ostalo v tem oziru neizpremenjeno.

Določbe za uredbo fašistovske stranke.

Drugi del zakona od 14. dec. 1929, štv. 2099 navaja določbe za uredbo fašistovske stranke. Radi tega je stopil čl. 14. prejšnjega zakona iz veljave in nadomeščajo ga čl. 6., 7., 8., 9. in 10. novega zakona.

Preklicani čl. 14. je določal, da se imenujejo tajniki, podtajniki, upravni tajnik in drugi člani faš. direktorija z odlokom vladnega načelnika na sklep

*) Vseh pod to točko imenovanih članov je sedem, ker toliko je vseh konfederacij.

*) Dejanski šteje sedanji V. f. svet samo 25 članov, ker je eden izmed kvadrumvirov, t. j. minister odv. Michele Bianchi, med tem časom umrl.

V. f. sveta za dobo treh let s pravico do obnove ter da se na isti način tudi odstavljajo.

Ostal je pa vendar še v veljavi drugi del čl. 14., ker čl. 7. novega zakona ponavlja, da sme biti osrednji tajnik faš. stranke pozvan s kraljevim odlokom udeleževati se sej ministrskega sveta. Drugi del novega zakona torej določa:

1. da se pravila faš. stranke potrdijo s kr. odlokom na predlog vladnega načelnika po zaslišanju V. f. sveta in ministrskega sveta (čl. 6.);*)

3. da se imenuje glavni tajnik faš. stranke s kr. odlokom na predlog vladnega načelnika in postane istočasno po vsej pravici član Vrhovnega odbora za zaščito države, višjega sveta za nacionalno vzgojo, nacionalnega sveta korporacij in osrednjega korporativnega odbora (čl. 7.);

3. da se imenujejo člani direktorija in zvezini tajniki (segretari federali) faš. stranke z odlokom vladnega načelnika na predlog tajnika faš. stranke in sicer prvi za dobo treh let, drugi pa le za eno leto.

S tem je fašizem stopil za korak naprej in enačba: stranka = država je dobila še večji pečat in pravno priznanje.

Ker je namenjena za eno prihodnjih številčk «Zbornika» razprava o pravilih faš. stranke, se opusti tukaj vsako nadaljnje razpravljanje v gornjem oziru.

*) Kar se je že zgodilo s kr. odlokom od 20 dec. 1929., št. 2137.

SPRAVA MED SV. STOLICO IN ITALIJO.

Dne 11. februarja 1929. leta je bila v lateranski palači v Rimu podpisana spravna pogodba med sv. Stolicco in Italijo in istega dne je bil v tej palači podpisan tudi konkordat, to je dogovor, s katerim je bil pravno opredeljen položaj katoliške cerkve v italijanski državi. Podpis teh dveh zgodovinsko važnih listin je bil pozdravljen po vsej Italiji in po vsem katoliškem svetu kot rešitev «rimskega vprašanja» in je spravil to vprašanje zopet v ospredje svetovne zgodovine. Treba je torej, preden preidemo k obrazložitvi rešitve «rimskega vprašanja», na kratko povedati, kaj je in v čem obstoja to rimsko vprašanje.

Dvojna vsebina rimskega vprašanja.

Pod «rimskim vprašanjem» se navadno razume vprašanje odnošajev med katoliško cerkvijo, oziroma med njenim glavarjem rimskim papežem in Italijo vsled aneksije Rima h kraljevini Italiji l. 1870. O rimskem vprašanju v tem smislu govori tudi zgoraj omenjena listina, podpisana dne 11. februarja lanskega leta v lateranski palači v Rimu. V resnici pa je «rimsko vprašanje» dosti bolj staro; leta 1870. je morda le doseglo višek dramatičnosti za mlado italijansko kraljevino pod savojsko dinastijo, je postalo poleg svetovnega vprašanja, kakor je bilo vedno in je še danes, še posebej specielno italijansko vprašanje.

Začetek «rimskega vprašanja» je treba iskati stoletja nazaj, v dobi, ko se je po padcu starega rimskega imperija pomaknilo kulturno in politično središče starega sveta iz zapada na vzhod, iz Rima v Bizant, ko se je po razpadu mogočnega rimskega cesarstva v dva dela, vzhodni, bizantinski, in zapadni,

rimski, vnela med vzhodom in zapadom tudi ostra politična in kulturna borba.

Razpad nekdanjega enotnega mogočnega cesarstva rimskih imperatorjev v dva dela je imel za posledico tudi razpad nekdanj enotne cerkvene organizacije v dva dela: vzhodno in zapadno, grško in rimsko. In kakor sta šli obe cesarstvi kmalu ločeno pot, tako se je tudi razvoj organizacije obeh cerkvâ vršil na povsem drugačni podlagi.

Vzhodne krščanske cerkve.

V stari rimski državi je bila verska organizacija del državne organizacije, verski zakoni državni zakoni, državna vera obvezna za vsakega rimskega državljana. Zato ni čuda, če je država nastopila z vso odločnostjo proti krščanski cerkvi, ki je s svojo organizacijo izpodjedala državno, metala ob tla načela, ki so veljala za sveta, grozila z revolucionarno silo z družabnim preobratom, postavila proti rimski državi pod gospodstvom imperatorja državo pod vodstvom Kristusa. Toda v silnem in veličastnem boju, ki se je vnel med rimskim poganskim cesarstvom in krščanstvom je ostalo zmagovito krščanstvo. Vzhodno-rimski cesarji, ki so stolovali v Bizantu, so spoznali ogromno silo krščanske organizacije, ki se je širila kot poplava po vsem imperiju in katere vrste so se vedno bolj množile vkljub preganjanjem, in so uvideli, da je edina rešitev za državo, če se odreče stari državni veri in proglasi novo krščansko vero za državno vero. To izvrstno politično potezo je naredil cesar Konstantin Veliki, ki je tako postal od najhujšega sovražnika krščanov njihov največji zaščitnik, a je — kar je glavno — spravil obenem krščansko cerkveno organizacijo pod svoje vrhovno vodstvo. Krščanska cerkev je zavzela s tem mesto prejšnje državne vere, cerkveni zakoni so postali del državnega prava (jus publicum), privilegiji, ki jih je prej uživala poganska vera so sedaj prešli na krščansko. Cerkev je tako smela imeti in pridobivati premoženje, bila je oproščena od

davkov, imela je lastna sodišča. Cesar je poljubno in pogosto posegal v cerkvene zadeve, njegova volja je bil zakon. «Kar jaz rečem — je izjavil Konstantin na milanskem cerkvenem zboru — bodi zakon!» Kratko: cerkev je postala državna institucija. Ta razvoj cerkvene organizacije v vzhodnem rimskem cesarstvu je ostal v zgodovini znan pod imenom **«cezaro-papizma»**, s čemer se hoče označiti, da je bil vrhovni glavar cerkve cesar (cesar = papež). Vzhodna cerkev se je v smislu tega načela razvijala skozi stoletja, ne da bi prišlo, kakor na zapadu, do ostrih spopadov med cerkvijo in državo. Cerkev in država sta delovali paralelno in si nista nasprotovali, pač pa sta se izpopolnjevali.

Ko je izginilo tudi vzhodnorimsko cesarstvo, je vrhovno vodstvo cerkvene organizacije prešlo od carigrajskega imperatorja na vladarje posameznih držav, ki so nastale na ozemlju nekdanjega vzhodnorimskega cesarstva in na vladarje držav, kamor ni s krstom prodrl tudi vpliv rimskega papeža. Carigrajski patriarh, ki ni zmožal osredotočiti vrhovnega in neodvisnega vodstva cerkvene organizacije v svojih rokah, dokler je bila moč carigrajskih imperatorjev na višku, (kajti škofje, metropolitani in eksarhi, ki so stali na čelu večjih administrativnih edinic, so se znali od njega upravno osamosvojiti), je moral take načrte opustiti še bolj spričo politične osamosvojitve posameznih krščanskih držav, posebno ko je nastala v vzhodni Evropi mogočna krščanska država Rusija. V novih krščanskih državah je politični osamosvojitvi kmalu sledila tudi cerkvena osamosvojitve. Grško duhovništvo je moralo postopoma prepuščati mesto domačemu, grški jezik narodnemu. Nastale so tako samostojne cerkve, neodvisne od cerkvenega oblastva izven mejâ zadevnih držav: ruska, bolgarska, srbska, rumunska, grška pravoslavna cerkev. Vse te cerkve so seveda hranile temeljni nauk prvotne enotne krščanske cerkve in jih od rimske katoliške cerkve loči v glavnem le cerkvenopolitični sistem.

Rimska krščanska cerkev.

V povsem drugačni smeri se je razvijal cerkvenopolitični sistem zapadnorimske cerkve, to je sedanje rimsko-katoliške cerkve. Dočim so ruska, bolgarska, srbska, rumunska in grška pravoslavne cerkve ohranile, vsaka za se, cerkvenopolitični sistem prejšnje vzhodnorimske cerkve in so ostale v pravnem pomenu besede **državne** cerkve, katerih dejanski vrhovni glavar je bil do najnovejših časov vladar dotičnih držav, se je znala zapadnorimska cerkev osamosvojiti od države, in rimski papež je znal osredotočiti v svojih rokah vrhovno cerkveno vodstvo tudi nad cerkveno organizacijo izven mejâ nekdanjega zapadnorimskega cesarstva. Seveda se to ni zgodilo kar čez noč, temveč po stoletnih bojih na eni strani med bizantinskimi vladarji in patriarhi, kot nositelji zgoraj orisane ideje in na drugi strani papežem, kot predstavnikom ideje nekdanjega rimskega cesarstva.

Rimski škof ni bil, po ločitvi rimskega cesarstva v dva dela, samo duhovni voditelj vernikov, temveč tudi visoki državni dostojanstvenik in eden najbogatejših veleposestnikov v Italiji. Kot Petrov naslednik v mestu, ki je bilo prestolnica starega sveta in najmogočnejšega cesarstva, ki hrani najsvetejše spomine krščanstva in ki je postojanka, na kateri se je bil najhujši boj med cerkvijo in pogansko rimsko državo, in kot ugledni državni dostojanstvenik, je rimski škof kmalu postal prvi priznani cerkveni glavar v zapadnorimskem cesarstvu. Bizantu se je zgodilo kakor nekđaj Rimu, ki ni mogel prebaviti zavojevanih pokrajin na Balkanu. Kakor so nekđaj namestniki rimskih cesarjev v vzhodnih pokrajinah stresli raz sebe rimski jarem, tako se je zgodilo tudi sedaj, da je spričo pojemanja direktne kontrole bizantinskih vladarjev nad zapadnorimskim cesarstvom, prešla postopoma tudi cesarska posvetna oblast v roke rimskega papeža, ki je tako združeval v sebi najvišjo posvetno in duhovno oblast v Italiji.

Spričo pomanjkanja vsake pomoči s strani bizantinskih vladarjev proti prodirajočim germanskim plemenom se je prebivalstvo Italije navadilo videti v rimskem papežu, ki je edini znal ustaviti germanske in druge vojske, da niso zavojevale tudi Rima samega, ne samo namestnika bizantinskega cesarja, temveč naravnost nositelja ideje nekdanjega rimskega imperija. Da so se tudi rimski papeži sami zavedali tega svojega poslanstva, dokazuje že dejstvo, da sta dva največja papeža že v tej dobi nosila naslov «pontifex maximus», to je naslov najvišjega svečenika poganskega Rima. V tem domnevanem poslanstvu rimskega papeža tičijo tudi prvi vzroki definitivnega preloma med zapadno, rimsko, in vzhodno, grško cerkvijo, ki bi bil drugače, z ozirom na neznatne, po večini le obredne razlike med obema cerkvama, pač nerazumljiv, a je postal z ozirom na svojo izključno politično podlago, seveda, neizogiben. V tem poslanstvu je treba tudi iskati prve vzroke poznejših hudih bojov, ki jih je zapadno rimska cerkev bojevala pod vodstvom papeža proti novim državnim tvorbam, nastalim na ruševinah nekdanjega rimskega cesarstva.

Rekli smo, da se je v zapadnorimskem cesarstvu smatral rimski papež ne samo za prvega med škofi, temveč tudi da je v njem zapadnorimski svet videl nadaljevalca ideje rimskega imperija, ki je znal uspešno in odločno braniti ozemlje nekdanjega rimskega cesarstva proti prodirajočim hunskim in germanskim plemenom. Ti dve ideji, da je rimski papež ne samo vrhovni glavar cerkvene organizacije, temveč tudi v posvetnem gospodstvu dedič rimskih cesarjev, sta vodili cerkveno politiko skozi ves srednji vek in vse do najnovejših časov, sta naredili kulturni, cerkveni in politični razpad med zapadom in vzhodom za nepremostljiv, sta ustvarili rimsko vprašanje, okoli katerega se je dolgo sukala zgodovina, zaradi katerega je Italija ječala skozi dolga stoletja pod tujim gospodstvom, zaradi katerega so skozi stoletja divjale meščanske vojne, v imenu katerega so vsta-

jale in padale države, se je prelivala krščanska in poganska kri, je vzvaloval vroč kulturni boj, ki ni prenehal do dandanes.

Iz zgoraj omenjenih razlogov se je rimski škof smatral za prvega med vsemi drugimi škofi že zdavno prej, nego mu je bilo po končni ločitvi cerkve v vzhodno in zapadno tudi zakonito priznано vrhovno vodstvo vsaj nad rimsko-katoliško cerkvijo. Že cerkveni sinod v Sardiki (današnji Sofiji) ga je l. 343. priznal kot najvišjega sodnika nad vsemi škofi, podlaga njegovi posvetni oblasti pa je bila postavljena še-le v 8. stoletju, ko je papež definitivno ločil usodo rimske cerkve od vzhodnorimskega cesarstva pod vlado bizantinskih cesarjev in jo zvezal z mogočnim frankovskim kraljestvom, katero je pod Karlom Velikim objemalo skoraj vse ozemlje nekdanjega zapadnorimskega cesarstva in so na njem nastale germanske državne tvorbe. V boju proti germanskemu plemenu Longobardov se je bil namreč tedanji rimski papež Štefan II., ko je vsled ostrega spora z Bizantom izgubil vsako upanje, da bi mu od tam prišla pomoč, obrnil za posredovanje k najmočnejšemu krščanskemu vladarju one dobe, k frankovskemu kralju Pipinu. Ta je vdrl s svojo vojsko v Italijo, premagal Longobarde in podaril papežu obsežno, Longobardom odvzeto ozemlje, med drugim eksarhat Raveno in Pentapolis (Rimini, Pesaro, Fano, Sinigaglia in Ancona) ter ga priznal za gospodarja rimskega dukata. S to daritvijo je bila postavljena podlaga poznejši cerkveni državi, ki je vse do najnovjših časov predstavljala otipno vsebino rimskega vrašanja, večinoma tako izrazito, da se je pozabilo, da prav za prav ne gre več za vprašanje obstoja ali neobstoja cerkvene države in njenih mejâ, temveč za veliko bolj pomembno stvar: za svetovno premoč cerkvene državnopravne ideje nad posvetno ali narobe, za boj med cerkvijo in državo ne samo v mejah neznatne cerkvene države, temveč povsod, koder seza organizacija rimske katoliške cerkve. V novejšem času sta se potem obe plati tega vprašanja združili v

eno, češ: cerkev ima pravico širiti in uveljaviti svoje poslanstvo na zemlji, da pa zamore resnično izvrševati svoje poslanstvo, ji je potrebna trdna opora: cerkvena država. Tako se je rimsko vprašanje identificiralo z vprašanjem obstoja cerkvene države.

Daritev je priznal tudi Pipinov naslednik Karol Veliki, katerega je v zahvalo papež kronal s krono zapadnorimskega cesarstva. Pomen te papeževe poteze je jasno razviden iz pisma, ki ga je tedanji teolog Alkvin poslal Karlu Velikemu: «Do danes so bila tri oblasti na svetu: papeževa vzvišenost (apostolica sublimitas), vikar sv. Petra, danes bogokletno zasramovan in teptan; cesarjevo dostojanstvo (imperialis dignitas), posvetni oblastnik novega Rima (Bizanta) in kraljevo dostojanstvo, od Jezusa Kristusa Vam izročeno, da vladate nad kristjanskim ljudstvom. Vaše kraljevsko dostojanstvo nadkriljuje sedaj vsa druga po modrosti in po moči, v Vas je torej postavljen blagor krščanstva.» S Karlovim kronanjem s cesarsko krono zapadnorimskega cesarstva, ki je do tedaj pripadala bizantinskim vladarjem, je bila zapečaten ločitev Rima od Bizanta, je rimska cerkev ubrala ločeno pot od vzhodne cerkve, je zopet zasijala slava starega cesarskega Rima. Usoda je hotela, da se je to zgodilo po zaslugi predstavnika kraljestva, ki ni od tega sveta... Vezi med rimsko in vzhodno cerkvijo so se sicer vzdržale v kljub politični ločitvi med Rimom in Bizantom, toda šlo je le za formalno vez in še ta je bila v XI. stoletju definitivno prerezana.

Navezanje rimske cerkve na frankovsko državo je imelo globok vpliv na cerkveno organizacijo, predvsem na cerkveno premoženje. Priznanje cerkve od rimske države je imelo za posledico tudi povečanje cerkvenega imetja, ki se je s časom vedno bolj množilo in je bilo v času, ko je cerkev prišla v stik s frankovsko državo, že ogromno. Upravitelji cerkvenega premoženja so bili škofje, ki so z dohodki tega premoženja vzdrževali podrejeno duhovništvo. Duhovniki so le redko dobivali plačo v denarju, po ve-

čini je bila njihova služba zvezana z užitkom bolj ali manj obsežnega premoženja, do katerega pa posvetna oblastva niso imela nobene pravice, kakor niso imela pravice se vtikati v imenovanje posameznih cerkvenih dostojanstvenikov. Volitev škofov je bila pridržana duhovništvu in prebivalstvu dotične diocese (upravne edinice), zasedanje nižjih cerkvenih mest v okviru diocese je bilo pridržano škofu.

Že v dobi karolinskih vladarjev je prišlo v tem oziru do velikih izprememb. Frankovski vladarji so prinesli s seboj tudi svoj državni sistem, ki je temeljil na **feudalizmu** in kateremu se je morala postopoma vdati tudi cerkev. Za lastnika vsega državnega ozemlja se je smatral kralj. Najuglednejši njegovi podaniki, katere je kralj obdaril z več ali manj obsežnim ozemljem, so bili na tem ozemlju le užitkarji. Sicer so lahko uživali izročeno zemljo neomejeno, a zato so bili gospodarju zemlje, kralju, dolžni zvestobo in vojaško službo. Užitkarji (vazali) so, seveda, oddajali del svojega užitkarskega premoženja zopet svojim podrejenecem pod istimi pogoji in tako se je ustvarila vez, ki je šla navzgor vse do kralja.

Kaj kmalu je postalo tudi bogato cerkveno premoženje žrtev tega sistema in je prešlo v roke posvetnega oblastva, bodisi da je bila cerkev prisiljena dati svoje premoženje v uživanje tudi posvetnim kraljevim podanikom - bodisi da so cerkveni dostojanstveniki postali na prej cerkvenem premoženju užitkarji, to je kraljevi vazali, obvezani, kakor posvetni vazali, k zvestobi in k vojaški službi. Ker so s časom postale predmet užitka razen zemlje tudi cerkve, samostani in posamezne časti (grofovska, vojvodska i. t. d.), ni čuda če je država naredila še nadaljnji korak: da si je prisvojila tudi imenovanje višjih cerkvenih dostojanstvenikov.

Seveda se je cerkev s papežem na čelu skušala postaviti po robu temu uvajanju posvetnega sistema v cerkveno organizacijo, s katerim je bila cerkev oropana ne samo svoje samostojnosti, temveč tudi svojega premoženja. V pomanjkanju drugih sredstev

so se cerkveni učenjaki lotili ponarejevanja domnevnih starih listin, na podlagi katerih so dokazovali pravico cerkve do lastnega premoženja in do neodvisnosti od posvetnega oblastva, češ, da je bila ta pravica cerkvi zagotovljena že od prvih bizantinskih cesarjev. Sklicujoč se na domnevno odredbo cesarja Konstantina (Constitutum Constantini) so papeži upravičevali celo svojo pravico do posvetnega oblastva nad vso Italijo, češ, že cesar Konstantin je izročil rimskim papežem oblast nad vso Italijo.

Sistem podvrgavanja cerkve posvetnemu oblastvu je dosegel svoj višek v XI. stoletju. Vpliv posvetnega gospodstva je predril globoko v cerkveno organizacijo. Skoraj vsaka cerkev je imela svojega posvetnega gospodarja, ki je bil, seveda, tudi gospodar njenega premoženja. Šibkost zadnjih frankovskih kraljev je izkoristilo mogočno plemstvo, ki je vsled feudalne ureditve frankovske države prišlo s časom do velike moči, tako da je bilo ob razpadu frankovske monarhije gospodstvo nad Italijo v rokah mogočnih feudatarjev. V severni Italiji je prekašal vse po svoji moči in bogastvu furlanski vojvoda Berengar, oblast nad srednjo Italijo je bila v rokah toskanskih markizov in spoletskih vojvod, sam papež, ki je dotlej uspešno kljuboval frankovskim vladarjem, se je moral ukloniti premoči rimskega plemstva. Kakor je krona Italije postala igrača v rokah mogočnih feudatarjev, ki so jo po vrsti drug za drugim nosili, tako je postala tudi papeževa tijara igrača v rokah mogočne rimske aristokracije. Malo je bilo papežev, ki so vztrajali na svojem mestu več kot eno leto; po večini so umrli nasilne smrti. Kako nizko je v tej dobi padel ugled cerkvenih glavarjev, naj pokaže tale primer: Ko je ena rimskih strank dvignila na papežev prestol Štefana VI., je le ta dal izkopati truplo svojega predhodnika Formoza, ga dal obleči v papeško obleko in ga dal soditi od zbora visokih cerkvenih dostojanstvenikov, ki so ga, seveda, obsodili. Štefan VI. mu je nato snel znake papeške časti in je ukazal, naj se mu odrežejo trije prsti, s katerimi je

blagoslavljal vernike in naj se njegovo truplo vrže v Tiber...

Toda to silno ponižanje je moglo le začasno zatemniti veličastno etično podlago, na kateri sloni krščanska cerkvena organizacija, in ponovil se je tudi v tej dobi pojav, ki ga srečujemo pogostoma v zgodovini krščanstva, da največjemu ponižanju sledi neposredno najvišje poveličanje.

INVESTITURNI BOJ.

Papež Gregor VII. — Inocent^o III.

Ko je nemška dinastija Otonov zopet vzpostavila zapadnorimsko cesarstvo, se je sicer cerkev rešila pritiska domačega plemstva, toda ostala je podrejena vladarjem cesarstva, ki so vzeli v svoje roke posvetno in duhovno oblast in so razpolagali s papeško tijaro in škofovsko mitro. Vstoličenje (investitura) škofov se je od nekdanj delilo v dva dela: duhovno in posvetno investituro. Prvo (s palico in s prstanom) so škofje prejeli od duhovništva in prebivalstva svoje diocese, drugo (z žezlom) od vladarja. Toda že Henrik III. je odpravil ta način investiture škofov in si je pridržal obojno investituro kar zase. Prišlo je celo v navado, da so se cerkvena dostojanstva kar prodajala. Prihajali so tako na visoka cerkvena mesta povsem nevredni ljudje, katerim je bila religiozna misija deveta briga in ki so skrbeli le za svoje osebne koristi in se niso prav nič razlikovali od ostalih grofov in posvetnih mogotcev. Dolgo niso zadeli ob drug odpor nego od strani posvetnih feudatarjev, kajti ljudstvo v tem času ni prihajalo v poštev, če ne kot suženjska čreda v medsebojnih bojih med posvetnimi in cerkvenimi oblastniki.

Toda s časom je nastal hud odpor proti temu, za cerkev skrajno nevarnemu sistemu v cerkvenih vrstah samih. Sprva plaha svarila so se začela množiti, klic po reformi je postajal vedno močnejši, odpor proti tej usodepolni zablodi vedno večji, vrstam cerkvene opozicije so se pridružile tudi vrste nasprotnikov posvetne oblasti škofov, na čelo

opozicije je stopil mož, katerega je cerkvena zgodovina postavila na eno najodličnejših mest. Bil je to prejšnji menih Hildebrand in poznejši papež Gregor VII. Svoje reformatorsko delo je začel tiho, a vztrajno, že kot svetovalec papeža Leona IX. Dokler so bili nemški vladarji na višku moči in slave, je seveda Hildebrandovo delo ostalo le podvodno, ko pa so po smrti Henrika III. nastale v Nemčiji sami zmešnjave, je tudi Hildebrand stopil očitno na dan s svojim programom za osvoboditev cerkve od države in za njeno osamosvojitvev.

Program, ki si ga je papež Gregor VII. postavil in ki tvori podlago za vso poznejšo cerkveno politiko je bil ta-le: 1) Cerkev se mora popolnoma osamosvojiti od posvetne oblasti. Vsled tega se posvetno oblastvo nima pravice vmešavati v volitev papeža, ki je vzvišen nad vsemi pozemskimi stvarmi in je podoben Bogu; nima pravice vtikati se v volitev škofov in nameščanje drugih duhovnikov, nima pravice sklicevati cerkvenih zborov, sodišče nima pravice soditi duhovnike, cerkveno premoženje je prosto vsakih posvetnih bremen, duhovniki vsake posvetne dolžnosti. 2) Država mora biti pokorna cerkvi, kateri mora prepustiti skrb za duhovne stvari in se brigati le za materialne stvari, katere pa so podrejene duhovnim. Država, kot tvorba satana, lahko najde svojo rešitev le potom cerkve. 3) Ves svet je enota podrejena vrhovnemu gospodstvu papeža. Ta odloča o vojni in miru, razpolaga z deželami, postavlja in odslavlja vladarje, izdaja zakone obvezne za vse, razveljavlja državne zakone, lahko proglašá svobodne ljudi za sužnje in njihovo premoženje za razlaščeno.

Še predno je bil izvoljen za papeža, je dal sklicati v Rimu cerkveni shod, katerega se je udeležilo 113 škofov in na katerem se je izdal slavni dekret, s katerim je bila volitev papeža poverjena kardinalskemu kolegiju, torej ne kralju in ne rimskemu narodu.

Ta sklep je seveda dvignil proti papežu toliko cesarsko stranko, kolikor rimske barone. Toda Hilde-

brand, ki je vse to predvideval, si je pravočasno poiskal zaveznikov, med temi pri normanskih vladarjih, ki so bili malo prej zavladali nad južno Italijo. Vnel se je tako hud, večkrat tudi krvav boj med obema strankama, ki se je razširil iz Rima po vsej Italiji. Končno je vendarle zmagala reformistična stranka in kardinalski kolegij je l. 1073. izvolil za papeža Hildebrande samega, ki si je kot papež nadel ime Gregor VII.

Gregor VII. je znal kot papež z občudovanja vredno vztrajnostjo in odločnostjo udejstvovati svoj program. Spor s posvetnim vladarjem je bil neizogiben in je izbruhnil kmalu v vsej svoji dramatičnosti. Ko je tedanji rimsko-nemški vladar napravil red v Nemčiji in pokoril uporne vazale na Saksonskem, se je končno odločil za energične ukrepe tudi proti Rimu. Odstavil je saksonske škofe in imenoval na njihova mesta svoje kreature, ekskomunicirane (iz cerkve izobčene) prelate je vzel pod svoje okrilje, tudi v Italiji sami je odstavljal škofe v Milanu, Farmu in Spoletu in končno je dal na zboru nemških škofov v Wormsu odstavit tudi papeža samega. Lombardski škofje, ki so se težko uživiljali v nove čase, so to odstavitev potrdili in poslali v Rim posebnega odposlanca, da ta sklep sporoči papežu.

V Rimu je ravno zboroval cerkveni zbor, sklican od papeža, ko je prišel odposlanec lombardskih škofov, stopil pred papeža in mu dejal: «Kralj moj in gospod in vsi škofje Germanije in Italije ti ukazujejo, da stopiš s prestola sv. Petra, ki si ga s silo zasedel.» Cbrnil se je nato k zborovalcem in jim oznanil: «Bratje, oznanjam vam, da pride za prihodnje binkoštno praznike v Rim kralj, da vam da novega papeža, ker ta-le tukaj ni papež, temveč krvoločni volk!»

Zborovalci so ogorčeni poskočili, da zgrabijo držeča, toda Gregor je odločno posegel vmes: «Ne razburjajte se, sinovi, ker sedaj začenjajo za sveto cerkev veliki časi, polni neizmernih sleparij in velikanskih nevarnosti; pripravljeni moramo biti upogniti vrat in

telo pod mučilnico, da nas stiska tega časa nikdar ne loči od Krista.»

Papež prekolne kralja.

Ker pa se zbrani škofje niso hoteli pomiriti, temveč so soglasno zahtevali, naj se kralj kaznuje za svojo drznost, je Gregor vstal in kralja preklel. Evo besedilo strašne kletve:

«Sveti Peter, prvi med apostoli, vikar našega gospoda Jezusa Kristusa, poslušaj svečano rotenje. Poslušaj glas svojega hlapca in naslednika Gregorja... Tebe in s Tabo Mater Božjo in Pavla, brata Tvojega v milosti, kličem za pričo, da me je Tvoja cerkev poklicala na vlado proti moji volji, da se jaz ne zavedam, da bi se bil samolastno polastil Tvoje stolice in da bi mi bilo ljubše se izgubiti v puščavi, nego se iz pohlepa po oblasti polastiti svete Tvoje stolice. V svoji sveti milosti si dovolil in dovoljuješ, da se Tebi izročeno ljudstvo pokori Tvojemu hlapcu Gregorju in da je v meni, Tvojemu vikarju, nadčloveška moč odvezovati in vezati tu doli, kar mora biti odvezano in zavezano v nebesih. V tem trdnem prepričanju in ne zaradi posvetne koristi, temveč za blagor in čast cerkve, jaz zakoniti papež in resnični namestnik Boga, izobčujem v imenu Očeta, Sina in sv. Duha, Henrika, Kralja Germanije, sina Henrika, rimskega imperatorja, brezbožneža, ki z nezaslišano oholostjo preganja in pobija cerkev; prepovedujem mu vladanje germanske in italijanske kraljevine; odvezujem vse kristjane od prisege, ki so mu jo in mu jo bodo položili; prepovedujem vsem in vsakomur, da se mu odslej pokore kakor kralju!»

S to strašno kletvijo je papež Gregor zavihtel orožje, katerega so se potem njegovi nasledniki kaj radi posluževali v srditem in očitnem boju za premoč proti posvetnim vladarjem. Idejna podlaga tega boja je razvidna iz pisma, ki ga je Gregor pisal v tem času škofu v Metzu:

«Jezus naš Odrešenik — pravi papež v tem pismu — je izrekel evangelske besede: Ti si Peter (skala)

in na tej skali bom sezidal svojo cerkev; dam ti oblast, da odvežeš ali zvežeš tu doli, kar mora biti odvezano ali zvezano v nebesih. Ali je mari Bog izključil od te zakonodajne Petrove pravice monarhe? Mari niso kralji del one mistične črede, ki jo je Krist izročil v varstvo svojemu vikarju?!... Mari to monarhovsko dostojanstvo, ta izmišljotina poganskega ljudstva, ne more biti podvrženo večni oblasti sv. Petra, ki jo je milost Božja položila v roke človeka za blagor vernega ljudstva? In kdo od Vas ne ve, da so cesarji, kralji, principi, knezi podedovali ta pompozna imena od ljudi obsojenih za večno, od ljudi, ki so z ropanjem, sleparstvom, nasilstvom in z umori izvrševali nad sebi podobnimi bogokletno pravico močnejših in ki so, potem ko so postali vladarji, vladali s tiransko oholostjo? Kdo more dvomiti o tem, da cerkveni služabniki, Kristovi duhovniki, nasledniki apostola Petra ne morejo biti češčeni kot očetje in učitelji kraljev, narodov, kristjanskega ljudstva? Kdo more torej dvomiti, da oblast papeža ni nad oblastjo kralja? Prvi ne išče drugega nego Božje stvari in živi vzvišen nad pozemsko oblastjo; drugi se ne briga za drugo nego za lastno korist in, sovražnik svojega zdravja, tlači brate s težkim jarmom. Prvi zatajuje svoje srce, trpinči in uničuje svoje telo, da bi bil nekdam z Bogom; drugi vlada kot tiran tu doli, da bo večno suženj satana. Poglejte, kakšni so bili posvetni vladarji od začetka sveta do dandanes! Redki so krepotni in modri. In komu od njih so bili podeljeni čudeži, kakor sv. Antonu, Benediktu in Martinu? Ali sv. stolica ne šteje morda od Petra sem sto svojih škofov, ki tvorijo del nebeške vojske?»

Kakor vidimo, Gregor VII. ni izbiral izrazov ne sredstev v boju, ki ga je začel za osamosvojitve cerkve od posvetne oblasti. Kmalu se je boj v imenu gornjih načel vnel ne samo po vsej Italiji, temveč po vsem katoliškem svetu. Gregor VII., eden največjih duhovnov med stoletnimi glavarji cerkve, je znal imenitno izkoristiti za svojo stvar razmere v posameznih državah, navdušenje vernikov in vseh, kate-

rim je bilo na tem, da se v cerkveno organizacijo končno vrne morala, ki je bila pod vodstvom posvetnih oblastev padla zelo nizko.

Gregor je imel v boju, kakor smo že omenili, dva cilja; cerkveni: napraviti red v cerkvi sami in spraviti cerkveno organizacijo pod izključno vodstvo papeža kot vrhovnega glavarja cerkve; politični: doseči, da bo papež ne samo vrhovni cerkveni glavar, temveč namestnik Boga na zemlji, kateremu niso podložni samo škofje, temveč tudi kralji in drugi posvetni vladarji.

Spričo ogromnih začetnih uspehov se je zdelo, da bo papež Gregor res udeležil oba svoja cilja. Posvetni vladarji so se tresli pred tem silnim umom in organizatorjem. Spravil je brez vseh težkoč pod svoj vpliv Madžarsko, naredil si je podložne španske kralje, posređoval je kot razsodnik v sporu med vojvodo Bratislavom in češkimi velikaši, poljskemu vojvodi Boleslavu je pošiljal ukaze glede cerkvenih zadev, švedski in danski kralji so ga ubogali, ves zarad je ogrel za bodoče boje proti Turkom. Kjer je zadel na odpor, se je pravočasno in zvito vdal, kjer je zadel na šibkost, je ukazoval. Nemški vladar, ki se je drznil ga odstaviti, je šel, ko ga je Gregor preklel in dvignil proti njemu njegovo lastno kraljevino, v Kanoso, kjer je čakal pred zaprtimi vrati tri dni in tri noči v spokorniški obleki, brez jedi in pijače in je prosil papeža na kolenih, naj mu odpusti...

Njegovo moč so občutili tudi na Hrvatskem, kjer je vladal tedaj kralj Peter Krešimir IV. Časi papeža Ivana VIII., ki je bil proglasil načelo «Bog nas je učil, da ga ne slavimo samo v treh, temveč v vseh jezikih» so bili minuli, ker se je rimska cerkev čutila zopet bolj močno. Na cerkvenem zboru v Splitu leta 1060. je bila na pobudo papeževega odposlanca sklenjena poleg drugih cerkvenih reform (celibat, odprave brade i. t. d.) tudi odprava slovanske službe božje in vpeljava latinske. Ta reforma je vzbudila na Hrvatskem velik odpor ljudstva. Javno mnenje se je razdelilo na hrvatsko (glagoljaško) in latinsko stranko.

Večji del plemstva in tudi kralj sam so bili na strani latinske stranke, toda prevladovala je glagoljaška stranka, ki je pod vodstvom neretljanskega vojvode Slavića pregnala Krešimirovega nečaka in naslednika in proglasila za kralja Hrvatske Slavića. Ko je o tem slišal Gregor VII., je poslal nad Slavića svojega zaveznika iz južne Italije, normanskega kneza Amika. Slavić je bil ujet in odpeljan v Italijo, odkoder se ni več vrnil, na hrvatski prestól pa je papež postavil Dimitrija Zvonimira, ki je prisegel na sklepe splitskega cerkvenega zbora in obljubil zvestobo papežu kot svojemu vrhovnemu glavarju, ter se obvezal mu plačevati tudi letni davek kot znamenje vazalstva.

Tudi na tedanjega srbskega kralja Mihajla je Gregorjeva moč vplivala. Za katoličane v Srbiji je bila ustanovljena nova nadškofija v Baru, in Gregor je priznal Mihajla za kralja in mu poslal kraljevsko krono. Toda vpliv Gregorja in njegovih naslednikov ni zalegel, kajti še Mihajlov sporazum z Gregorjem se je nanašal le na katolike v Srbiji, dočim je ostalo kraljevo razmerje do pravoslavja neizpremenjeno.

Papež Gregor je imel v svojih načrtih, seveda, zopetno združitev obeh cerkva. Ravno križarska vojna, ki se je začela pod njegovim vodstvom, bi bila morala po njegovih načrtih ugladiti pot k temu zblizanju. Saj sta rimska cerkev pod papeževim vodstvom in grška cerkev pod vodstvom vladarja v Bizantu imela istega sovražnika. Toda razvoj dogodkov je pokazal, da se je Gregor v svojih načrtih motil. Ko bi se bili dogodki razvijali pod njegovim vodstvom, bi se mu bilo morda posrečilo tudi to veliko delo, toda njegovi nasledniki niso bili kos novim časom in tudi vodstvo križarskih vojn, pri katerih je bila cerkev pač v prvi vrsti prizadeta, jim je ušlo iz rok. Ko so potem križarji v četrti križarski vojni udarili namesto na Turke na — grški Carigrad, katerega so razdejali in opleniili, je razkol med rimsko in grško cerkvijo postal nepremostljiv.

Dočim se je papežu Gregorju VII. skoraj docela posrečil prvi, cerkveni del njegovega programa, je

moral v zadnjih dneh svojega življenja doživeti polom svojega političnega programa. Posrečilo se mu je potom uvedbe celibata, verske prisege i. t. d., pretrgati vezi, ki so vezale duhovništvo in cerkvena oblastva k državi in družini in ustvariti tako disciplinirano cerkveno uradništvo pod svojim vodstvom; škofo je odslej imenoval papež, ki je bil redni in najvišji cerkveni funkcionar, dočim so bili ti le njegovi namestniki. Cerkevna zakonodaja se je osamosvojila, papež je bil v tem oziru vrhovni sodnik nad duhovništvom in laiki. Toda leto dni pred svojo smrtjo je moral zbežati iz Rima pred vojsko istega Henrika IV., kateri je pred malo leti klečal pred njim v Kanosi in ga prosil na kolenih odpuščanja... Umrl je v Salernu, kamor se je bil zatekel pod okrilje normanske vojske, ki se je po obupni obrambi Rima pred nemško vojsko morala umakniti. Njegove zadnje besede so ostale slavne v cerkveni zgodovini: «Ljubil sem pravico, sovražil sem krivico, in zato umiram v pregnanstvu...».

Zadržali smo se nekoliko bolj obširno pri dobi papeža Gregorja VII., ker so se ravno takrat izobličile ideje, v imenu katerih se je potem nadaljevala ostra borba med cerkveno in posvetno oblastvijo skozi ves srednji vek in vse do najnovejših časov. Ideja o papeževi univerzalni monarhiji, obsegajoči ves katoliški svet, je našla tudi po Gregorju odločne prvoborilce v njegovih naslednikih Aleksandru III., Inocentu III. in IV. in končno v Bonifaciju VIII., ki so ne samo širili Gregorjeve ideje, temveč jih tudi pravno še bolj utemeljili in jim dali še širši pomen.

Srditi boj med papeži in nemškimi vladarji, ki je pričel in se nadaljeval pod imenom «investiturnega boja» je bil za časa Henrika VI. zaključen s formalnim dogovorom v Wormsu (l. 1122.), ki je, seveda, pomenil le premirje za pripravo na še hujši boj. Po tem dogovoru je bila duhovna investitura (s prstanom in palico) pridržana cerkvi, toda posvetni vladar si je pridržal posvetno investituro (z žezlom), in v Nemčiji so morali njegovi zastopniki sodelovati pri

cerkvenih volitvah. In l. 1123. je bil sklican v Rimu velik cerkveni zbor, katerega se je udeležilo nad 300 škofov in na katerem je bilo svečano potrjeno premirje z državo ter so bile obenem odobrene reforme, ki so jih papeži uvedli v cerkveno organizacijo. Vrhovno vodstvo cerkvenih zadev je bilo osredotočeno na papeža, ki je potom svojih legatov obvladoval ves katoliški svet in potom njih kaznoval in odstavljaj nepokorne škofo.

Toda kakor je v cerkveni organizaciji zavladal nov duh, tako je zavladal nov duh tudi v državni organizaciji Italije. Z razvojem trgovine in industrije je stopil na plan popolnoma nov političen faktor: obogatelo meščanstvo in nižje plemstvo po deželi. Skoraj vse suverene pravice (regalia) so tako postopoma prešle od škofov in grofov na svobodna mesta pod vodstvom konzulov. Dočim se je tako skoraj vsa severna in srednja Italija razcepila na nebroj mestnih oblastev, nad katerimi sta seveda zavzemali prvo mesto mogočni republiki genovska in benečanska, je v južni Italiji nastala na ruševinah številnih državic močna normanska monarhija pod vlado grofa Ruggera, ki se je dal proglasiti za kralja in je znal z izredno spretnostjo obvladovati svoje kraljestvo, sestavljeno iz raznih plemen in ver: Grkov, Longobardov, Normancev, Arabcev, Nemcev in Francozov in celo Turkov, ki so se v tem delu Italije križali skozi stoletja in mu vtisnili neizbrisne pečate svojih ras. Bila je to v tem času edina država, v kateri so bili povsod enakopravni trije jeziki: latinski, arabski in grški.

Tudi v Rimu samem je zavel duh novega časa. Nižje plemstvo in meščanstvo se je tudi tukaj skušalo otresti gospodstva bogatih feudalnih družin in papeža in se je s silo polastilo mestne vlade, na čelo katere so bili postavljeni možje iz vrst meščanstva pod imenom senatorjev.

Ko se je tako za časa papeža Aleksandra III. vnela zopet borba z nemškimi vladarji (Friderik Barbarossa), so le ti našli na papeževi strani nor-

manskega kralja in svobodna mesta, združena v «zvezo lombardskih mest», ki je morala biti pač še precej močna, če se ji je posrečilo pri Legnanu poraziti močno cesarjevo vojsko in prisiliti cesarja na sklenitev miru, v katerem so nemški vladarji prvič priznali lombardskim mestom pravice velikih vazalov. Na podlagi tega dogovora, italijanska mesta seveda niso postala neodvisna od cesarstva, toda smela so si voliti konzule po svoji volji, ker si je cesar pridržal samo pravico jih potrditi vsakih pet let, smela so imeti svojo vojsko, si zidati trdnjave, sklepati zveze, imeti svojo lastno zakonodajo i. t. d.

Obenem se je Friderik Barbarossa odpovedal s posebnim dogovorom, sklenjenim v Benetkah, vsaki svoji pravici do Rima in rimske prefekture in je priznal papeža za neodvisnega cerkvenega in posvetnega vladarja. Zgodovinarji te dobe trdijo, da je Friderik Barbarossa, ko je pokleknil pred papeža, dejal: «Non tibi, sed Petro» (Ne pred tabo, temveč pred Petrom klečim), nakar mu je papež odgovoril: «Et mihi et Petro» (I pred mano i pred Petrom)...

Visoko kakor nikoli prej je dvignil papeško moč Inocent III. Izvoljen je bil za papeža malo potem, ko je umrl mogočni nemški vladar Henrik VI., sin Friderika Barbarossa, ki je bil zopet podvrgel svoji oblasti ne samo severno in srednjo, temveč tudi južno Italijo in ki ni skrival svojih načrtov, da bi se postavil na čelo vzpostavljenemu rimskemu cesarstvu kot absoluten vladar.

Po svoji državniški zmožnosti je bil Inocent III. vreden naslednik Gregorja VII. in je znal kakor ta izkoristiti hipno onemoglost, v kateri se je nahajala nemška monarhija po smrti mogočnega Henrika VI. Le-ta je zapustil kot svojega naslednika komaj triletnega sina Friderika, rojenega v Italiji. Dočim je bila Frideriku brez težkoč priznana krona Sicilije pod regentstvom matere Kostance, se je v Nemčiji vnel hud boj za Henrikovo nasledstvo na nemškem prestolu. V Italiji je tako imel papež prosto roko. Kot izvrsten državnik in širokopotezen politik, se ni omejil

samo na utrditev svoje moči v Italiji, temveč je razpletel niti svoje politike daleč po vsem tedanjem krščanskem svetu. Predvsem je, seveda, izkoristil zmešnjavo v Italiji, da je utrdil in razširil cerkveno državo. Rimskega prefekta, ki je zastopal cesarsko oblast v «večnem mestu», je prisilil, da mu je prisegel zvestobo kot njegov vazal. Rimski prefekt se je tako izpremenil iz cesarjevega namestnika v papeževega funkcionarja. Tudi rimska občina s senatorjem na čelu je priznala papeževo suverenost in senator je prisegel papežu zvestobo. Ko je tako vzpostavil svoje absolutno gospodstvo v Rimu, je raztegnil svojo akcijo tudi na ostalo ozemlje cerkvene države, kjer so gospodarili cesarjevi feudatarji in baroni. Kdor se mu ni hotel ukloniti, je moral odtod. Romagna je zopet prišla pod papeževo gospodstvo, spoletski vojvoda je moral papežu izročiti svoje ozemlje, Perugia mu je prisegla zvestobo. Velik del srednje Italije je tako prišel pod papeževo oblast in tudi južna Italija je bila indirektno pod Inocentovo vlado, kajti Friderikova mati Kostanca mu je poverila skrbništvo nad mladoletnim Friderikom.

Istočasno je, seveda, Inocent uveljavljal svojo moč tudi izven Italije. V Nemčiji je prišel z njegovo pomočjo na prestol bavarski princ Oton, francoskega kralja Filipa je prisilil, da je zopet vzel k sebi svojo zavrženo ženo, galicijski vojvoda se je moral po njegovem ukazu ločiti od svoje žene, Peter Aragonski se je obvezal mu plačevati letni davek, bolgarski knez Kalojan je prejel krono iz njegovih rok, vtikal se je v spor med srbskima knezoma Vlkonom in Štefanom, celo angleški kralj mu je moral plačevati davek, če je hotel, da dvigne kletev, ki jo je bil proglasil nad njim in njegovim kraljestvom. In ko je z njegovo pomočjo na prestol povzdignjeni Oton, začel dvigati glavo, je znal ukreniti tako, da je prišel na nemški prestol Friderik, ki je bil tedaj že dorastel v mladeniča.

Pod Inocentovim papeževanjem je zopet enkrat postalo aktualno tudi združenje med zapadno in

vzhodno krščansko cerkvijo. Svojo silno moč je namreč Inocent porabil tudi za organizacijo nove križarske vojne. Del križarske vojske iz vseh krajev zapadnega sveta so imeli prepeljati v Bizant Benečani s svojim številnim brodomom.

Benečani so imeli preskrbeti brodomo za transport kakih 35.000 mož in 5000 konj, prevzeti prehrano te vojske za eno leto in oborožiti na svoje stroške petdeset galej, vse to proti odškodnini dveh srebrnih mark za moža in štirih srebrnih mark za konja (vkupna odškodnina je znašala po današnji veljavi okoli pet milijonov lir) in pod pogojem, da dobe polovico plena za se. Toda zgodilo se je, da je večji del križarjev izbral drugo pot, tako da se je zbralo v Benetkah le kakih 20.000 mož, ki niso mogli plačati Benečanom dogovorjene odškodnine. Benečanski dužd je vsled tega predlagal križarjem, naj stopijo kar v benečansko službo za vojno proti Zadru, ki se je bil ravno takrat uprl proti Benetkam. In tako se je zgodilo, da so se šli križarji bojevat namesto v Jeruzalem — pod zadrške zidove. Tja jih je potem prišel klicat na pomoč mladi grški princ Aleksij, katerega oče je bil vržen s prestola od nekega upornega vojvode. Obljubil je Benečanom in križarjem za to pomoč 200.000 mark (okoli 12 milijonov lir) in se obvezal, da bo grško cerkev zopet pripeljal pod papeževo okrilje ter nato skupno s križarji šel reševat sveto zemljo. Križarji in Benečani so z navdušenjem sprejeli ta predlog in so odjadrili proti Bizantu. Ko pa so pregnali upornega vojvodo in vzpostavili vlado odstavljenega cesarja, jim ta ni mogel plačati obljubljenih odškodnin. Benečani in križarji se niso dali zlepa odpraviti in ko jih je hotel odpraviti poveljnik mestne posadke zgrda, so naskočili vdrugič mesto, ga po krvavem boju zavzeli in oropali. Ob tej priložnosti so Benečani odpeljali iz Bizanta silno bogastvo in med drugim tudi štiri bronaste konje, ki se še dandanes nahajajo v Benetkah na trgu sv. Marka.

Zmagovalci so, seveda, vzpostavili v Bizantu latinsko cesarstvo in vzpostavili povsod katoliški obred. Čast bizantinskega patriarha je tudi prevzel Latinec. Latinci so zävzeli skoraj vse primorske bizantinske pokrajine in so začeli širiti svoje gospodstvo tudi na srbskem ozemlju, kjer je tedaj vladal Štefan z bratom sv. Savom. Do združitve obeh cerkvâ pa ni prišlo, ker so se politični dogodki *obrnili drugače. —

Tudi v notranji organizaciji cerkve se je Inocent ravnal po zgledu Gregorja VII. in je s skrajno strogostjo izvrševal sistem papeževega absolutizma: Cerkvenega zbora, ki ga je sklical v Rim, so se udeležili zastopniki vseh krščanskih dvorov in škofje vsega krščanskega sveta. Na tem cerkvenem zboru je bil sklenjen poleg osvoboditve Palestine tudi boj proti heretikom, proti cerkvenim odpadnikom je bila vzpostavljena inkvizicija, potrjena sta bila meniška reda Frančiškanov in Dominikancev; ki sta pozneje igrala tako važno vlogo v cerkveni organizaciji, urejena je bila cerkvena zakonodaja.

Papeževanje Inocenta III. pomeni, na kratko, višek papeške cerkvene in posvetne moči, kakor ga ni dosegel več noben njegov naslednik.

Inocentovi nasledniki so morali povzeti boj s posvetnimi vladarji, ki je dosegel posebno ostre oblike, ko je nekdanji zaupnik Inocenta III. Friderik II. kot poznejši mogočni italijansko-nemški vladar prišel v navzkrižje z Inocentovimi nasledniki. Boj je bil tako srdit, da je Inocent IV., ob Friderikovi smrti vzkliknil: «Laetantur coeli et exultet terra!» (Naj se veseli nebo in zemlja!)

Zadnji dve stoletji srednjega veka predstavljata stalno padanje cerkvene posvetne moči v prid vedno močnejši državni ideji. Toda dočim je skozi ves srednji vek stala v glavnem enotni zapadni cerkvi nasproti enotna država, obsegajoča vse nekdanje zapadnorimsko cesarstvo, se je bojna fronta sedaj postopoma razdrobila na obeh straneh. Na mesto nekdanje univerzalne monarhije stopajo narodne države (Španija, Anglija, Francija, posamezne nemške

države), katerim stoji nasproti cerkev, ki je izšla iz notranjih bojov tekom avinjonjskega suženstva in reformnega gibanja zelo oslabljena.

Že v boju proti zadnjim Hohenstaufovcem so papeži iskali zavezništva pri francoski dinastiji in so po zmagi med Hohenstaufovci prišli popolnoma pod vpliv francoske politike ter so celo prenesli sedež papeške stolice v mesto Avignon v Franciji. Ta dogodek je imel za cerkev usodno moralno in materialno škodo. Dohodki iz cerkvene države so se vedno bolj nižali, stroški, spričo ogromnih izdatkov s prenosom sedeža papežev v Avignon so vedno bolj rastli. Zasnova papeževega državnega sistema, idealno zamišljena po Gregorju VII. in njegovih naslednikih, se je izkazala v stiku s praktičnim življenjem podvržena vsem šibkostim človeških tvorb. Vedno rastoča potreba po denarju je imela kmalu za posledico skrajno korupcijo in moralno prepadanje cerkvenih ustanov. Materijalna stran je stopila na prvo mesto v cerkveni organizaciji, ki je predvsem gledala, da pride v posest čim večjega premoženja. V Nemčiji je tako prešla v cerkvene roke ena tretjina vse zemlje, v Italiji ni po nekaterih krajih ostalo v rokah laikov ni jutro zemlje. Cerkevne globe so bile na dnevnem redu za vsako malenkost, v Rimu so se celo prodajale cerkvene časti, dispense, sodbe in privilegiji.

Še hujše je postalo, ko je prišlo v kardinalskem kolegiju do dveh strank, ki sta izvolili vsaka svojega papeža, katerih eden je papeževal v Rimu, drugi v Avignonu. Skozi celih 40 let ni katoliški svet vedel, kdo je prav za prav cerkveni glavar, skozi 40 let je svet poslušal odloke, s katerimi sta se papeža-tekmeča preklinjala.

Seveda je imelo to za posledico, da je papežev ugled padel zelo nizko, da je moč posvetne države postajala vedno večja, da je postajal klic po temeljiti reformi cerkve vedno silnejši. Občutila se je potreba postaviti na čelo cerkveni organizaciji novo ustanovo. Ta ustanova je imela biti splošni cerkveni zbor, na katerem bi ne imel glavne besede papež, temveč

škofje (episkopalitična stranka). Sklicanih je bilo več cerkvenih zborov, toda papeži so znali potlačiti moč cerkvenega zbora s tem, da so se preko njega sporazumeli s posameznimi posvetnimi vladarji potom dogovorov (konkordatov), s katerimi so morali, seveda, dovoliti posvetnim vladarjem besedo tudi v čisto cerkvenih zadevah. Tako se po konkordatu sklenjenem s Španijo ni smela zasesti nobena škofija brez dovoljenja krone, nobena papeževa odredba se ni smela objaviti brez dovoljenja kralja (placet), inkvizicija, vpeljana za boj proti nevernikom in heretikom, je postala tudi orožje v rokah posvetne oblasti.

Še hujše je postalo, ko so papeži popolnoma pozabili na svoje duhovno poslanstvo in posvetili vso svojo skrb posvetnemu vladanju svoje države, katero so ravno v tem času utrdili in povečali kakor nikoli prej. To se jim je tem lažje posrečilo, ker je bila Italija po razpadu rimsko-germanske monarhije, dolgo prepuščena sama sebi. Dočim sta se Francija in Španija hitro rešili srednjeveške politične anarhije in se organizirali v mogočni monarhiji, je Italija ostala razdeljena v več državic, izmed katerih ni bila nobena tako močna, da bi razširila svojo oblast na ves poluotok.

V polovici 15. stoletja je bila Italija razdeljena v teh-le pet večjih državic: Milan, Benetke, Firenze, Rim in Neapelj. V moralnem propadanju je kmalu dosegla primat papeževa država, posebno, ko je zasedel papeško stolico papež Aleksander VI., ki je s svojim razposajenim življenjem omadeževal papeški ugled kakor nihče pred njim. Pod njegovim papeženjem je moralni razpad v cerkveni organizaciji dosegel višek. Že kot cerkveni podtajnik je pokazal poznejši Aleksander VI. svoje lastnosti. Glavna zabava so mu bile ženske, edina skrb denar. Za denar je bil zmožen storiti vse. Konklave, na katerem je bil izvoljen za papeža, je ostal znan v zgodovini kot pravo tržišče glasov. Bilo je tedaj že v navadi, da so se kupovali glasovi tudi pri volitvi papeža, toda da bo tak človek, kakor je bil Arrigo Borgia (to je bilo

njegove ime), postal vrhovni glavar cerkvene organizacije in namestnik Boga na zemlji, to se je zdelo tudi tedanjim ljudem nemogoče. Zato je mladi kardinal Medici (poznejši Leon X.), ko je zvedel, kdo je novi papež, pošepnil enemu svojih pristašev med kardinali: «Bežimo! Prišli smo v roke volku, ki nas bo vse požrl...»

Dogodki so pokazali, da se kardinal Medici ni motil. S pomočjo svojega nezakonskega sina Cezarja Borgie, katerega je takoj po izvolitvi za papeža imenoval za škofa bogate valenške škofije in ga, šele devetnajstletnega fanta, povišal v kardinala, je začel kmalu uvajati v cerkveno državo sistem, kakršnega ni bil zmožen noben posvetni vladar one dobe. Cerkev, na katere vrhovno vodstvo se je prikopal z denarjem, mu je drago plačala, kar je za to potrosil. Cerkvene milosti in časti, škofovske mitre in kardinalski plašči so bili pod njegovim papeževanjem stalno na prodaj, brez ozira na moralne lastnosti kupcev. Leta 1500., ravno sredi jubileja, mu je prodaja dvanajstih kardinalskih mest prinesla 170.000 dukatov (okoli 1.200.000 lir). Bogat vir dohodkov je Aleksander VI. našel tudi v razveljavljanju porok. Madžarski kralj Ljudévit se je tako rešil svoje žene Beatrice neapeljske za 30.000 dukatov. Ko se je papežu ponudila priložnost za ugodno politično poroko hčere Lukrecije, ga ni prav nič motilo dejstvo, da je bila Lukrecija že štiri leta zakonita žena grofa Ivana Sforze: proglasil je kratkomalo poroko za neveljavno.

Bogati škofje in kardinali niso smeli razpolagati s svojim imetjem po svoji volji. Ko je kak tak cerkveni dostojanstvenik umrl, se papež ni brigal ne za oporoko ne za druge ovire, temveč je dal kratkomalo zapleniti vse in pripeljati denar in dragocenosti v Vatikan. Vatikanski zapori so se polnili z jetniki, od katerih se je malo kdo vrnil živ iz njih. Benečanski poslanik Justinian, ki se je v tej dobi mudil v Rimu, je poročal svoji vladi: «Vsi Rimljani, ki veljajo za bogate, so v silnem strahu in si vidijo vedno krvnika za hrbtom.» Ž besedo krvnik je bil mišljen papež, če-

ravno ni morda ravno on sam zakrivil vseh zločinov, s katerimi se je omadeževal Vatikan pod njegovim papeževanjem. Poleg njega so namreč gospodarili v Vatikanu njegovi sinovi, predvsem Cezar, in njegova hči Lukrecija, ki so stroge vatikanske palače izpremenili v beznico najnižje vrste, kjer so se vršile ponočne orgije z udeležbo cerkvene in posvetne aristokracije. Poleg Lukrecije je vladal v Vatikanu papežev sin Cezar. Ta je postal v rokah papeža Aleksandra VI. orodje v njegovem stremljenju za utrditvijo posvetnega gospodstva v Italiji. V ta namen se je Cezar odrekel kardinalski časti in se poročil s francosko princezinja Carlotto. Toda ta poroka je Aleksandra VI. precej drago stala. Tedanji francoski kralj je privolil v poroko Carlotte s Cezarjem šele, ko mu je papež dovolil razporoko od njegove žene, dal 200.000 dukatov kot doto za Carlotto in imenoval Carlottinega brata za kardinala... Toda Aleksander ni zastoj tako drago plačal te poroke, kajti z njo si je zagotovil zavezništvo močne Francije v boju, ki ga je nameraval začeti za razširjenje svoje države. Še preden se je Cezar vrnil iz Francije v Rim, so dobili cerkveni feudatarji Riminija, Pezara, Imole, Forlija, Kamerina, Faence in Urbina ukaz, da stavijo te feude na razpolago papežu. Posamezna mesta, ki so se upirala temu ukazu, so se morala vdati papeževi vojski pod poveljništvom Cezarja, katerega je papež imenoval za vojvodo Romanje in za suverenega gospodarja zavzetega ozemlja.

Toda to ni bila več cerkvena država, temveč država papeževe družine, ki jo je izmozgavala z vsemi sredstvi. Oče in sin sta bila vedno okoli, hodila sta od grada do grada, dala popravljati stare utrdbe, zidati nove. Gospodarji premaganih mest in gradov so končali ali v Tiberi, ali so našli smrt pod bodalom, ali so bili zastrupljeni pri pojedinah v Vatikanu. Teror, ki je zavladal v papeževi državi pod papeževanjem Aleksandra VI., je bil strašen. Nihče se ni upal javno obsojati tega početja, kajti povsod je bilo polno papeževih špijonov. Papeževa moč se je

občutila tudi v sosednjih državah. Menih Savonarola, ki si je v Firencah upal javno dvigniti svoj glas proti papežu, je moral končno plačati svoj pogum s smrtjo. Po kratkem procesu, ki sta ga vodila dva papeževa odposlanca, so Savonarolo skupno z drugima dvema menihoma njegovega reda, pribili na križ in zažgali njihova trupla...

Aleksandrovi nasledniki so sicer dvignili ugled papeževe stolice iz blata, v katero ga je bil poteptal Aleksander VI. in so skušali narediti konec zločinskemu sistemu vladanja, ki ga je bil on vpeljal, niso pa znali vrniti cerkvenega vodstva k prvotnemu izključno religioznemu poslanstvu. Geslo «Moje kraljestvo ni od tega sveta» je ostalo skozi dolgo dobo let pozabljeno; papeži so se dolgo smatrali v prvi vrsti za italijanske posvetne vladarje, cerkvena organizacija, kateri so stali na čelu, jim je služila le za podlago posvetni oblasti.

Tudi papež Julij II. je bil bolj vojak nego cerkveni glavar. Nastopil je sicer z vso strogostjo proti zločinski rodovini Borgia, kateri je pripadal njegov predhodnik Aleksander VI., in je iztrebil s trdo roko njene člane iz cerkvene države, toda ko je šlo za ohranitev posesti nad ozemlji in mesti, zavojevanimi od Aleksandra VI. in priključenimi cerkveni državi, je tudi Julij II. odložil križ in pripasal meč in je čakal priložnosti, da ustvari v srednji Italiji močno državo, zaželjeno zaveznico Francozov, ki so gospodarili nad Milanom, Genovo in drugimi mesti v severni Italiji, in Špancev, ki so vladali nad južno Italijo. Priložnost se mu je ponudila, ko so Benečani po smrti Aleksandra VI. planili v cerkveno državo in zasedli mesta Faenco, Cezeno in Rimini ter se branili vrniti Raveno in Cervijo, kjer so imeli svoje posadke. Julij II., poznavajoč skrite želje posameznih držav, se je dvignil proti Benetkam in je pridobil na svojo stran Firenze, trgovsko tekmovalko Benetk, Francijo, ki je želela zopet priti v posest še nekoliko lombardskih mest, nemškega kralja Maksimilijana, ki je želel zopet spraviti pod svojo oblast Furlanijo,

istrska mesta in Dalmacijo, in Špance, ki so bili vrgli oko na Brindisi, Otranto, Galipoli in druga pristanišča v Puljah, ki so bila v rokah Benečanov. Na celo zavezniške vojske se je postavil on sam.

Toda še pred koncem vojne se je papež skrivaj pobotal z Benečani in dvignil proti Franciji Španijo, upajoč, da bo korist od borbe med tema dvema državama za nadvlado v Italiji imela le njegova država. Tako se je pripravljala pot krvavi vojni med Francijo in Španijo, katere večji del se je bil na italijanskih tleh in ki je končala s popolno zmago Španije.

Papeži te dobe so bili vse prej nego cerkveni glavarji, vredni tega imena, čeravno mnogi med njimi zavzemajo odlična mesta v zgodovini Italije kot pospeševalci umetnosti in znanosti, ki sta se ravno v tej dobi povzpeli do visoke stopnje razvoja v znamenju «renesance», to je obuditve starih umetnosti in znanosti k novemu življenju. Prvi med bogatimi mecení, ki so si šteli v največjo čast, če so smeli podpirati mlade umetnike in pisatelje, so bili papeži. Ko je imel biti sojen Benvenuto Cellini, obsojen umora, je dejal tedanji papež Pavel III., da bi za takega umetnika zakon ne smel veljati. Julij II. je poveril rekonstrukcijo bazilike sv. Petra Bramantu, Michelangelu in Raffaelu. Leon X. je Raffaela hotel celo imenovati za kardinala, izpopolnil je vatikansko biblioteko z latinskimi rokopisi, ki jih je nakupoval za drag denar, kjerkoli jih je našel, ustanovil je šole in univerze in si v kulturnem oziru priboril eno prvih mest v zgodovini Italije, toda o njem kot papežu nam podaja neki zgodovinar te dobe to-le sliko: «Kot papež in kot knez je bil eden najbolj usodepolnih za Cerkev in za Italijo. Lahkomišljeno je pogostoma pozabil na svoje poslanstvo in je še nadalje vodil cerkev po oni posvetni poti, na kateri je utrpela že toliko škode. Težko vprašanje reforme je obravnaval s skrajno lahkomiselnostjo in se je potem preplašen vrgel v naročje cesarju, kateremu je žrtvoval neodvisnost Cerkve in

Italije. Ko je zasigural svojemu nečaku Lorencu gospodstvo nad Firencami, je skušal ustanoviti za druge svoje nečake principate na cerkvenem ozemlju. Premagal je odpor nekaterih kardinalov s prošnjami, zapori in globami. Ves vnet za razširjenje moči svoje družine se je vezal sedaj s to, sedaj z ono tujo državo in nosi velik del krivde nad tujimi vpadi v Italijo.»

Ta sodba velja več ali manj za vse papeže one dobe.

REFORMA.

Wicief - Hus - Luther.

Spričo takih razmer v cerkveni državi in na nje najvišjem mestu ni čuda, če je postajala opozicija proti Rimu vedno močnejša. Odpor je vstal v prvi vrsti v cerkvenih vrstah samih, a je dobil kmalu čisto politično lice. Do prvega resnega odpora proti papeževi premoči je prišlo v Angliji, ki je od kraljevanja kralja Ivana dalje plačevala papežu redni davek. Ko je hotel papež Inocent VI. zopet izterjati ta davek, je zadel ob hud odpor. Že par let prej je bil izdan zakon, ki je proglašal za veleizdajnika vsakega Angleža, ki bi klical papeža za razsodnika v angleških zadevah. Ko je tako papež Inocent prišel s svojo zahtevo, ga je parlament kratkomało zavrnil, češ, časi kralja Ivana so minuli, in noben angleški kralj nima pravice podvrgavati Anglije papežu. V vojni, ki je kmalu nato izbruhnila s Francijo, je državna oblast šla še dalje in je segla tudi po cerkvenem premoženju, kar je, seveda, povzročilo silno ogorčenost v vodilnih cerkvenih krogih, ki so se, sklicujoč se na svoje stare pravice, dvignili k odločnemu odporu. Toda ves krik ni pomagal nič, kajti val, ki je zavaloval po deželi, se ni dal več ustaviti, posebno še, ker se je postavil novemu gibanju na čelo mož, ki je po svojem umu, izobrazil in odločnosti daleč presegal svoje nasprotnike. Bil je to John Wicief, profesor teologije na oxfordski univerzi in eden prvih cerkvenih reformatorjev.

Edini vir v verskih zadevah je po njegovem nauku biblija. Vse, kar je cerkev vpeljala izven biblije: nauk o sakramentih, tajna izpoved, celibat, papeževa oblast i. t. d. se more zavreči. Cerkev je vkupnost vernikov, katerih glavar je Kristus in ne papež. Premoženje, ki ga je cerkev prejela od kraljev in plemstva, je za njo največje zlo, zato je prav, da se ji zopet odvzame.

Wiclef je prevedel biblijo v angleščino in je razširil svoj nauk kmalu po vsej deželi. Posebno nižje ljudstvo se je trumoma zbiralo okoli njega in njegovih učencev, dočim mu je posvetna in cerkvena aristokracija stala sovražno nasproti in je le čakala priložnosti, da uniči njegovo delo. Ta priložnost se ji je ponudila, ko si je s silo prisvojil kraljevski prestol nečak kralja Rikarda Henrik, ki se je moral, če se je hotel vzdržati na prestolu, osloniti ravno na aristokracijo. Le-ta je svojo novo moč izkoristila proti novi reformatorski struji. Vpeljana je bila inkvizicija, oxfordska univerza je prišla pod cerkveno kontrolo, angleški prevodi biblije so bili sežgani, zagorele so lomače...

Toda komaj se je cerkveni aristokraciji posrečilo udušiti reformno gibanje v Angliji, je vstal še hujši upor proti Rimu na Češkem. Oxfordska univerza, ki je že tedaj uživala svetoven sloves, je bila namreč zelo številno obiskovana ravno v tem času od Čehov, ki so spričo vedno bolj rastočega nemškega pritiska že tedaj iskali zatočišča v tujini. Poroka med sestro češkega kralja Venceslava z angleškim kraljem Rikardom II. je kulturne stike med obema deželama še bolj utrdila. Posledica tega je bila, da se je reformatorsko gibanje preneslo iz Anglije na Češko, kjer se je kmalu zlilo v eno z nacionalnim gibanjem češkega naroda proti Nemcem.

Središče tedanjega češkega kulturnega življenja je bila univerza v Pragi, ki je po številu svojih obiskovalcev (zgodovinarji tega časa govorijo o 30.000 dijakih) in po slovesu profesorjev (teologov) tekmovala s Parizom in Oxfordom. Ker so se na tedanjih

univerzah obravnavala skoro izključno teološka vprašanja, je razumljivo, da so tudi na praški univerzi vzbudila dela angleškega reformatorja veliko zanimanje in da je eden največjih poznejših čeških reformatorjev postal že zgodaj navdušen pristaš in zagovornik Wiclefovih nauk. Bil je to Ivan Hus. Leta 1398. je nastopil kot javni učitelj na praški univerzi, kjer je začel javno braniti Wiclefov nauk, leta 1401. je bil kot dekan filozofske fakultete imenovan za župnika in pridigarja v Betlehemski kapeli v Pragi, l. 1403. je postal že rektor praške univerze. Vcrska načela Ivana Husa so temeljila na Wiclefovih naukih. Podlaga cerkvi in cerkveni organizaciji ter vsemu krščanskemu življenju mora biti izključno le sv. pismo. Širjenje Božje besede bodi prosto vsakomur, duhovništvo se mora vrniti k apostolskemu življenju, cerkev mora zopet postati v prvi vrsti duhovna ustanova in mora zaradi tega vrniti svoje posvetno bogastvo in premoženje posvetni oblasti, služba Božja se mora vršiti ne v latinskem, temveč v narodnem jeziku.

Hus se ni omejil na to, da bi uveljavljal svoja načela na univerzi med učenjaki, temveč je v prvi vrsti šel za tem, da pridobi zase široke množice ljudstva. Dežela je bila kmalu polna Husovih učencev in pristašev, ki so pismeno in z živo besedo v narodnem jeziku širili njegove reformatorske ideje. Ljudstvo se je tesno in zvesto strnilo okoli svojih voditeljev, kakor da sluti požar, ki je imel kmalu izbruhniti v ono silno revolucijo, v kateri je prvič v zgodovini češki narod vstal kot celota v imenu Kristusovega nauka v obrambo svoje verske in politične neodvisnosti in za doseg socijalne pravičnosti.

Množice češkega naroda, ki so sledile Husu, so kaj kmalu imele proti sebi bojno fronto, ki jo je organiziral tedanji papež Gregor XII., kateri je znal cerkveno-političnemu gibanju Husa postaviti nasproti ravno tako gibanje cerkveno-političnega značaja. V ta namen je papež izrabil ostri spor, ki je bil nastal na praški univerzi med Nemci in Čehi. Pra-

ška univerza je bila namreč razdeljena v štiri korporacije ali nacije, od katerih je imela vsaka po en glas. Nemci so vsled tega imeli zase glas bavarske in saške korporacije in v zadnjem času še poljske, ker po ustanovitvi poljske univerze v Krakovem je bila poljska korporacija skoraj izključno v rokah Pomorancev, Prusov in šlezijjskih Nemcev. Čehom je ostal edino-le en glas, s katerim, seveda, niso mogli nikoli prodreti ne uveljaviti svojega vpliva na univerzi. Kralj Venceslav, ki je bil itak vsled spora s papežem, kateri je bil priznal njegovega tekmeča Ruprehta za cesarja, bolj na strani Husa v njegovem boju proti tedanji organizaciji rimske cerkve, se je vdal pritisku Husa in prigovarjanju češkega plemstva ter nasvetom poslanika francoskega kralja in zastopnika pariške univerze, in je izdal ukaz, naj se tudi na praški univerzi vpelje sistem, ki je veljal na francoskih in italijanskih univerzah, to je, naj gredo pri glasovanju Čehom kot domačinom trije glasovi, četrti pa vsem drugim korporacijam skupaj. Ta ukrep je imel za posledico silno ogorčenje v nemških vrstah, in kakih 20.000 nemških dijakov in profesorjev je v znak protesta zapustilo praško univerzo in odšlo na univerzo v Erfurt in na novo ustanovljeno univerzo v Leipzigu.

Papežu je bilo torej lahko pridobiti za boj proti Husu predstavnike nemške cerkvene in posvetne organizacije. Na papeževi strani je stal tudi del češkega klera, kateremu Husove ideje o cerkvenem premoženju, seveda, niso bile po godu in ki je dvignil proti Husu pri višji cerkveni oblasti tudi formalno obtožbo: «da ščuva narod proti duhovništvu, Čehe proti Nemcem; da podžiga ljudstvo k mržnji do cerkve in k preziranju njenega kazenskega oblastva; da naziva Rim za sedež antikrista in proglašja za heretika vsakega duhovnika, ki si daje plačati za podeljevanje sakramentov; ne samo da javno proslavlja heretika Wiclefa, temveč da je celo izrazil željo, naj bi njegova duša prišla nekoč tja, kjer bo Wiclefova».

Kmalu je spor med papeževo in nemško stranko ter Husovimi pristaši dobil skrajno ostre oblike. Boj se je iz razpravnih dvoran, kjer je Hus s svojim učnim prijateljem Hijeronimom javno branil svoja načela, prenesel tudi na ulico. Tako se je po shodu, ki ga je Hus sklical proti papeževi propagandi z odpustki za vojno proti neapeljskemu kralju Ladislavu, razvil po Pragi veličasten obhod, na katerem so dijaki, Husovi pristaši, zasmehljivo oponašali sežiganje Wiclefovih in Husovih knjig in so svečano sežgali papeževe dekrete. Kralj Venceslav, ki se je bil medtem sprijaznil s papežem, je dal veliko število demonstrantov aretirati in trije aretirani dijaki so bili obsojeni na smrt. Njihova trupla je dal Hus prenesti v cerkev, kjer jih je blagoslovil in jih dal z vsemi cerkvenimi častmi in ob ogromni udeležbi ljudstva pokopati. Poulični boji med nemško papeževo stranko in Husovimi češkimi pristaši so bili na dnevnem redu; Husove vrste so se vedno bolj množile. Ko je papež Ivan XXIII. Husa izobčil iz cerkve in je moral zapustiti Prago, se je reformatorsko gibanje še bolj širilo po deželi, Husov nauk je postal za Čehe narodna vera, Hus je bil poleg cerkvenega reformatorja branitelj narodne zavesti. Reformatorsko gibanje ni ostalo omejeno samo na Češko, temveč se je zaneslo tudi na sosednjo Poljsko, na Madžarsko in v druge sosedne dežele in je grozilo spričo gnjilih razmer v cerkveni organizaciji, kateri so v tem času stali na čelu kar trije papeži, zavzeti vedno večji obseg.

V tej silni zmešnjavi se je sestal slavni cerkveni zbor v Kostanci. Cerkveni zbor, katerega sta se udeležila dva papeža, 30 kardinalov, 4 patriarhi, 150 škofov, na stotine prelatov in teologov ter ogromno število plemstva, bi bil moral predvsem odločiti, kateri od treh papežev naj prav za prav ostane cerkveni glavar, toda Ivan XXIII., ki je otvoril cerkveni zbor, je dosegel, da se je najprej obravnavalo vprašanje Husovega gibanja, ki je na Češkem izpodjedalo te-

melje državi in cerkvi. Hus je bil povabljen v Kostanco, da se opraviči. Kralj Sigismund mu je jamčil za osebno varnost, toda še preden je mogel stopiti pred cerkveni zbor, je bil vržen v zapor, kjer je ostal več mesecev. Medtem so ga na cerkvenem zboru sodili in, ker ni hotel zatajiti svojih načel, tudi obsodili. Slekli so mu duhovniško obleko, mu dali na glavo papirnato čepico, na kateri je bil naslikan hudič z njegovo dušo in ga izročili zastopnikom posvetne oblasti z besedami: «Cerkev nima s tabo nič več opraviti in izroča tvoje telo posvetni oblasti, tvojo dušo pa hudiču». Hus je odgovoril: «Priporočam svojo dušo mojemu Gospodu Jezusu Kristusu». Nato so ga zgrabili in privezali na kol ter sežgali najprej njegove knjige in potem še njega.

Leto dni pozneje je zadela ista usoda tudi njegovega prijatelja Hijeronima. Umrli sta oba junaksko in s povzdignjenim čelom.

Toda cerkveni očetje so se motili, ko so mislili, da so s Husovim truplom sežgali tudi njegove ideje. Vest o mučeniški Husovi smrti je šla skozi njegovo domovino kakor blisk, in v hipu je bila vsa Češka na nogah kot en sam mož. Plemstvo in nižje ljudstvo je hitelo pod orožje, nad husitsko vojsko je povzel poveljništvo Ivan Žiška, ki jo je vodil zmagovito od mesta do mesta. Pristaši papeževe in nemške stranke so bili izgnani iz dežele, njihovo premoženje zaplenjeno. Zaman je papež Martin V. klical verno ljudstvo v križarsko vojno proti češkim heretikom, zaman je kralj Sigismund zbral mogočno nemško vojsko, ki naj bi v imenu državne in cerkvene ideje raztepla Husite. Petkrat je Sigismund vdrl s križarji na Češko, petkrat je morala njegova vojska bežati pred Husiti, ki so prenesli vojno pod vodstvom Žiškinih naslednikov, obeh Prokopov, celo na ozemlje sosednih dežel.

Ko sta papež in kralj videla, da s silo ničesar ne opravita, sta poizkusila doseči svoj namen mirnim putem, s tem, da sta zasejala razdor med zmerno (Utrakviste) in ekstremistično husitsko stranko

(Taborjane). Ta taktika se jima je posrečila, in že v drugi polovici 15. stoletja je postalo vprašanje zmaje papeževe stranke in vprašanje časa. Toda seme husitskih cerkveno-političnih in socialno revolucionarnih idej je bilo zasejano daleč preko mejâ njihove domovine in je obrodilo kmalu svoj sad. —

Orisali smo gori na kratko razmere, ki so zavadale na vodilnem mestu cerkvene organizacije ob koncu srednjega veka in smo tudi omenili, da je spričo iznajdbe tiskarske umetnosti, spričo odkritij novih prekoceanskih zemljâ in spričo renesančnega gibanja zavel nov duh v vsem tedanjem življenju in da se je v prvi vrsti v cerkvenih vrstah samih dvignil klic po reformi. Ko pa do te reforme ni prišlo na cerkvenih zborih, sklicanih v ta namen, se je dvignil odpor proti rimski cerkveni organizaciji in njenim predstavnikom zdaj tu zdaj tam, a je dosegel posebno ostre oblike najprej v Angliji, potem na Češkem, kjer je cerkveno reformatorsko gibanje dobilo že zgodaj politično in socialno primes. Videli smo, kako je papež našel zvestega zaveznika v borbi proti Husistom v nemškem kralju, toda ni minulo stoletje po strašni Husovi smrti, ko je izbruhnilo podobno gibanje tudi v Nemčiji sami pod vodstvom Martina Luthra.

Luther je bil svečenik, kakor sta bila svečenika tudi Wiclef in Hus, in gotovo je, da v svoji verski gorečnosti ni niti od daleč mislil, da bo boj za ozdravljenje cerkvenih razmer, ki ga je začel, imel tako usodne posledice in da se bo izpremenil na eni strani v politični boj nemškega plemstva za neodvisnost od Rima in na drugi strani v boj kmetskega ljudstva za osvoboditev izpod jarma i posvetne i cerkvene gosposke. Tudi Luther postavlja, kakor Wiclef in Hus, za podlago svojemu nauku biblijo, zanika papežu in škofom izključno vodstvo cerkve in nezmotljivost v tolmačenju biblije, zavrača češčenje svetnikov in Matere Božje, nastopa proti celibatu, proti odpustkom, proti sedmim sv. sakramen-

tom, zveličanje človeštva ni po Lutherju v veri in zaupanju v cerkev, v slepi pokorščini njenim organom, temveč v veri v Boga, v slepem zaupanju v Boga in v ljubezni do Boga. «Kristjan, ki živi v tem zaupanju v Boga — pravi Luther — zna vse, zmore vse in vse, kar je treba, dela svobodno in z veseljem, ne da bi si s tem stekel mnogo zaslug za svoja dobra dela, temveč ker ga veseli, da se tako Bogu dopade, da mu služi povsem zastonj.» Logična posledica tega nauka je, da Luther zanika upravičenost obstoja cerkvene hierarhije. «Iznašli so — pravi Luther — da so papež, škofje, duhovniki in redovniki duhovni stan in da so knezi, gospoda, obrtniki in kmetje posvetni stan. Toda v resnici so vsi krščani duhovnega stanu. Mi vsi smo eno telo; krst, evangelij, vera nas delajo za duhovnike, ali za krščansko ljudstvo. Vsak laik lahko oznanja Božjo besedo in podeljuje sakramente ravno tako kakor svečenik; samo zaradi reda je podeljena ta služba posameznikom. In če smo vsi enako svečeniki, ne sme nihče sam siliti naprej in brez našega dovoljenja in izvolitve delati, kar imamo vsi enako pravico delati. In tisti med izvoljenimi za to službo, ki postanejo nevredni in so zaradi tega odstavljene, postanejo enaki, kot so bili prej.»

Ta načela so pomenila ne samo rušenje cerkvene hierarhije s papežem na čelu, temveč tudi zanikanje cerkvenopolitičnih idej, za katere se je cerkev borila skozi ves srednji vek. S padcem cerkvene hierarhije in z odpravo razlike med duhovnim in posvetnim stanom bi padlo tudi geslo o podrejenosti posvetne oblasti cerkveni. Luther to poslednje načelo tudi izrecno oznanja. «Ker je posvetna oblast urejevana od Boga, se mora pustiti, da gre njena služba prosto in neovirano skozi celo telo krščanstva, brez ozira na to, ali zadene papeža, škofe, svečenike, redovnike, redovnice ali kogarkoli. Kdor je kriv, naj trpi.» Luther je tako postavil razmerje med cerkvijo in državo na povsem novo podlago: boj med cerkvijo in državo nima po njegovem nauku nikakega smi-

sla, kajti obe ustanovi izhajata od Boga in sta določeni, da se izpopolnjujeta in ne da se pobijata.

Pod papeževanjem papeža Leona X. je izbruhnil spor med rimskim in Luthrovim pojmovanjem cerkve v vsej ostroti. Kakor prejšnji papeži, tako je tudi Leon X. podcenjeval pomen reformatorskega gibanja, ki se je širilo po Nemčiji in sosednjih državah kakor poplava. Namesto da bi cdločno posredoval za ozdravljenje razmer v cerkveni organizaciji, je dal po svojih teologih še v večji meri proslavljati svojo neomejeno oblast, kateri se mora vsak vernik podvreči v izogib časovni in večni smrti. Luther se je vsled tega obrnil z vso energijo proti «rimskemu dvoru»: «Če v Rimu tako mislijo in učijo z vednostjo papeža in kardinalov (upam, da ne), izjavljam s tem javno, da prestoluje v Božjem templju pravi antikrist in da le-ta gospoduje v cnem žametastobarvnem Babilonu, v Rimu ter da je rimski dvor sinagoga satanova. Če papež in kardinali ne storijo umolkniti tem satanskim gobcem (teologom), izpovedujem, da nimam ničesar opraviti z rimsko cerkvijo, da jo zanikam skupaj s papežem in kardinali. Že zdavnaj je v njej ugasnila vera, že zdavnaj je iz nje pregnan evangelij, že zdavnaj izgnan Kristus, že zdavnaj sta v njej postali življenje in morala hujši nego pri barbarih. Pojdi torej svojo pot, ti nesrečno zabredli in pregrešni Rim, jeza Gospodova je končno prišla nad tebe, kakor si zaslužil.»

Predaleč bi nas vodilo, ko bi hoteli tu zasledovati reformacijo v vsem njenem razvoju. Tudi ni naša naloga, da bi podrobneje obravnavali to vprašanje v tem članku, katerega namen je le prikazati v glavnih obrisih zgodovinski razvoj rimskega vprašanja, katero je v XV. in XVI. stoletju obrnilo zopet na se pozornost vsega tedanjega kulturnega sveta in okoli katerega se je tedaj sukala vsa evropska zgodovina. Zadostovalo bo torej, če tukaj omenimo, da je rimsko vprašanje povzročilo v tej dobi vsesplošno revolucijo na cerkvenem, političnem in socialnem polju.

Na cerkvenem polju je privedlo do razkola, kakor ga cerkev po razkolu v zapadno in vzhodno cerkev ni doživela. Krščanske dežele, ki so ostale zveste Rimu, nosijo od tega časa ime «rimsko katoliške», dežele, ki so se definitivno odcepile od Rima, pa ime protestantov, reformirancev ali katoliških reformirancev. V pregrupaciji cerkvene organizacije prevladuje politični moment, katoličanstvo se začenja identificirati v romanstvu, protestantovstvo z germanstvom, pravoslavje s slovanstvom.

V socialnem oziru je reformacija obrodila nepričakovane sadove. Nove ideje so se hitro širile med tlačene in izkoriščane kmetske množice, med katere so bili zasejali uporniški duh že Husiti. Nauk o svobodi in enakosti vseh krščanov je kmetško ljudstvo primenilo tudi nase in se je v imenu «nove vere» dvignilo k uporju proti cerkveni in posvetni gospodi. Upor je šel od vasi do vasi, od mesta do mesta, vsa Nemčija je zaplamenela v uporniškem gibanju, ki se je širilo pod geslom novih verskih nauk. Ko je Luther, ki je iz začetka s simpatijo gledal to kmetško gibanje, spoznal, da gre voditeljem kmetskih uporov za povsem drugačne cilje, nego so bili njegovi, in je z vso odločnostjo nastopil proti kmetskemu gibanju, so ga «anabaptisti» (tako imenovani, ker so zahtevali za odrastle ponovno krščenje), ki so se iz Luthrove sekte izpremenili v socialnem oziru v popolne komuniste, proglasili s papežem vred za — hudičevega preroka.

Iskra kmetskega revolucionarnega gibanja, ki se je v Nemčiji vžgalo pod geslom «nove vere», je kmalu zanetila požar tudi izven mejâ tedanjih nemških dežel. Še hujši nego v nemških deželah je bil položaj kmeta na Slovenskem in Hrvatskem, kjer so morali kmetje nositi poleg davka cerkveni in posvetni gosposki še turški davek za vzdrževanje vojske proti turškim napadom. Toda ta vojska je ščitila le gradove, kmetško ljudstvo pa je bilo prepuščeno samo sebi in se je branilo, kakor je pač moglo, v za silo utrjenih taborih po gričih in okrog cerkvâ. «Uničena

polja, požgani domovi in gospodarska poslopja, v potokih prelita kri, oskrunjevanje in suženjstvo so bile posledice te najžalostnejše dobe v žalostni zgodovini slovenskega ljudstva» — pravi zgodovinar dr. Lončar.

Kmetsko gibanje v naših deželah je imelo torej bolj gospodarski nego verski značaj, čeravno se je vršilo istodobno z reformatorskim gibanjem, ki je zadobilo v naših deželah kmalu čisto političen značaj.

Do prvega večjega kmetskega upora na Slovenskem je prišlo že l. 1478. na Koroškem v Ziljski dolini. Nato so si upori sledili v kratkih presledkih. L. 1490. se je ljudstvo dvignilo zoper brižinske škofe na škofjeloškem posestvu, pet let pozneje zoper ljubljanskega škofa, da splošnega kmetskega upora na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem pa je prišlo leta 1515. Povsod so se ustanovljale «kmetske zveze», ki so šle pod geslom «za staro pravdo» v boj proti gosposki, toda bile so po hudih bojih poražene, kakor so bili 50 let pozneje poraženi hrvatski kmetje, ki so se dvignili zoper gospodo pod vodstvom Matije Gubca.

Rekli smo, da se je reformacija razširila tudi po slovenskih in hrvatskih deželah in da je kmalu dobila čisto politično lice. Tudi v slovenskih in hrvatskih deželah so bile cerkvene razmere zelo slabe. Višji duhovniki so bili po večini tujci in so se bavili bolj s političnimi in vojaškimi posli nego s cerkvenimi. Zagrebški škof Jurij Drašković je bil obenem hrvatski ban in po njegovem predlogu je bila Matiji Gubcu postavljena na glavo razbeljena železna krona. Nižje duhovništvo, tudi po večini sestavljeno od tujcev, je bilo ali skrajno neizobraženo, ali pa se za versko službo sploh ni brigalo. Saj so bili slučajji, da so posamezni duhovniki opravljali poleg duhovniške službe celo službo krčmarja ali dacarja. Kmetško ljudstvo, kateremu je v njegovem strašnem položaju ostala cerkev edina tolažba, se je torej hitro oprijemalo novih nauk, ki so se mu razlagali v domači besedi in od domačega duhovništva. Glavni

organizator slovenske reformacije je bil Primož Trubar, ki se je navzel moderne vzgoje že v svoji mladosti. Preživel je namreč večji del svoje mladosti v Trstu pri znanem humanistu škofu Bonomu. Vkupno s Sebastjanom Kreljem, Jurjem Dalmatinom in Adamom Bohoričem je Primož Trubar postavil prve temelje slovenski književnosti. L. 1550. imamo prvo slovensko tiskano knjigo, l. 1584. imamo prvo slovensko slovnico, istega leta prvi prevod biblije, v naslednjih letih že številne slovenske protestantske knjige, l. 1575. že slovensko tiskarno v Ljubljani. Nova protestantovska vera se je, seveda, hitro razširila tudi po hrvatskih deželah, kjer so bile razmere pač skoraj enake onim v slovenskih pokrajinah. Posebno so bili pristopni novim naukom oni kraji, kjer se ni že prej rabila hrvaščina pri službi Božji. Najbolj se je razširilo reformatorsko gibanje v severnem delu Hrvatske, v Medjimurju, kjer so bile podane pod okriljem protestantovske vere prve podlage hrvatski kajkavski književnosti. K novi veri so pristopili tudi številni hrvatski velikaši, med njimi tudi Jurij Zrinjski, sin sigetskega junaka. Manj dovezetno je bilo za reformacijo Primorje, v beneški Istri se je reformacijsko gibanje že v kali zatrlo, a tudi v avstrijski Istri so se mu delale velike ovire. Mnogo hrvatskih duhovnikov, ki so se oprijeli nove vere, se je vsled tega moralo izseliti v Nemčijo, med njimi znameniti Štefan Konzul, ki si je stekel velikih zaslug za razširjenje hrvatske knjige po Istri in hrvatskem Primorju.

XVI. stoletje je našlo zapadno cerkev razcepano v razkolu, ki je bil še dalekosežnejši nego oni med zapadno in vzhodno cerkvijo.

Protireformacija. — Cerkevni zbor v Trentu. — Papežev primat.

Vatikan je iz začetka podcenjeval reformatorsko gibanje, tako da ga je našla zgoraj orisana verska revolucija docela nepripravljenega. Namesto, da bi poskrbel za vzpostavitev cerkvene discipline in o-

zdravljenje gnjilih cerkvenih razmer, si je Vatikan utvarjal, da bo ustavil reformatorsko gibanje v Nemčiji in drugih deželah s poojstritvijo inkvizicije. Na novo podlago je postavil rimsko cerkev šele red jezuitov, ki je dvignil ugled papeža in rimske cerkve visoko kakor nikoli. Jezuitski red, ki si je postavil za glavno načelo absolutno pokorščino svojemu generalu in papežu in uničenje vsake individualnosti, se je zdel posebno primeren za pobijanje protestantovstva, ki je širilo ravno nasprotna načela. Ta nova papeževa vojska je postala v razmeroma kratkem času zelo velika in spričo delavnosti in globoki izobraženosti svojih članov, je kmalu spravila pod svoj vpliv ves katoliški svet in vse njegovo kulturno življenje in tudi papeža samega. Jezuiti niso omejili svojega delovanja na Evropo, temveč so se posvetili širjenju krščanstva tudi izven evropskih mejâ. Že v prvi polovici XVI. stoletja jih najdemo v Indiji, na Japonskem in na Kitajskem, kmalu potem tudi v Ameriki. V svoji verski propagandi se Jezuiti postavljajo na stališče splošnih interesov krščanstva, brez ozira na posamezne države in vladarje, njihovi nauki so internacionalni, njihov edini gospod Kristus in njegov namestnik papež.

Jezuiti so dali smernice tudi cerkvenemu zboru v Trentu, ki je bil sklican l. 1545., ko je bila verska revolucija že v polnem razmahu, in ki tvori mejnik v zgodovini katoliške cerkve. Cerkveni zbor je bil sklican v Trentu, ki se je nahajal na avstrijskem ozemlju, ker protestantovski voditelji z Luthrom na čelu so bili že iz vsega začetka izjavili, da ne bodo priznali sklepov cerkvenega zbora, ki bi bil sklican izven nemškega ozemlja. Papež je torej sklical cerkveni zbor v Trentu predvsem z ozirom na ta sklep protestantovskih voditeljev. Toda bilo je prepozno. Spor z Rimom je bil l. 1545. že tako poojstren, da tudi ta papeževa poteza ni več zalegla. Ko je bil sklican cerkveni zbor, sta Luther in Melanchton sporočila papežu, da se ga protestanti ne bodo udeležili, ker predvsem papež nima pravice sklicevati cerkvenih

zborov, ker so od cerkvenega zbora v Trentu izključeni laiški teologi in ker končno ni pričakovati nič dobrega od diskusij škofov, ki sploh nimajo pojma o Kristusovem nauku.

Spričo takega stališča protestantov je papež Pavel III. ukazal svojim legatom, naj kar začnejo s programom cerkvenega zbora, brez ozira na Luthra in njegove prijatelje. Program tega cerkvenega zbora je obsegal toliko vprašanje reforme cerkvene discipline, kolikor vprašanje dogmatiziranja verskih načel. Cerkveni zbor, ki je trajal v presledkih celih 20 let, ni niti od daleč dovršil vsega svojega programa. V tem dolgem času je rimska cerkev izgubila skoraj polovico krščanskega katoliškega sveta, toda vkljub temu je bila dana rimski cerkvi ravno na tem cerkvenem zboru odpornost in zavojevalna zmožnost za vsa bodoča stoletja in se je rimsko katoliška cerkev po zaslugi tega cerkvenega zbora dvignila visoko nad vse druge cerkve. Na eni strani je cerkveni zbor v Trentu definitivno prekinil vsako možnost sporazuma s protestanti. Nauki rimske katoliške cerkve, ki so omogočili doslej razna tolmačenja, so bili dogmatizirani, kot vir vere je bila priznana poleg svetega spisa tudi cerkvena tradicija, to je sklepi cerkvenih zborov, papeža in verskih oblastev, podrejenih rimski cerkvi. Tolmačenje svetega pisma je bilo pridržano izključno le cerkvi. Dotedanji stiki z drugimi krščanskimi konfesijami so bili prekinjeni, cerkveni zbor, ki je bil sklican, da najde podlago za sporazum s protestanti, je ta sporazum za vedno onemogočil in ustvaril podlago za neizprosni boj proti vsem nasprotnikom rimske cerkve, za — protireformacijo.

Na drugi strani je cerkveni zbor utrdil papeževo oblast. Papež je odslej priznan kot najvišja cerkvena oblast, njemu so absolutno podrejeni vsi škofje, on edini ima zadnjo besedo v tolmačenju sklepov cerkvenih zborov. Reformno gibanje, ki se je začelo z namenom, da bi iztrgalo papežu moč v prid cerkvenim zborom, se je torej končalo s popolno zmago

papeža. Cerkev je zopet postala, kakor za časa Gregorja VII., absolutna monarhija, prerrojena in ozdravljena v svoji notranji organizaciji in zato močna na zunaj.

Na podlagi načel, teoretično proglašanih na cerkvenem zboru v Trentu se je v naslednjih desetletjih tudi praktično izpeljala reforma rimske cerkve, ki je s podvojeno silo povzela boj proti protestantom pod geslom «protireforme». Rimska cerkev je znala v tem boju pridobiti na svojo stran posamezne posvetne vladarje, izkoriščajoč politične spore med njimi. Že Karol V. in Filip II. sta z vso odločnostjo nastopila proti protestantom, poznejši nemški in avstrijski vladarji pa so postali le orodje v rokah papeža in Jezuitov. Protestantske šole so bile razpuščene, učitelji in propovedniki izgnani, protestantske cerkve zaprte, meščani in kmetje so bili postavljeni pred odločitev: ali se vrniti pod okrilje rimske katoliške cerkve, ali se izseliti. Dežela je bila polna reformacijskih komisij, ki so v spremstvu vojaštva hodile okoli in spreobračale protestante.

Na Slovenskem je vodil tako komisijo škof Tomaž Hren, ki je dal sežgati vse slovenske protestantske knjige, na Hrvatskem škof Martin Barković. V malo letih je bilo protestantstvo popolnoma zatrto v naših deželah. Bolj dolgo se je držalo na Češkem, toda po bitki na Beli gori je tudi tam zavladala katoliška stranka. Domače plemstvo se je moralo izseliti in njegovo posestvo je prišlo v roke tujcev. Nad 36 tisoč čeških družin je moralo zapustiti domovino. V tem času so se naselile na Češko tudi italijanske plemenitaške družine Piccolomini, Colloredo in druge.

Zgodovina enega celega stoletja se je pisala v imenu borbe med katoliki in protestanti. Francija, Anglija, Španija, Avstrija, Švedska, Danska, Poljska, Nemčija in vse tedanje evropske države so se desetletja vojskovale v imenu tega spora, ki je povzročil celo tridesetletno vojno.

Relativni mir se je dosegel šele z vestfalskim dogovorom (l. 1648.), s katerim je bila zaključena tri-

desetletna vojna. S tem mirom je bila ustavljena tudi protireforma rimske katoliške cerkve. Toda versko, oziroma rimsko vprašanje tudi s tem mirom ni bilo še rešeno. Papeži te in naslednje dobe vse do francoske revolucije so sicer vzpostavili svoj ugled kot cerkveni glavarji, toda spričo ustanavljanja novih držav na moderni politični podlagi niso mogli niti misliti na to, da bi povzeli akcijo za vzpostavitev cerkvenega edinstva pod svojim vodstvom. S padcem enotne posvetne monarhije je definitivno padla tudi ideja o enotni cerkveni monarhiji. V borbi med Francijo, Španijo in Avstrijo za prvenstvo, katere bojišče je bila v prvi vrsti Italija, so morali papeži celo paziti, da ne zapravijo še svoje države. Zaradi tega vidimo papeže druge polovice XVII. in XVIII. stoletja v prvi vrsti pri delu za konsolidacijo cerkvene države in utrditev svoje suverenosti, to tem bolj, ker so nove ideje, predhodnice bližajoče se francoske revolucije, trkale tudi na vrata cerkvene države.

Vatikan je ostal nepristopen duhu novega časa in se je pripravljajl na nove boje s posvetnimi oblastmi, ki so se postopoma začele postavljati po robu organizacijam katoliške cerkve, katerih vpliv se je začel zopet čutiti v vseh delih državnega organizma. V drugi polovici XVIII. stoletja je postal pod vplivom novih socijalnih idej, odpor posebno hud proti delovanju jezuitov. Že leta 1759. so bili jezuiti izgnani iz Portugalske, leta 1762. iz Francije, pet let pozneje iz Španije in takoj na to iz Napolija in Parme. Klement XIII. se je še odločno upiral gonji proti jezuitom in odklanjal vse zahteve po reformi tega reda. Njemu se pripisuje izrek: «Sint ut sunt, aut non sint» (Naj bodo taki, kakršni so, ali naj jih ne bo), toda njegov naslednik Klement XIV. se je končno udal vsesplošnem pritisku držav in je z bulo «Dominus ac Redemptor noster» — razpustil jezuitski red.

Vatikan in revolucija. — Mir v Tolentinu. — Napoleon in cerkvena država.

Hudi časi so se pripravljali za cerkveno državo. Plamen, ki je izbruhnil v Franciji, se je širil z neverjetno naglico v sosednje države in je kmalu objel vso Evropo. Skozi vso Italijo je šlo kot potres. Upor ljudstva se je začel v Savoiji in se je širil po vseh laških državah, katerih vladarčki so se tresli in si v naglici iskali zaveznikov proti grozečemu pohodu francoske revolucionarne vojske. Edina vojska, ki bi se bila mogla uspešno postaviti v bran francoskemu navalu, je bila avstrijska, z njo se je zvezal prvi pjemontski kralj Viktor Amedej III.. Toda preden so mu Avstrijci prišli na pomoč, so Francozi vdrli v Savojo in Nizzo. V oktobru leta 1792. se je prebivalstvo teh dveh dežel s plebiscitom proglasilo za združitev s Francijo.

Revolucionarni val se ni ustavil niti ob mejah cerkvene države, ki je bila med vsemi najbolj nasprotna novim revolucionarnim idejam. Rimski kurija je bila še posebej ogorčena nad Francijo, ker je ta kratkomalo zasedla Avignon, francoski sedež rimskih papežev. Med konservativno cerkveno državo in revolucionarno Francijo je prišlo torej kmalu do odkritega in ostrega spopada. Neposredni povod prvemu spopadu med Francijo in papežem je dal dogodek s francoskim zastopnikom Bassvillijem v Rimu. Papež Pij VI. ni dovolil, da bi se v Rimu razobesil grb francoske republike, Bassville pa je začel s svojimi francoskimi tovariši nalašč javno širiti po Rimu revolucionarne ideje. Tekom enega takih propagandnih sprehodov po mestu ga je nahujskana množica napadla in ubila. Od tega dne so bile protifrancoske manifestacije po cerkveni državi na dnevnem redu.

Pij VI. se nikakor ni mogel prepričati o tem, da bo Napoleon trajno kljuboval vojskam, ki jih je Avstrija metala eno za drugo proti njemu. In spričo napovedanega pohoda nove avstrijske vojske v Lombardijo je tudi on zbral kakih 8000 mož, na čelo ka-

terih je postavil avstrijskega generala. Napoleon mu je odgovoril s tem, da je poslal nad njegove čete del svoje vojske, ki je kaj hitro pometla s papeževimi vojaki in je začela prodirati proti osrčju cerkvene države.

Vse je kazalo, da misli Napoleon zasesti tudi sam Rim, toda Napoleonu se ni mudilo in se je zaenkrat zadovoljil, da si je pustil drago plačati mir, za katerega ga je prosil papež. Z mirovno pogodbo sklenjeno dne 19. februarja 1797. v Tolentinu so bile francoski republik priznane Bologna, Ferrara, Romagna, Avignon in Venassino, papež je moral plačati trideset milijonov vojne odškodnine in dovoliti, da je francoska posadka zasedla Jakin...

S to pogodbo se je Vatikan prvič formalno odpovedal delu cerkvene države, nad katerim je vladal skozi stoletja. Toda ni še minulo leto, in papež je doživel še hujše ponižanje. Tekom republikanskih demonstracij v Rimu so papeževi vojaki ustrelili francoskega generala Duphota. Ker Napoleonov brat, ki je bil francoski poslanik v Rimu, ni takoj dobil zadoščanja, je zapustil Rim, in Francija je napovedala papežu vojno. Francoska posadka v Jakinu je prejela nalogo, naj zasede Rim, in general Berthier, ki je vkorakal v mesto ne da bi zadel ob odpor, je pozval papeža Pija VI., naj se odpove. Toda Pij VI. se tudi v tej stiski ni udal in je odgovoril generalu: «Oblast mi je dana od Boga, ni mi dovoljeno se ji odpovedati, in pri mojih osemdesetih letih mi ni za mojo osebo.» To je bilo dne 10. februarja 1798. Malo dni pozneje je bil stari nesrečni papež odpeljan kot ujetnik iz Rima, njegova posvetna oblast tudi formalno odpravljena in namesto cerkvene države je bila proglašena rimska republika.

Aneksija papeževe države k Franciji — Papež aretiran.

Toda vprašanje papeževe posvetne oblasti in upravičenosti obstoja cerkvene države s papežem na čelu je stopilo v ospredje šele nekoliko let pozneje.

Zasedba Rima po generalu Berthieru in proglasitev rimske republike sta bili samo hipna vojna epizoda, kakor jih zgodovina cerkvene države pozna več. Formalno in teoretično je stopilo to vprašanje v ospredje v vsej svoji tragičnosti šele leta 1809. Postavil ga je Napoleon ne kot najslavnejši vojskovodja francoske republike, temveč kot kralj Italije in imperator Francije, pred katerim se je tresla vsa Evropa. In moral ga je postaviti nasproti istemu papežu, iz katerega rok je štiri leta prej prejel cesarsko krono, in potem, ko je že mislil, da si je z raznimi koncesijami katoliški cerkvi pridobil v papežu zvestega zaveznika tudi za svojo necerkveno politiko. Povod temu najtragičnejšemu spopadu med cerkveno in posvetno oblastjo je dal papež Pij VII. s tem, da je odločno odklonil Napoleonovo zahtevo, naj tudi on pristopi k zvezi proti Angliji, edini državi, ki se je še upirala zavojevalnim Napoleonovim načrtom. Napoleon, vajen naglo sklepati in še hitreje delati, mu je odgovoril s tem-le dekretom izdanim dne 17. maja 1809. v Schönbrunu:

«Upoštevajoč, da je Karol Veliki, imperator Francozov in naš Visoki Prednik, ko je dâroval razna ozemlja rimskim škofom, prepustil ta ozemlja le v zakup in samo z namenom, da naredi svoje lastne države še bolj srečne, in da Rim ni zaradi tega prenehal tvoriti del njegovega cesarstva;

da je potem združitev duhovne in posvetne oblasti v istih rokah postala, kakor je še vedno, vir neprestanih sporov in da so se papeži le prepogostoma posluževali upliva prve v oporo zahtev po drugi ter so vsled tega duhovna opravila, ki so po svoji naravi neizpremenljiva, mešali s posvetnimi opravili, ki se menjujejo po časovnih razmerah in časovni politiki;

upoštevajoč končno, da se ni moglo uresničiti nič od vsega onega, kar smo predlagali, da bi spravili v sklad varnost naših vojskâ, mir in blagor naših narodov, čast in nedotakljivost našega cesarstva s

posvetnimi zahtevami papežev, smo ukazali in ukazujemo:

Čl. 1. Papeževa država se združuje s francoskim cesarstvom.

Čl. 2. Mesto Rim, prvi sedež kristjanstva in tako znamenito po starih spominih in velikih spomenikih, ki se še vedno v njem hranijo, se proglašča za **svobodno cesarsko mesto**.

Njegova vlada in uprava bosta določeni s posebnim statutom.

Čl. 3. Spomeniki rimske veličine se bodo varovali in hranili na stroške našega zaklada.

Čl. 4. Javni dolg se proglašča za dolg cesarstva.

Čl. 5. Sedanje premoženje papeža se poveča do letne rente dveh milijonov frankov, prostih vsakega bremena.

Čl. 6. To premoženje in papeževe palače ne samo da ne bodo podvrženi nikakim bremenom, jurisdikciji in kontroli, temveč bodo tudi deležni posebne imunitete.

Čl. 7. Izreden svet bo na dan 1. junija tekočega leta vzel v našem imenu v posest papežovo državo in bo izdal potrebne ukrepe, da bo dne 1. januarja 1810. ustavna vlada organizirana in uveljavljena. —

Napoleon.»

Drzna poteza je bila narejena — Napoleon ni mogel več nazaj. Toda ni mogel nazaj niti Pij VII., ne da bi zatajil svojih največjih prednikov in vse stoletne zgodovine cerkve. V pritajeni napetosti je Evropa sledila razvoju spopada med tema najmočnejšima silama sveta.

Aneksiji cerkvene države k Franciji je sledila izobčitev Napoleona iz katoliške cerkve, izobčitvi — aretacija papeža. Papež je bil odpeljan v Grenoble, od tam v Savono, kjer je ostal pod nadzorstvom vse do l. 1813. Zadržanje papeža v tem tragičnem položaju je bilo občudovanja vredno. V Raulichevi zgodovini te dobe čitamo o njem to-le: «Papež je pokazal odločnost, ki ni bila v njegovem značaju; tekom zapora sta še pokazali njegova dostojanstvenost

in njegova neizmerna moralna sila. Na poti v Savono se mu je ljudstvo prihajalo klanjat in ga je kleče prosilo blagoslova. V Savoni so iz začetka postopali z njim z vsemi obziri in mu izkazovali časti, ki so mu šle. Toda pozneje, ko se je odločno uprl imenovanju škofov s strani cesarja in ko je vkljub policijskim dekretom pošiljal diocezam in kapiteljnem poslanice, v katerih je vzpodbujal, naj se uprejo cesarskemu nasilju, je bil njegov zapor pojstren. Zapri so mu izpovednika in najdražje člane njegove družine, zaplenili črnilo, papir, brevir, apostolski prstan in mu grozili z najtežjimi kaznimi, če se ne bo držal ukaza, da ne sme vzdrževati stikov s cerkvijo in podaniki cesarstva. — «Nameril sem se na duhovnika, ki je močnejši od mene!» — je končno vzkliknil Napoleon, ko je videl, da je vsaka sila zastoj in da so ostali verniki vkljub pregnanstvu zvesti svojemu papežu, katerega tijara je postajala tem bolj častitljiva, čim bolj je bila zasramovana.»

Kakor je Gregorij VII. velikopotezno začrtal smernice cerkveni politiki za ves srednji vek, tako so bile tekom tega prvega velikega spopada med cerkveno in posvetno oblastvijo v novem veku podane smernice za ves nadaljnji razvoj cerkvene politike v njenem obrambnem boju proti pritisku posvetne oblasti. Idejna podlaga, na katero je bilo postavljeno vprašanje papeževe posvetne oblasti v veličastnem boju med Pijem VII. in Napoleonom I., je ostala ista skozi vso dobo preporoda, vse do ustanovitve kraljevine Italije z Rimom kot prestolnico. Zaradi tega ne bo odveč, če se nekoliko zadržimo pri razlogih, s katerimi je papež Pij VII. utemeljeval svoj odločni odpor proti Napoleonu. Važni so v tem oziru govori papeža Pija VII. v konzistoriju dne 16. marca in 11. julija 1808. Glede zgodovinske utemeljenosti papeške posvetne oblasti pravi papež Pij VII. tole: Opustimo dokazovanje neobstoja domnevnih pravic Karla Velikega do naše države. Vsemu svetu je znano, da je bil Karol Veliki povišan v imperatorja od rimskega papeža in da je on v svoji pobožnosti

povečal posvetno posest, ki jo je že prej uživala sv. Stolica in ki ji je bila ugrabljena od longobardskih kraljev; on jo je le tem z orožjem odvzel in vrnil sv. Stolicy. Ugotavljamo le, četudi bi bile obstojale omenjene pravice, da imperator ni našel sv. Stolice in nas, ki po Božji volji na njej sedimo, v istem položaju, v katerem je Karol Veliki našel naše prednike. Imperator Napoleon je našel sv. Stolicu v stalni posesti svobodne in neodvisne suverenosti ki šteje deset stoletij življenja.

Glede nerazdružljivosti posvetne in cerkvene oblasti pa je Pij VII. izjavil, sklicujoč se tudi na slavnega škofa Bossueta, ki je užival pri Napoleonu velik ugled, to-le:

«Bog je hotel, da bodi papež v svoji posvetni suverenosti neodvisen od vseh držav, da bi spričo mnogoštevilnosti in različnosti toliko posvetnih vladarjev nihče med njimi ne oviral svobodnega izvrševanja duhovnega primata verskega poglavarja, češ da je podrejen kakemu posvetnemu vladarju. «Bog je hotel — pravi slavni škof Bossuet — da ne bodi rimska cerkev, skupna mati vseh kraljestev, v svojem posvetnem gospodstvu odvisna od nobene države.»

«Ni se mogla — pripominja Pij VII. — izraziti bolj jasno in bolj resno potreba in dolžnost sv. Stolice, da ohrani nedotaknjeno svojo nevtralnost in neodvisnost svoje posvetne oblasti, nego sklicujoč se na Božjo previdnost. Ogrozati to suverenost, ločevati posvetno od duhovne pomeni uničevati delo Gospodovo, pomeni delati ogromno škodo verski stvari, pomeni jemati cerkvi sredstvo, s pomočjo katerega zamore njen poglavar raztegniti v enaki meri nad vernike različnih krajev sveta neoviran vpliv svoje najvišje duhovne oblasti.»

Kar se tiče končno Napoleonove zahteve, da bi se papež pridružil zvezi proti Angliji, je papež Pij VII. naglašal:

«Od prvega hipa, ko nam je imperator Napoleon to omenil, smo našli v naravi naše svete lastnosti

neizogibne ovire proti temu, da bi zavzeli stališče, ki je imperator od nas zahteva in da bi priznali odvisnost od njegove vrhovne oblasti, kakor jo on zahteva. Značaj najvišjega Svečenika, vsesplošnega Pastirja, vkupnega Očeta, Propovednika miru, verskega Poglavarja in, še bolj, težka in ogromna bremena, ki težijo samo Nas in ne tudi druge vladarje, katerim ni dano, kakor je dano Nam po Božji previdnosti dvojno zastopništvo, nam branijo storiti to, kar je lahko v mnogo slučajih dovoljeno drugim samo posvetnim oblastnikom.

Nasprotno torej drugim vladarjem, ki nimajo takih obvez, kakor jih imamo Mi, se ne moremo ravnati v našem političnem vedenju po istih načelih; Mi se ne moremo pridružiti trajno nobeni zvezi, ki bi nas postavila v trajno vojno stanje. Ne moremo priznati trajno za naše sovražnike onih, ki so iz kateregakoli vzroka drugim sovražniki, in tudi sploh ne moremo aktivno sodelovati v vojni, ki jo ima ali ki jo lahko ima ena država z drugo. Ker, če bi se mi odločili za to, bi se nam s pravico reklo da sami postavljamo ovire občevanju Poglavarja s člani katoliške črede, razsejanimi po raznih deželah, in da preprečujemo svobodno izvrševanje Našega duhovnega primata nad onimi narodi, proti katerim bi se z vojno zavezali in proti katerim bi stopili v vojni sistem zaradi tujih koristi. Če se tudi najdejo primeri, da so se papeži zvezali s kakim vladarjem, ker so smatrali, da imajo za to v kakih posebnih okoliščinah upravičene vzroke, nikakor se ne bo našel v cerkveni zgodovini primer trajnega zavezništva, na katero bi se bili papeži zavezali in še manj se bo našel primer, da bi jih kak vladar hotel k temu prisiliti z grožnjami in s terorjem.»

Aneksija papeževe države. — Papež aretiran.

Papež je torej odgovoril Napoleonu mirno, toda jasno in odločno. Toda odgovoril je jasno in še bolj odločno Napoleon z ukazom o aneksiji papeževe države k Franciji. Temu ukazu je sledila, kakor smo

videli, aretacija papeža, aretaciji že 10. februarja 1810. sklep senata, s katerim Napoleon še bolj jasno in odločno proglašča, da ne bo trpel v svojem cesarstvu nikakega posvetnega vladarja poleg sebe in še manj nad sabo. Drugo in tretje poglavje tega sklepa govorita jasno:

Čl. 12. Vsaka tuja suverenost je nezdržljiva z izvrševanjem duhovne oblasti v mejah cesarstva.

Čl. 13. V času svoje izvolitve bodo papeži prisegli, da ne bodo nikoli ničesar naredili proti štirim zapovedim galijske cerkve, določenim na cerkvenem zboru l. 1682.

Čl. 14. Štiri zapovedi galijske cerkve se proglašajo za skupne vsem katoliškim cerkvam cesarstva.

Čl. 15. Za papeža se bodo pripravile palače v raznih krajih cesarstva, kjer bo hotel bivati. Ena bo, seveda, morala biti v Parizu in ena v Rimu.

Čl. 16. Papežu se bo nakazala renta dveh milijonov v zemljišču na različnih krajih cesarstva, ki bo prosto vsakega bremena.

Čl. 17. Stroški svetega kolegija in propagande se proglašajo za državne.»

Papež je odklonil določeno mu rento, toda končno se je vendarle moral vdati Napoleonovemu pritisku. Dne 13. januarja 1813. je bilo torej med tema dvema mogočnima predstavnikoma dveh svetov sklenjeno premirje v obliki konkordata, ki je bil podpisan v Fontainebleauju.

Obnovitev papeževе države. — Rimska republika. Rimsko vprašanje in Italija.

S padcem Napoleona je dobila Evropa in z njo Italija povsem novo lice. Dunajski kongres (1814.) kjer so zastopniki reakcionarne «svete alianse» preobrazili Evropo, je bila Italija razdeljena v te-le države: Kraljevino Sardinijo, kateri je bila priključena genovska republika, kraljevino lombardsko — benečansko, katero je dobila Avstrija, vojvodino Parmo, Piacenzo in Guastallo, ki je bila dodeljena avstrijski nadvojvodinji Mariji Luizi, ženi Napo-

leona I., vojvodino Modeno, Reggio in Mirandolo, katero je dobil avstrijski nadvojvoda Franc, kneževino Massa in Carraro, katero je dobila Marija Beatrice d'Este, mati modenskega vojvode, vojvodino Lucco, katero je dobila Marija Luisa burbonska, nadvojvodino Toscano, ki je bila vrnjena lotrinški dinastiji v osebi Ferdinanda III. avstrijskega, rimsko državo, kjer je bila vzpostavljena vlada papeža Pija VII., kateremu sta bila tudi vrnjena Benevento in Pontecorvo, kraljevino obeh Sicilij, katero je dobil Ferdinand burbonski in republiko San Marino. Kakor po drugih državah v Italiji, tako se je razpasla protirevolucionarna reakcija tudi v cerkveni državi. Duhovništvo, ki je doseglo v Rimu število 50 tisoč, je dobilo nazaj svoje premoženje, povsod so se zopet odpirali frančiškanski in jezuitski samostani, laiki so bili izključeni iz vseh uradov, vlado je dobilo v roke izključno le duhovništvo, v državo je bil vpeljan neizprosni policijski režim, inkvizicija je zopet prišla do veljave. Francoska zakonodaja je bila odpravljena in nadomeščena z zastarelimi zakoni. Mržnja do francoskih institucij je šla tako daleč, da je bilo odpravljeno celo cepljenje kozic in opuščena razsvetljava ulic, češ da gre za novosti, ki jih je vpeljala Francija. Papež Pij VII., ki osebno ni skrival svojega nasprotstva proti tej pretirani protirevolucionarni reakciji, ni imel dovolj odločnosti, da bi predrl s svojimi načeli. Reakcija se je nadaljevala tudi pod papeževanjem Leona XII. in Pija VIII., ki nista zadrževala za drugimi vladarji v Italiji v preganjanju nositeljev modernih idej.

Toda vkljub pritisku, preganjanju in zaporom se nove liberalne ideje, ki so se razvile iz francoske revolucije, niso dale zatreti. Gibanje proti absolutističnim režimom po vseh evropskih državah in posebej proti absolutizmu v italijanskih državah in v cerkveni državi se je vedno bolj širilo, tajne organizacije so se množile, vsaka revolucija v Franciji je bila znamenje za novo evropsko revolucijo, prebujajoči se narodi so vedno bolj odločno zahtevali svoje

pravice. Pariška revolucija leta 1830. je tudi dobila kmalu odmev izven francoskih mejâ, predvsem v Italiji. V severni Italiji s Pijemontom vred se upor takrat ni mogel razširiti, v južni Italiji je mladi kralj Ferdinand II. zadrževal vstajo z obljubami predstojatelj reform v prid zahtevam ljudstva. Izbruhnil pa je upor v srednji Italiji, najprej v Modeni, nato pa še v cerkveni državi. Iz Bolonje, ki se je prva proglašila za neodvisno od papeža, se je upor kmalu razširil na vso Romanjo. Dne 27. II. 1831. se je že vršil v Bolonji kongres odposlancev vseh provinc, ki so se proglasile za neodvisne. Proglasila se je za odpravljeno papeževa posvetna oblast in ustanovila se je Zveza italijanskih provinc. Toda intervencija avstrijske vojske, ki je zasedla večji del Romanje z Bolonjo vred, je zadušila ta upor, še preden je prišel do popolnega razmaha.

Ko je bil l. 1846. izvoljen za papeža Pij IX., se je zdelo, da se bo ujedinjenje Italije izvršilo pod njegovim vodstvom. Italijansko liberalno in nacionalistično gibanje je bilo takrat razdeljeno v tri struje. Mazzini je hotel uničiti vse države, ki so do tedaj obstojale v Italiji in postaviti na njihovo mesto eno samo, s prestolnico v Rimu, če je treba tudi z nasilnimi sredstvi. «Mučeništvo ni nikoli zastoj», je dejal Mazzini. In po ustrelitvi bratov Bandiera, ki sta se udeležila krvavega upora v Kalabriji in ki sta padla s klicem «Živela Italija», je Mazzini izdal svoj znameniti proglas, v katerem je vsebovan ves njegov program: «Mladina, ali bo ta klic grenka ironija, ali ga ne boste, posvečenega z zadnjim žrtvovanjem najboljših med nami, povzeli Vi in ga naredili za del svojega življenja? Vera, zaradi katere taki ljudje iščejo smrti, kakor išče fant objema svojega dekleta, ni razbrzdanost agitatorjev, ni iluzija sanjačev, temveč je porajajoča se religija, je prst Previdnosti. Ob plamenu domovine, ki gori iz onih grobov, bo Angelj Italije vžgal, prej ali slej, plamen, ki bo v tretjič razsvetlil poti človeškega napredka iz Rima — toda ne iz Rima papeža, nekdanj velikega, ne iz tega Rima,

ki je ugasnil in za vedno, temveč iz Rima v posesti ljudstva.»

Druga struja pod vodstvom Vincenca Giobertija je hotela doseči mirnim potom konfederacijo italijanskih držav, h kateri bi pristopila tudi Avstrija in kateri bi načeljeval papež.

Tretja struja pod vodstvom Cezarja Balba je bila tudi za konfederacijo italijanskih držav, toda pod vodstvom sardinskega kralja Karla Alberta in brez Avstrije, češ da bo le-ta po razsulu otomanske države rada mirnim potom odstopila Lombardijo in Benečijo in se zato razširila na vzhod.

Z izvolitvijo Pija IX. za papeža je prevladala Giobertijeva struja. S svojimi modernimi idejami, ki jih je Pij IX. odkrito kazal takoj po svoji izvolitvi za papeža, je v hipu pridobil za se splošno simpatijo. Oči vse Italije so bile uprte v Rim, najhujši nasprotniki papeževe države so začeli z zaupanjem gledati reforme Pija IX., ki je že takoj po izvolitvi izdal splošno amnestijo za politične kaznjence in je pozneje skušal z najboljšo voljo izboljšati položaj svojih podanikov. Revolucija, ki je izbruhnila v Parizu l. 1848., je imela za posledico, da je tudi papež dal svoji državi ustavo, kakor so ji morali dati drugi vladarji.

Toda nadaljnji razvoj revolucionarnega gibanja je zadel ob hud odpor rimske kurije, ki je itak nerada sledila Piju IX. v njegovem reformnem delu. Gibanje za ustanovitev italijanske federacije pod vodstvom papeža, ki je naredilo Pija IX. tako priljubljenega in popularnega po vsej Italiji, ni trajalo dolgo. Nad papeževim patriotizmom je zmagala zavest odgovornosti in morda tudi občutek, da se hoče izrabiti njegov položaj in njegov ugled le za povzdigo moči in ugleda dinastije, kateri je bilo usojeno, da se v malo letih postavi na čelo ujedinjeni Italiji. Vojna med Pijemontom in Avstrijo je bila leta 1848. že v polnem razvoju, in ob strani pijemontske vojske so se borile proti avstrijski vojski tudi papeževe

čete, ko je papež Pij IX. v splošno presenečenje, vsled prigovarjanja svoje kurije in vsled grožnje z novim cerkvenim razkolom ter spričo porazov, ki sta jih utrpeli njegova in pijemontska vojska, zanikal vse svoje dotedanje delovanje. Dne 29. aprila 1848. je prečital v konzistoriju slavnostno izjavo, da kot zastopnik Boga miru na zemlji ne more želeti vojne in da objemlje v očetovski objem Avstrijce in Italijane.

V Rimu in po vsej Italiji je povzročila ta nepričakovana izpremema papeževe politike silno razburjenje. Ogorčenje je bilo tem večje, ker se je pripisoval papežu velik del krivde nad strašnim porazom, ki ga je doživela v vojni z Avstrijo pijemontska vojska. Ljudstvo, ki je še pred kratkim prirejalo pred Kvirinalom, kjer je papež stoloval, ovacije, se je sedaj zbiralo k sovražnim demonstracijam. V novembru je bil ubit eden najsposobnejših papeževih ministrov, Pellegrino Rossi, koncem istega meseca je papež nenadoma izginil iz Rima in se zatekel k napuljskemu kralju, ki mu je dal na razpolago grad Gaeto. Rimska vlada je poslala k njemu deputacijo, ki naj bi ga pregovorila, naj se vrne, toda deputacija se je vrnila, ne da bi bila sprejeta. Sklenjeno je bilo vsled tega sklicati ustavno skupščino, ki naj bi odločila o obliki bodoče vlade, toda papež je izdal proglas, s katerim je proglasil za neveljavne vse sklepe rimske vlade po 16. novembru in za izobčene iz cerkve vse, ki se bodo udeležili volitev v ustavno skupščino. Skupščina pa se je vkljub temu sestala in je 9. februarja 1849. proglasila papeževo posvetno gospodstvo za odprajljeno. Namesto papeževe države je bila proglašena rimska republika. Po dolgi diskusiji je bil izglasovan dne 3. februarja 1849. ta-le dekret:

Cl. 1. — Papeževa posvetna vlada rimske države je odpravljena dejanski in pravno.

Cl. 2. — Rimski pontifeks bo deležen vseh garancij, ki so potrebne za neodvisno izvrševanje njegove duhovne oblasti.

Čl. 3. — Vlada rimske države bo povsem demokratična, in država bo nosila slavno ime Rimska republika.

Čl. 4. — Rimska republika bo z ostalo Italijo v odnošajih, kakor jih zahteva skupna narodnost.

Papež Pij IX., ki se je nahajal v tem času v Gaeti, je ne samo izobčil iz cerkve vse, ki so se udeležili volitev v ustavodajno skupščino in proglasil za nične vse sklepe rimske vlade po svojem begu iz Rima, temveč se je tudi obrnil s prošnjo za pomoč na vse katoliške države. Avstrija, Francija, Napoli in Španija so se odzvale njegovi prošnji, vkljub pričakovanju triumvirata, ki je bil postavljen na čelo rimske republike in katerega član je bil tudi Mazzini. Najmanj je triumvirat pričakoval posredovanja v prid papežu od Francije. Toda ravno iz Francije je prišla papežu pomoč najprej. Predsednik Louis Napoleon je izkoristil priložnost, da pridobi cerkev na svojo stran in že 29. aprila 1849. se je izkrcalo v Cittavecchi 10.000 francoskih vojakov pod poveljništvom generala Oudinota, ki je s posebnim proglašom pozval rimsko prebivalstvo k pokorščini.

Toda v Rimu sta bila Mazzini in Garibaldi, moža, ki sta bila že zdavnaj posvetila vse svoje življenje boju za zedinjenje vse Italije v enotno državo. Ta dva moža se nista umaknila niti pred topovi francoske vojske. Ko niso zalegli protesti, katere je Mazzini dvigal v imenu triumvirata proti grozeči zasedbi republike, se je rimska vojska pripravila pod Garibaldijevim poveljništvom na obrambo. Med boji, diplomatskimi pogajanji in premirjem je trajalo obleganje Rima do 3. junija. Ob zori dne 3. junija pa je francoska vojska po hudem boju zasedla mesto. Istočasno je avstrijska in napuljska vojska potlačila revolucijo v ostalem delu cerkvene države. Garibaldi si je s svojimi legijonarji odprl s silo pot skozi francosko vojsko in je nekaj časa nadaljeval na svojo pest vojno v hribih, toda končno se je moral umakniti in zbežati. Mazzini je zbežal v Švico in potem v Anglijo, odkoder je nadaljeval delo za organizacijo splošne vstaje v

Italiji. Pij IX. pa se je pod okriljem Francozov, ki so imeli zaseden Rim in okolico, in Avstriječev, ki so po strašnem porazu piemontske vojske v bitki pri Novari imeli v svoji oblasti vso severno Italijo z Benetkami vred ter so poslali svoje posadke tudi v Romanjo in v Jakin, dne 12. aprila 1850. vrnil v Rim, kjer je vladna komisija treh generalov, imenovana «rdeči triumvirat» uvedla kazensko postopanje proti vsem udeležencem političnih uporov od l. 1847. dalje. Kakor po vsej Italiji, tako je tudi v cerkveni državi reakcija zopet dvignila glavo.

Pjemont in rimska kurija. — Nova Italija na pohodu.

Dogodki v dobi l. 1848. so temeljito izpremenili politični položaj v Italiji. Ideja o združitvi italijanskih držav v konfederacijo pod okriljem papeža je spričo razvoja dogodkov vedno bolj zamirala, italijansko javno mnenje se je vedno bolj izrazilo strinjalo okoli Mazzinija, ki je videl rešitev Italije v združitvi vseh njenih držav v enotno republiko, in okoli Cavourja, ki je v petdesetih letih prevzel vodstvo pjemontske vlade in začel svoje veliko delo za združitve vseh italijanskih držav pod savojsko dinastijo. Papež Pij IX. je bil kmalu prisiljen, da zavzame stališče proti novemu gibanju i kot glavar cerkvene države i kot glavar katoliške cerkve. Stališče, ki ga je papež zavzel, je bilo odločno nasprotno novemu gibanju v obeh ozirih, kajti gibanje za zedinjenje Italije ni ogrožalo samo obstoja cerkvene države kot posvetne oblasti, temveč je ogrožalo tudi ideologijo katoliške cerkve kot take. Kajti če bi se morda našel način za soobstoj i papeževe i kraljeve posvetne oblasti v zedinjeni kraljevini Italiji, je bil nemogoč sporazum med ideologijo katoliške cerkve in liberalno ideologijo i Mazzinija i Cavourja i vseh glavnih borcev za zedinjenje Italije. Načela o verski svobodi in o ostri ločitvi med cerkveno in državno oblastvijo, ki so se izvajala v Pjemontu ne samo teoretično temveč tudi praktično, so morala privedi do neizogibnega spopada z rimsko kurijo in povzročiti, da je postalo

stoletno rimsko vprašanje, tudi brez ozira na obstoj cerkvene posvetne države, itilijansko notranje vprašanje. Kulturni boj, ki se je pač do tedaj bojeval med papeži in tujimi gospodarji Italije, se je sedaj začel biti med papežem in ustvarjajočo se italijansko državo. Dejstvo, da je ta boj dobil še svojo izrazito politično barvo, je spopad le poostrilo in mu dalo v sedemdesetih letih naravnost tragično obiležje.

—:—

V verskem oziru se začenja proticerkvena reakcija v Pjemontu že l. 1848. Ustavni zakon je sicer proglasil načelo, da je katoliška cerkev «edina državna cerkev», in je še vedno pustil škofom pravico preventivne cenzure verskih knjig, toda na drugi strani predvideva ustava iste civilne in politične pravice za vse državljane brez razlike in svobodo tiska za vse nereligiozne tiskovine ter cika na odpravo izjemne jurisdikcije. Po razpustitvi jezuitskega reda je vlada začela z obljubljenimi reformami. Židom in drugim nekatolikom, je bila dovoljena enakopravnost s katoliki, po neuspeh pogajanjih z Rimom je bil izdan znani Siccardijev zakon (9. aprila 1850.), s katerim sta bila odpravljena sodni privilegij in pravica azila, resno se je pripravljala vpeljava civilne poroke. Z zakonom od 15. junija 1850. je bila zopet vpeljana za duhovnike prepoved pridobivanja iz kakršnegakoli naslova brez dovoljenja vlade, z nadaljnjim zakonom so bile odpravljene desetine in druge cerkvene dajatve.

Rimska kurija se je, seveda, odločno postavila proti tej proticerkveni politiki pjemontske vlade, in reakcija pjemontskega duhovništva je bila zelo ostra. Toda vlada ni popustila. Ko so se turinski nadškof mons. Franzoni in škofa v Cagliarih in Sassarih uprli proti tem zakonom, jih je vlada dala zapreti in obsoditi, kar je, seveda, še povečalo spor z Rimom. Pij IX. je grozil z izobčitvijo ministru Petru Derossiju di Santarosa, ki ni hotel niti na smrtni postelji zani-

kati svojega odobravanja proticerkvenih zakonov, so bili zanikani sv. sakramenti in krščanski pogreb.

Vsled posredovanja francoske in angleške vlade in ker je medtem prevzel vodstvo piemontske vlade Cavour, ki ni imel stalnega cerkvenopolitičnega programa, ki je kazal v cerkvenih vprašanjih precejšnjo zmernost ter je svojo cerkveno politiko uravnaval po splošnem političnem programu, je nastalo po petdesetih letih nekako premirje med Rimom in Turinom. Toda istega leta, ko je rimska kurija sklenila z Avstrijo konkordat, s katerim je dosegla skoraj vse, kar je zahtevala, je Piemont znova povzel svojo liberalno proticerkveno politiko. Takrat se je piemontska vlada lotila najbolj kočljive točke v svoji cerkvenopolitični politiki: reforme cerkvene lastnine. Z zakonom od 29. maja 1855. leta so bili razpuščeni vsi verski redovi, ki se niso posvečali verskemu poduku, vzgoji in strežbi bolnikov, odpravljeni so bili vsi cerkveni beneficiji, in premoženje razpuščenih redov in beneficijev je bilo izročeno na novo ustanovljeni cerkveni blagajni ter se je imelo porabiti za bogočastje in dobrodельne namene.

Ta udarec je bil od dosedanjih najhujši in je povzročil v cerkvenih vrstah silno razburjenje. Že tekom razpravljanja o zadevnem zakonskem načrtu so se škofje obrnili na kralja in se mu ponudili, da bodo prispevali z gotovo vsoto za potrebe erarja, le da se načrt umakne. Kralj, ki se je zavedal, na kako usodepolno pot se postavlja država s tem zakonskim načrtom, se je vklonil pritisku rimske kurije in je sprejel predlog škofov, toda ne kralj ne papež nista računala s tem, da stoji za tem zakonskim načrtom Cavour, ki je že bil uravnal krmilo državne ladje v določeno smer in se ni dal več odvrniti od svojega cilja. Kralj je torej sprejel predlog škofov, Cavour pa je po brezuspešnih poizkusih, da bi kralja pridobil na svojo stran, podal demisijo (26. aprila 1855.), ki je seveda dvignila v deželi val razburjenja, kateri je grozil izpodnesti tudi sam prestol. Spričo tega se je moral kralj, seveda, vdati. Cavour je zopet prevzel

predsedništvo vlade, in zakon je bil že 29. maja sprejet in sankcioniran od kralja. S tem je Pjemont pretrgal še zadnje vezi z Rimom. Komaj je bil zakon odobren, je papež izdal dekret, s katerim je izobčil iz cerkve vse, ki so zakon predložili, odobrili in sankcionirali. —

Ideja o italijanski konfederaciji je postala zadnjič zopet enkrat aktualna l. 1859., po zmagoviti pjemontsko-francoski vojni proti Avstriji. V mirovnih pogajanjih med Napoleonom III. in Francom Jožefom I. sta se bila oba vladarja zedinila, da bo Avsrija odstopila Lombardijo (razen Mantove in Peschiere) Napoleonu, ki jo bo od svoje strani odstopil Pjemontu, da se bodo italijanske države združile v konfederacijo s papežem na čelu in da bo Benečija, ki bo sicer ostala še nadalje pod Avstrijo, tudi pristopila k tej konfederaciji.

Toda razvoj dogodkov je prehitel udeležitev te ideje

Nevzdržne razmere v cerkveni državi so naravni razvoj dogodkov le pospešile. Komaj se je avstrijska vojska umaknila iz papeževih legacij, so se Parma, Modena, Romanja in Toskana, poplavljeni od pjemontskih agitatorjev izjavile za združitev s Pjemontom. Papeževa vojska je potlačila upor v Markah, Umbriji in Perugiji, toda konec papeževe oblasti v teh deželah se je bližal neizogibno. Še februarja in marca l. 1860, se je Viktor Emanuel II. pogajal s sveto stolico za «preureditev papeževe države» in je predlagal, naj bi mu papež izročil le izvršilno oblast v Romanji, in Markah, dočim naj bi ostale te dežele še vedno v papeževi oblasti, toda še tekom pogajanj je Cavour organiziral v teh deželah plebiscit, s katerim se je prebivalstvo z veliko večino izjavilo za združitev s pjemontsko monarhijo.

Reakcija Pija IX. je bila silno živahna. S posebno bulo je papež preklel in izobčil iz cerkve «vse tiste ki so povzročili upor v deželah naše papežke države in njihovo nasilno zasedbo, kakor tudi njihove mandante, pomočnike, svetovalce, pristaše». Istočasno je

papež poveril generalu de Lamoricièreju poveljništvo in mons. de Merodeju reorganizacijo svoje vojske, v katero so hiteli dobrovoljci iz najboljših francoskih, belgijskih, avstrijskih in savojskih aristokratskih družin. Toda istočasno je začel v južni Italiji svoj pohod Garibaldi ki ni skrival svojih namenov da bi čim prej zasedel tudi sam Rim...

Cavour in rimsko vprašanje.

Ko se je februarja l. 1801. sestal v Turinu prvi italijanski parlament, je bila papeževa državica le otok v morju nove italijanske kraljevine. Vprašanje Rima kot prestolnice nove kraljevine je torej moralo priti tudi uradno na dnevni red. Pred pjemontski parlament je bil spravil Cavour to vprašanje že l. 1800, ko je bila burbonska vojska v južni Italiji še na nogah in ko so bile skoraj vse države v znak protěsta odpoklicale svoje odposlance iz Turina. «Jaz mislim — je dejal tedaj Cavour — da mora do rešitve rimskega vprašanja privedi prepričanje, ki vedno bolj prodira v moderno družbo in tudi v katoliške vrste, da svoboda le pospešuje resnično religijozno čuvstvovanje. Ko bo to prepričanje postalo splošno, in ne bo dolgo do tega, ko se bo to prepričanje utrdilo tudi pri drugih narodih in bo predrlo v srca moderne družbe, tedaj bo velika večina prosvitljenih in odkritosrčnih katoličanov priznala, da zamore prevzvišeni papež, ki je glava naše vere, izvrševati svoje vzvišeno poslanstvo bolj svobodno in neodvisno, če ima za seboj dvaindvajset milijonov ljubečih in spoštuječih Italjanov, nego če se zanaša na pomoč 25.000 bodal.»

Eno leto pozneje, ko je prišlo to vprašanje prvič pred italijanski parlament, je Cavour že lahko drugače govoril:

«Vprašanje prestolnice se ne rešuje z ozirom na klimo, topografijo in strategijo. Če bi ti razlogi vplivali na izbero prestolnice, bi London gotovo ne bil prestolnica Velike Britanije in bi morda tudi Pariz ne bil prestolnica Francije. Izbera prestolnice je od-

visna od velikih moralnih razlogov. Gospoda, v Rimu se stikajo zgodovinski, intelektualni, moralni razlogi, ki morajo ustvariti položaj prestolnice velike države. Rim je edino mesto Italije, ki nima izključno lokalne zgodovine: vsa zgodovina Rima, od časov Cezarjev do današnjega dne je zgodovina mesta, katerega pomembnost sega daleč čez meje njegovega ozemlja, mesta, kateremu je namenjeno, biti prestolnica velike države. Prepričan, globoko sem prepričan o tej resnici in zaradi tega smatram za svojo dolžnost, da to izjavim na najbolj svečan način pred vami, pred narodom in se ob tej priložnosti sklicujem na patriotizem vseh državljanov Italije in zastopnikov njenih odličnih mest: naj preneha vsaka diskusija o tem, da zamoremo izjaviti Evropi, da zamore izjaviti, kdor ima čast zastopati to državo pred drugimi državami: ves narod je spoznal in proglasil, da mora biti Rim prestolnica države.

Vlada vam je že povedala, da namerava rešiti rimsko vprašanje na ta način, da prepriča katoličane v dobri veri, da združitev Rima z Italijo nikakor ne ogroža neodvisnosti cerkve. Ko bo to prepričanje prevzelo zdravi del katoliške družbe, bo sporazum s Francijo, ki v tem predstavlja in smatra, da mora predstavljati katoliško družbo, dosti lažji.

Gospoda, zdi se mi, da je katoličanom v dobri veri že matematično dokazano, da je zgrešeno spraviti v odvisnost vprašanje neodvisnosti papeževe suverenosti od njegove posvetne oblasti. Posvetna oblast je jamstvo za neodvisnost, ko nudi tistemu, ki jo ima, orožje in denar, da jo lahko brani. Toda ko posvetna oblast ne daja vladarju ne orožja ne denarja, temveč ga sili, da gre beračit od drugih držav orožje in denar, je očitvidno, da taka posvetna oblast ni vir neodvisnosti, temveč da je absolutna odvisnost.

Mora se prepričati še papež, da je cerkev lahko neodvisna, tudi če izgubi posvetno oblast. Zdi se mi, da če stopimo pred papeža in mu porečemo: Sveti oče, posvetna oblast ni za Vas več jamstvo za neod-

visnost, odpovejte se ji, in mi Vam damo svobodo, ki jo že tri stoletja zastonj zahtevate od vseh velikih katoliških držav; skušali ste, sveti oče, iztrgati nekoliko te svobode potom konkordatov, s katerimi ste bili prisiljeni dati za odškodnino gotovo vrsto privilegijev, več nego privilegijev: morali ste dovoliti posvetnim oblastim, ki so vam dale malo svobode, da se poslužujejo duhovnega orožja. Evo, prihajamo in Vam ponujamo v celoti to, česar niste nikoli mogli doseči od teh držav, ki so se hvalile, da so Vaši zavezniki in Vaši zvesti sinovi: pripravljeni smo proglasiti v Italiji to le veliko, načelo: **svobodna cerkev v svobodni državi!**

Meni se zdi, gospoda, nemogoče, da bi se ta predlog, stavljen z vso iskrenostjo in lealnostjo ne sprejel. Naglasil bom v potrdilo resničnosti naših predlogov, da so v skladu z vsem našim sistemom. Mi smatramo da je treba vpeljati sistem svobode v vse dele verske in civilne družbe. mi hočemo svobodo gospodarstva, svobodo uprave, popolno in absolutno svobodo vesti, hočemo vse politične svoboščine, združljive z javnim redom in dosledno temu smatramo za potrebno, zaradi harmonije zgradbe, ki jo nameravamo sezidati, **da se načelo o svobodi tudi prenese na odnošaje med cerkvijo in državo.**

Ko se bodo o tem prepričali katoliki in ko se bo dosegel sporazum s Francijo, upam, da se bo našel način tudi za sporazum s sv. očetom. Nočem predvidevati slučaja, da bi bil sporazum nemogoč, toda krivda v tem primeru ne bo na naši strani. In tudi v tem primeru bi se Rim mogel priključiti Italiji, ne da bi to imelo usodnih posledic za nas in za cerkev...»

Toda sporazum s papežem se ni dosegel. Cavour je zastonj pričakoval da bi mu Passaglia, ki se je v njegovem imenu pogajal s papežem, prinesel iz Rima «oljčno vejico»; dne 6. junija 1861 je Cavourja sredi mrzličnega dela vzela smrt. Patra Jakoba, ki je kot stari prijatelj Cavourjeve družine prihitel k smrtni

postelji velikega italijanskega državnika, je papež zaraditega suspendiral «a divinis»...

Leta, ki so sledila Cavourjevi smrti, so bila polna usodepolnih dogodkov za razvoj italijanske zgodovine. Ko je odmanjkal Cavour, ki je edini zamogel obdržati v svojih rokah državne vajeti, je prešlo vodstvo nacionalnega gibanja na Mazzinija in Garibaldija, oba bolj kot politika moža akcije. Prvi je bil pripravljen se odreči tudi republikanskemu prepričanju, le da se je kralj odločil na vojno proti Avstriji («Jaz sem republikanec. Lahko, da bom pred svojo smrtjo smatral za potrebno postaviti tudi politično vprašanje, toda zdel se bi mi zločin postaviti to vprašanje z ozirom na Benečijo in spričo Avstrije!» — iz Mazzinijevih pisem kralju.), drugi je na pohodu proti Rimu tvegaj celo spopad z italijansko vojsko pri Aspromontu. Spričo dejstva, da je bila italijanska politika pod vplivom teh dveh mož, sta se morali rimsko vprašanje in vprašanje Benečije rešiti kakorkoli, toda čim prej.

Cavourjeve poskuse priti s papežem do sporazumne rešitve rimskega vprašanja so ponavljali tudi njegovi nasledniki. Leta 1864. se je spor že toliko ublažil, da se je mogel skleniti z Napoleonom III. dogovor, s katerim se je Italija obvezala, da se ne bo dotaknila meja cerkvene države, kakor so bile leta 1860., da bo preprečila vsak napad na ozemlje v teh mejah ter da bo prevzela sorazmerni del dolga bivših papeževih držav. Francija se je obvezala umakniti postopoma svojo posadko iz Rima; namesto te posadke je imela stopiti papeževa vojska, sestavljena iz tujcev.

Usluga, ki jo je Napoleon naredil s tem ideji zedinjenja Italije, ni ušla političnim opazovalcem razvoja dogodkov v Italiji. Z umikom francoske vojske iz Rima so ostala odprta vrata za italijansko nacionalno-revolucionarno propagando, katere namen je bil ustvariti v skrčeni papeževi državi stanje, ki bo ob svojem času naredilo zasedbo tega ozemlja po redni italijanski vojski za neobhodno potrebno. Že

leto dni po zgoraj omenjenem dogovoru je pisal angleški «Times»: «Papežu ostaja le ena pot: po padcu posvetne oblasti pobotati se z Italijo. To bo ena največjih dobrot, kar jih je storil francoski imperator Italijanom. Večkrat so bili Italijani krivični nasproti njemu, premalo so mu zaupali, premalo potrpežljivosti so kazali. Toda pozdraviti morajo Napoleona III. kot svojega največjega, najbolj vztrajnega in najbolj velikodušnega prijatelja. On sam je igral italijansko igro in je v njej zmagal.»

Papež Pij IX., ki se je bil le nerad vdal dogovoru iz leta 1864., je spričo razvoja dogodkov zavzel zopet bolj odločno stališče nasproti italijanski vladi. Italijanska vlada ni namreč niti prikrivala svojega sporazuma z revolucionarnimi in uporniškimi silami, ki so delovale na ozemlju papeževe države, in je v zasedenih krajih takoj in brezobzirno uveljavljala tudi svojo liberalno cerkveno zakonodajo. V l. 1865. je tako ostalo kar 108 diocesz brez škofov: 68 radi pomanjkanja imenovanja, 7 radi obsodb, 33 radi izgonov. V takem položaju se je Pij IX. obrnil direktno na kralja Viktorja Emanuela, ki je sporazumno z ministrskim predsednikom Lamarmoro poslal v Rim dva odlična odposlanca z nalogo, da začneta s papežem pogajanja za sporazum med državno liberalno in katoliško tendenco. Toda pogajanja so se zategnila in ko je iz italijanskih septemberskih volitev l. 1865. izšla vlada s še bolj poudarjeno liberalno tendenco, so bila definitivno prekinjena, italijanska vlada pa je povzela v zakonodaji svojo protiklerikalno tendenco. Dne 7. julija 1866., na predvečer nove vojne z Avstrijo, je bil v parlamentu izglasovan zakon, ki je v tem oziru prekobil vse prejšnje in ki kaže poleg politične tendence tudi finančno: državne blagajne so bile prazne, treba jih je bilo napolniti. Dočim so bili s prejšnjimi zakoni razpuščeni samo verski redovi, ki se niso bavili z dušebrižništvom, so bili s tem zakonom razpuščeni vsi redovi, korporacije, kongregacije in konservatoriji, ki so predvidevali vkupno življenje in ki so imeli cerkveni značaj, njihovim članom pa so bile istočasno

dane vse civilne in politične pravice. Premoženje razpuščenih korporacij in skoraj vseh cerkvenih pravnih oseb je bilo zaplenjeno in izročeno v upravo državi. Petodstotna renta od tega premoženja je bila določena za fond za bogočastje, ki je bil ustanovljen namesto prejšnje cerkvene blagajne.

V političnem oziru je proticerkvena, oziroma protipapeška politika italijanske vlade dobila skrajni razmah po nesrečni vojni z Avstrijo l. 1866., iz katere pa je Italija vključno izšla povečana z Benečijo. Avstrija, ki je bila, dokler je imela v svoji posesti nekatere italijanske pokrajine, prizadeta pri vprašanju cerkvene države, je po letu 1866. celo podpirala tendenco italijanske vlade po zasedbi Rima. Leta 1869., pred izbruhom francosko-pruske vojne, je Avstrija celo ponudila Napoleonu svoje in italijansko ofenzivno in defenzivno zavezništvo proti Prusiji, vse pod pogojem, da Francija umakne svojo vojsko iz Rima in pusti zasesti mesto po italijanski vojski. Toda Napoleon, ki je dobre odnošaje s cerkvijo smatral za nujno potrebne toliko v notranji kolikor v vnanji politiki, se dolgo ni mogel odločiti. Sprejel je predlog še-le po prvih porazih francoske vojske, toda tedaj je bilo že prepozno.

Garibaldinska in framasonska (prostozidarska) propaganda proti duhovništvu, cerkvi in papežu se je med tem poostrila do skrajnosti. Garibaldijevo geslo «Rim ali smrt» je postajalo vedno bolj tudi geslo vladne politike. Tedanji italijanski min. predsednik Rattazzi je pod roko podpiral koncentriranje garibaldincev v papeževi državi in je le čakal priložnosti, da bo potrebno posredovanje uradne Italije. Namesto Italije je posredovala Francija, sklicujoč se na septemberski dogovor. Rattazzi je moral dati aretirati Garibaldija in podati demisijo. Toda evo zopet Garibaldija na čelu 10.000 dobrovoljcev na pohodu proti Rimu, evo Mentane, kjer je francoska vojska zadnjič nastopila v obrambo papeža in razpršila Garibaldijeve dobrovoljce.

Dogodki na francosko-pruskem bojišču so pospešili usodni razvoj dogodkov v Italiji. Dne 2. avgusta 1870. je Napoleon III. umaknil še zadnje francoske čete iz Rima, dne 4. septembra je bila proglašena Francija za republiko, dne 5. septembra je bila Francija poražena pri Sedanu, dne 11. septembra je 50.000 mož italijanske vojske pod poveljništvom generala Cadorne prekoračilo mejo cerkvene države. Papeževa dobrovoljska vojska, močna komaj kakih 13.000 mož, se je morala umakniti, in že 19. septembra je italijanska vojska obkolila Rim. Naslednjega jutra, dne 20. septembra, je italijansko topništvo otvorilo ogenj proti Porta Pia in Porta Salaria. Poveljnik papeževe vojske general Kanzler, ki je imel nalog, da se upira le toliko, kolikor bo zadostovalo kot dokaz, da se je papež vklonil le sili, je že ob 10. uri dal izobesiti beo zastavo, in italijanska vojska je slavnostno vkorakala v mesto. Poveljnik italijanske vojske in poveljnik papeževe vojske sta podpisala predajno listino, v kateri je bilo med drugim določeno, da bo izročeno vse mesto italijanski vojski razen onega dela, v katerem se nahajajo vatikanski grič, Castel Sant'Angelo in Leonovo mesto. Italijanska vojska se je torej ustavila na levem bregu Tibera, toda že drugi dan je na poziv papeža zasedla tudi Leonovo mesto, kjer so bili izbruhnili nemiri. Bil je konec papeževe posvetne oblasti.

«In oni veliki pontifeks — pravi mons. Bonomelli v svojem delu „Roma e l'Italia e la realtà delle cose“ —, ki je bil edini prekoračil Petrova leta, je bil potisnjen v položaj Petra: prenehal je biti kralj in je ostal le papež, končala je tvorba ljudi in ostala je ustanova Kristusova, padel je kraljevski plašč, zlomljeno je bilo žezlo in ostali so le ključi.... Dne 20. septembra 1870., dva meseca po proglasitvi papeževe nezmotljivosti je izginila posvetna oblast, nastala v VII. stoletju, odobrena od Pipina in Karla Velikega, ponižana do najnižje oblike absolutne oblasti od Aleksandra VI. In zdelo se je, da je Previdnost čakala, da se razvije božanski in neminljivi primat Petra do najvišje stopnje, do proglasitve nezmotljivosti, da potem po-

dere njegovo posvetno kraljestvo. Ko je postavila papeža na neomajni kateder njegovega nezmotljivega poslaništva, je dovolila, da se mu izpodmakne nesigurni in omahljivi stolček posvetnega gospodstva. Krivulja, v kateri se tu doli razvijajo vsa živa bitja, vse človeške ustanove, ki se porajajo, razvijajo, izpopolnjujejo, starajo in umirajo, je bila in je morala biti pot za razvoj tudi človeški ustanovi papeškega posvetnega gospodstva.»

GARANCIJSKI PAKT.

Odpravljena je bila cerkvena država, toda papež je ostal še vedno v Rimu, oropan sicer svoje posvetne oblasti, toda še vedno mogočen predstavnik univerzalne katoliške cerkve. In kakor ni mogel preko tega dejstva Napoleon I. 1809, kakor ni mogla rimska republika I. 1849., tako je bilo treba tudi sedaj, po nasilni zasedbi Rima, po ratifikaciji plebiscita od 2. oktobra objasniti in opredeliti spricho naroda, zedinjenega teritorijalno, toda ne duševno in spricho sveta, ki je z napetostjo pričakoval razvoja dogodkov, položaj nove italijanske države nasproti najvišjemu predstavniku cerkve. Na pogajanja za sporazumno opredelitev novega položaja po topovskih streljih, ki so odprli italijanski vojski vrata v Rim, ni bilo misliti. Pij IX. se je kazal odločno nedostopnega v tem oziru.

Že z dekretom od 9. oktobra je vlada, ki se je tedaj še nahajala v Firencah, po ugotovitvi, da Rim in rimske pokrajine tvorijo sestaven del kraljevine Italije, proglasila načelo, da bo «papež deležen vladarskih časti, nedotakljivosti in vseh vladarskih osebnih pravic» ter da bo s posebnim zakonom ustvarjen položaj, v katerem bosta zagotovljeni tudi teritorijalno neodvisnost papeža in svobodno izvrševanje duhovne oblasti svete Stolice». Kralj Viktor Emanuel II. je s svoje strani ob otvoritvi zbornice dne 5. decembra izjavil: «Mi smo prišli v Rim v imenu narodnega prava, v imenu pakta, ki veže vse Italijane k edinstveni državi; ostali bomo tu, držeč se obljube, ki smo jo dali

sami sebi: svoboda cerkve, popolna neodvisnost papeževe stolice v izvrševanju njenega verskega poslanstva, v njenih odnošajih s katoličanstvom.»

Država je zavzela uradno stališče nasproti papežu še-le s takozvanim garancijskim zakonom. S tem zakonom, odobrenim po dolgi in burni diskusiji v poslanski zbornici in v senatu in objavljenem dne 13. maja 1871., so se na eni strani, v nadomestilo papeževe posvetne oblasti, določile sv. Stolici garancije za svobodno izvrševanje njenega duhovnega poslanstva, na drugi stran pa so bili s tem zakonom opredeljeni odnošaji med cerkvijo in državo.

Atmosfera, v kateri se je pripravljala garancijski zakon, je bila skrajno napeta. Skrajna levica je hotela izrabiti priložnost, da se ne samo vzakoni definitivna odprava papeževe posvetne oblasti, temveč da se papežu sploh ne dajo nikake garancije za izvrševanje njegovega poslanstva; katoliška cerkev naj se proglasi za sekto, ki nima pravice niti do zaščite po državnih zakonih. «Kralj je politični zastopnik vsega naroda, proglasitev njegove osebe za sveto in nedotakljivo ne žali torej svobode vesti nikogar, toda papež je glavar sekte, in vi ne morete, ne da bi žalili svobodo vesti, preprečiti, da ga židje imenujejo nasilnika in protestanti sina Pelijalovega in Belzebubovega. Katoliški cerkvi se ne more pustiti popolna svoboda, ker je ona zakleta sovražnica italijanske kraljevine.» (Corte). «Ko najdete v zakonu te-le določbe: nedotakljivost, imunost kraja, kjer uraduje papež, podložnost političnih in upravnih oblastev kraljevine kuriji, civilno listo, kraljevsko čast papežu, mednarodni značaj njegovih dejanj in legacije, njegovo neomejeno oblast nad podrejenim duhovništvom, oprostitev škofov od prisege — kako morete dvomiti, da ni posvetna oblast obnovljena še bolj izrazito, nego je bila pred svojim padcem?» (Morelli).

Jurisdikcionalci so hoteli, naj se vzakoni načelo, da ima država nasproti katoliški cerkvi iste pravice kakor nasproti drugim, nekatoliškim cerkvam, to je, naj postane država od konfesionalne akonfesionalna.

In tu je prišlo na vrsto vprašanje starih privilegijev države, kakor so «exequatur», «placet» in drugi, na podlagi katerih je bila veljavnost cerkvenih ukrepov odvisna od odobritve državne oblasti.

Znano je, da je cerkvena politika starih italijanskih držav že od srednjega veka sem bila načelno jurisdikcionalna in konfesionalna. Katoliška cerkev je bila na eni strani priznana kot edina državna cerkev in pripadnost k drugim cerkvam je imela poleg drugega za posledico tudi izgubo najvažnejših državljanskih pravic (načelo konfesionalnosti), na drugi strani pa si država ni dala vzeti pravice vtikati se v notranjo organizacijo kat. cerkve, jo podvrgavati svojim zakonom in jo izrabljati v svoje namene (jurisdikcionalno načelo). Karakteristike jurisdikcionalnega sistema so bile: 1.) Vsi ukrepi domačih in inozemskih cerkvenih oblastev so podvrženi kraljevemu «exequatur» in «placet»: brez vladarjevega dovoljenja se cerkveni ukrepi v državi ne smejo objaviti, ne uveljaviti, cerkvene časti se ne smejo dati osebam, ki niso po godu državni oblasti, država ima pravico prepovedati izpremembo cerkvenih statotov. 2.) Država ima pravico sprejemati in reševati pritožbe laikov in duhovnikov proti višjemu duhovništvu (appellum ab abusu, recursus ad principem). 3.) Državi je pridržano imenovanje na cerkvena mesta, ona dovoljuje sklicevanje cerkvenih zborov, ustanavljanje novih verskih redov, pod njenim vodstvom se vzgaja duhovništvo itd.. Pod francoskim gospodstvom je država dobila bolj izrazito jurisdikcionalno obilježje, konfesionalni državni sistem je postopoma izginjal vse do protirevolucionarne restauracije. Pjemontska zakonodaja je bila, kakor smo videli, prežeta od načela o ločitvi cerkve od države in o nekompetenci države v duhovnih in disciplinarnih vprašanjih cerkve. To načelo, seveda, ni bilo strogo izpeljano v praksi, država kaže v svoji cerkveni politiki veliko negotovost in vkljub njeni skrajno liberalni zakonodaji ostaja še vedno v veljavi 1. čl. ustave, ki določa, da je katoliška cerkev

edina državna cerkev; država je torej še vedno konfesionalna.

O priliki diskusije o garancijskem zakonu je torej hotela struja modernih jurisdikcionalcev narediti še korak naprej: država naj postane iz konfesionalne akonfesionalna, katoliška cerkev naj se postavi v isto vrsto z drugimi cerkvami, vse vere naj postanejo nasproti njej enakopravne, kompetenca države naj se ne ustavi pri notranjih cerkvenih vprašanjih, temveč naj se raztegne na vse, kar je v direktni ali indirektni zvezi z njenimi funkcijami. Če politični oziri zahtevajo, da se dajo papežu garancije, naj se mu dajo, toda garancije naj bodo omejene in naj nikakor ne nasprotujejo vrhovnim pravicam države.

Kar pa se tiče drugega dela zakona, s katerim se je država odpovedala gotovim pravicam v prid cerkvi, in je to odpoved vlada opravičevala med drugim tudi z vnanjepolitičnimi oziri, so se toliko levičarji kolikor jurisdikcionalci tej popustljivosti odločno upirali, češ, da bi to napravilo slab vtis na katoliške države, ki ljubosumno branijo svoje «placet», «exequatur» in «appellum ab abusu».

Tudi glede suverenosti, ki jo garancijski zakon priznava papežu, so se mnjenja zelo delila. Levica je predlagala, naj se suverenost prizna samo Piju IX. in ne tudi njegovim naslednikom, nekateri so primerjali papeža vladarju, ki je prišel v Rim na obiske. Večina se je vendar zedinila, da smatra suverenost, ki se prizna papežu, za povsem svojevrstno koncesijo države. V končnem besedilu zakona pa je prevladala srednja pot, ki jo je ubrala vlada, kateri se je mudilo, da čim prej zaključí diskusijo o tem kočljivem vprašanju, prepuščajoč času, da reši vprašanja, ki se s tem zakonom niso rešila, ali pa so se rešila le na pol. Dne 13. maja 1871. je bil zakon končno objavljen v tem-le uradnem besedilu:

I. POGlavJE.

Prerogative papeža in sv. Stolice.

Čl. 1. Oseba Najvišjega pontifeksa je sveta in nedotakljiva.

Čl. 2. Atentat na osebo Najvišjega pontifeksa in ščuvanje na izvršitev atentata se kaznujeta z istimi kaznimi, kakor so določene za atentat in ščuvanje na atentat proti osebi kralja.

Javne žalitve in sramotitve, izvršene direktno proti osebi papeža z govori, z dejanji ali pa s sredstvi, navedenimi v čl. 1 zakona o tisku, se kaznujejo s kaznimi, določenimi v čl. 19. istega zakona. Omenjeni zločini se zasledujejo uradno in spadajo pod kompetenco porotnih sodišč.

Razpravljanje o verskih vprašanjih je povsem svobodno.

Čl. 3. Italijanska vlada izkazuje Najvišjemu pontifeksu na ozemlju kraljevine vladarsko čast in mu ohranja častno mesto, ki mu je priznavajo katoliški vladarji.

Najvišji pontifeks lahko drži navadno število stražnikov za svojo osebo in varstvo palač, nekvarno obveznostim in dolžnostim, ki jih nalagajo tem stražnikom zakoni, veljavni v kraljevini.

Čl. 4. V prid sv. Stolice je določena dotacija z letno rento Lir 3,225. 000.—

S to svoto in z ono, vpisano v rimsko bilanco pod naslovom «Svete apostolske palače, Sveti kolegij, cerkvene kongregacije, Državno tajništvo in Diplomatski zbor v inozemstvu» bo preskrbljeno za Najvišjega pontifeksa in za razne cerkvene potrebe sv. Stolice, za redno in izredno upravljanje ter ohranitev apostolskih palač in njihovih pritikin, za plačo, doklade in pokojnino stražnikov, o katerih govori prejšnji člen, in nameščencev pri papeževem dvoru ter za eventuelne stroške, kakor tudi za redno in izredno upravo in ohranitev muzejev in biblioteke ter za pristojbine, plače in pokojnine zadevnih uradnikov.

Omenjena dotacija bo vpisana v Veliko knjigo javnega dolga v obliki večne in neodtujive rente pod imenom sv. Stolice; tekom vakantnosti sv. Stolice se bo izplačevala za kritje vseh potreb rimske cerkve v tej dobi.

Ta dotacija bo prosta vsake vrste davka in vladnih, občinskih ter pokrajinskih obremenitev in se ne bo smela znižati niti v slučaju, če bi kasneje italijanska vlada sklenila prevzeti na se stroške za muzeje in biblioteko.

Čl. 5. Najvišji pontifeks bo poleg dotacije, določene v prejšnjem členu, še nadalje v posesti vatičanske in lateranske apostolske palače z vsemi pripadajočimi stavbami, vrtovi in zemljišči ter z vilo Castel Gandolfo z vsemi njenimi pritiklinami. Omenjene palače, vila in pritikline, kakor tudi muzeji, biblioteka in umetniške ter arheološke zbirke, ki se tam nahajajo, so neodtujive in izvzete od davkov in bremen ter razlastitve iz javno-pravnih razlogov.

Čl. 6. Tekom vakantnosti papeževe stolice ne bo smelo nobeno sodno ali politično oblastvo iz nobenega razloga preprečevati ali omejevati osebne svobode kardinalov.

Vlada bo poskrbela, da se konklave in ekumenski zbori ne bodo motili z nikakimi zunanjimi nasilnostmi.

Čl. 7. Noben uradnik javnega oblastva ne agent javne sile ne sme radi izvrševanja svoje službe vstopiti v palače ali v kraje, kjer se navadno ali začasno nahaja Najvišji pontifeks, ali v katerih zboruje konklave ali ekumenski zbor, če ni v to pooblaščen od Najvišjega pontifeksa, od konklava ali od cerkvenega zbora.

Čl. 8. Prepovedani so pregledi, preiskave in zaplembe spisov, listin ali registrov v papeževih uradih in kongregacijah, ki imajo čisto verski značaj.

Čl. 9. Papež lahko povsem svobodno izvršuje vse funkcije svojega duhovnega poslanstva in lahko objavlja na vratih rimskih bazilik in cerkvâ vse ukrepe, ki jih izda v izvrševanju tega poslanstva.

Čl. 10. Duhovnikov, ki zaradi svoje službe sodelujejo v Rimu pri izvrševanju duhovnega poslanstva svete Stolice, ne sme javno oblastvo zaradi tega nikakor nadlegovati, ne zasledovati in ne obsojati.

Vsak inozemski državlján, kateremu je v Rimu poverjena kaka cerkvena služba, uživa osebne pravice, ki gredo italijanskim državljanom po zakonih kraljevine.

Čl. 11. Odposlanci tujih držav pri sveti Stolicy uživajo v kraljevini vse prerogative in imunosti, ki gredo diplomatskim agentom po mednarodnem pravu.

Za žalitve proti njim so primenljive kazni za žalitve odposlancev tujih vlad pri italijanski vladi.

Odposlancem Njegove Svetosti pri tujih vladah so zagotovljene na ozemlju kraljevine običajne prerogative in imunosti, in sicer na poti na njihova mesta in tekom vrnitve.

Čl. 12. Najvišji pontifeks lahko svobodno dopiše s škofi in z vsem katoliškim svetom, ne da bi se italijanska vlada kakorkoli vmešavala.

V ta namen lahko ustanovi v Vatikanu poštne in brzojavne urade z uradništvom po svoji izberi.

Papežev poštni urad bo lahko dopisoval v zaprtih ovojih z inozemskimi poštnimi uradi, ali pa bo lahko izročil svojo korespondenco italijanskim uradom. V obeh slučajih bo odpošiljanje korespondence, ki je opremljena s pečatom papeževega urada, prosto vsakih taks in stroškov glede italijanskega ozemlja.

Kurirji, odposlani v imenu Najvišjega pontifeksa, so v kraljevini enakopravni kurirjem tujih vlad.

Papežev brzojavni urad bo zvezan z brzojavno mrežo kraljevine na državne stroške.

Brzojavke, ki jih ta urad odpošlje in ki so označene kot papeževe, se bodo sprejemale in odpošiljale s prerogativami, ki so določene za državne brzojavke in bodo v kraljevini proste vsake takse.

Iste ugodnosti bodo deležne papeževe brzojavke in brzojavke, podpisane v njegovem imenu ter oprem-

ljene s pečatom svete Stolice, ki se izročijo v karkršnemkoli brzojavnem uradu kraljevine.

Brzjavke, poslane Najvišjemu pontifeksu, bodo proste takse v breme naslovljenca.

Čl. 13. Seminarji, akademije, kolegiji in drugi katoliški zavodi za vzgojo in izobrazbo duhovnikov v mestu Rimu in rimski pokrajini bodo še nadalje odvisni edino le od svete Stolice, ne da bi se tu kakorkoli vmešavala državna šolska oblast.

II. POGlavJE.

Odnošaji med cerkvijo in državo.

Čl. 14. Odpravljene so vse izjemne odredbe glede izvrševanja pravice udruževanja članov katoliškega duhovništva.

Čl. 15. Italijanska vlada se odpoveduje pravici do apostolske legacije na Siciliji in v vsej kraljevini pravici do imenovanja in predlaganja titularjev za višje beneficije, ki jo je doslej izvajala na podlagi konkordata, zakona ali vsled običaja.

Od škofov se ne bo več zahtevala prisega kralju.

Višji in nižji beneficiji se smejo podeljevati le italijanskim državljanom, izvzemši mesto Rim in rimsko pokrajino.

Ničesar ni izpremenjenega glede podeljevanja beneficijev, podvrženih kraljevemu patronatu.

Čl. 16. Odpravljene so «exequatur» in kraljevski «placet» ter vsaka druga oblika vladne privolitve za objavljanje in izvrševanje ukrepov cerkvenega oblastva.

Toda dokler ne bo drugače odrejeno s posebnim zakonom, o katerem govori čl. 18, ostaneta «exequatur» in «placet» v veljavi za ukrepe cerkvenih oblastev, ki se tičejo razpolaganja s cerkvenim premoženjem in oskrbovanja višjih in nižjih beneficijev, izvzemši one v mestu Rimu in rimski pokrajini.

Določbe civilnih zakonov glede ustanavljanja in delovanja cerkvenih ustanov in glede odtujevanja njihovega premoženja ostanejo neizpremenjene.

Čl. 17. V duhovnih in disciplinarnih vprašanjih niso dovoljene pritožbe in prizivi proti ukrepom cerkvenega oblastva in le tem ni priznana nikaka izvršilna moč.

Sodba o pravnih učinkih teh in vseh drugih ukrepov cerkvenih oblastev gre civilnim sodiščem. Toda ti ukrepi so brez vsake veljavnosti, če so v nasprotju z državnimi zakoni ali z javnim redom, če žalijo pravice zasebnikov, ali če so podvrženi kazenskim določbam kot zločini.

Čl. 18. S posebnim zakonom bo preskrbljeno za ureditev, ohranitev in upravo cerkvenih pokrajin v kraljevini.

Čl. 19. V vseh zadevah, s katerimi se bavi ta zakon, preneha veljavnost vseh sedaj veljavnih določb, v kolikor so v navzkrižju s tem zakonom.

Papež odklanja garancije.

Istega dne, ko so listi prinesli vest o uradni proglasitvi «garancijskega zakona», je bilo objavljeno tudi pismo papeža Pija IX., v katerem je le-ta zavzel stališče nasproti novemu položaju.

«V pomirjenje katolikov — pravi papež v tem pismu — so spravili skupaj nekoliko puhlih privilegijev, ki jim pravijo garancije, češ da naj nadomestujejo papežu posvetno oblast, katere so ga oropali z dolgo vrsto spletkarij in z orožjem. Dokazali smo že nezmisljenost, zahrbtnost in nesramnost teh garancij, toda podalpska vlada, ki je navajena združevati večno potvarjanje z nesramnim preziranjem papeževe časti in oblasti, je hotela, da se razpravlja o teh garancijah kot o resni stvari, tekem te diskusije pa se je jasno pokazala upravičenost papeževega mnenja o značaju in pomenu teh garancij, kakor tudi brezuspešnost sovražnih poizkusov, da bi prikrili svojo zahrbtnost. Toda, kakor smo večkrat in javno izjavili, ne moremo pristati, ne da bi se pregrešili zoper našo prisego, na nikako ponižanje, ki bi kakorkoli uničilo ali zmanjšalo naše pravice, ki so pravice Božje in apostolske vere. Tudi sedaj mu naše poslan-

stvo narekuje izjavo, da ne bomo mogli nikoli sprejeti ne teh ne drugih garancij, ki bi se nam ponujale v domnevno obrambo naše svete oblasti in svobode namesto one posvetne oblasti, ki nam jo je bila čala Previdnost. Ker če bi bil papež podvržen oblasti drugega vladarja, ne bi več imel vrhovne oblasti v političnem oziru in bi se tudi ne mogel ubraniti samostalnosti vladarja, kateremu bi bil podrejen, niti v stvareh, ki se tičejo njegove lastne osebe in izvrševanja njegovega apostolskega poslanstva».

Odprla se je tako v živem telesu nove Italije globoka rana, ki jo bo težko ozdraviti. Pij IX., ki ni nehal protestirati proti nasilju nad cerkveno državo, je dejal malo pred svojo smrtjo, da se bo hotelo še petdeset let, preden se bo moglo govoriti o rešitvi rimskega vprašanja, ki je res od l. 1871. dalje spremljalo grozeče, kot nerazdružljiva senca vso italijansko politiko. Ne Pij IX. ne njegovi nasledniki niso nikoli priznali ne časti ne pravic, ki jim jih je nudil garancijski zakon in so odločno odklanjali denarno dotacijo, predvideno s tem zakonom. Spričo negotove politike vseh italijanskih vlad, ki so si sledile po l. 1870. in ki so omahovale med raznimi strankami v svojem stališču nasproti Vatikanu, sedaj poostrujoč svojo cerkveno politiko, sedaj prepuščajoč slučaju razvoj dogodkov, je Vatikan ostal vedno trden in neomajen na svojem stališču, da je Italija z zasedbo Rima naredila nasilje nad sveto papeževo pravico, in ves katoliški svet se je navadil videti v papežu ujetnika v vatikanski palači, v italijanskem kralju pa uzurpatorja, ki prestoluje dvoru, ki ni njegov. Papeži so to prepričanje potrjevali s tem, da niso po svoji izvolitvi več prestopali praga vatikanskega ozemlja.

Dogodki ob priliki prenoša trupla papeža Pija IX. iz začasne grobnice v baziliko sv. Lovrenca so dvignili ogorčenje katoliškega sveta do viška in so dali povod papežu Leonu XIII., da je ponovno dvignil svečan protest proti italijanski vladi, ki ga drži v Vatikanu «kot ujetnika». Tekom sprevoda s truplom papeža Pija IX., so se zbirale po mestnih ulicah gruče demon-

strantov, ki so skušali motiti sprevod najprej s sramotilnimi klici in, ko to ni zaleгло, so začeli kamenjati vernike, ki so spremljali krsto s papeževim truplom. Kamenje je padalo tudi na krsto samo in ponovno so se slišali klici, naj se truplo ne pokoplje, temveč naj se kar tja vrže. «Bilo je znano — je izjavil po tem dogodku papež Leon XIII. v svojem govoru pred kardinali — da je naš položaj težaven in iz več vzrokov neznosen; toda zadnji dogodki so dokazali resničnost te domneve na očiten način. Če je sedanje stanje za nas grenko, še bolj grenka je bojazen zaradi bodočnosti. Ker če je prevoz pozemskih ostankov Pija IX. dal povod za nedostojne nemire in težke psovke, kdo more jamčiti, da ne bi drznost teh ljudi zopet izbruhnila, ko bi videli Nas, kako hodimo kot pristoja Naši časti, po rimskih ulicah? Jasno je torej bolj kot kedaj prej, da ne moremo ostati v Rimu drugače nego kot ujetniki v Vatikanu.»

Vkljub temu dogodku se ravno z l. 1881. začenja desetletje, tekom katerega je bilo narejenih od strani papeža in cerkvenih krogov največ poizkusov za prijateljsko rešitev rimskega vprašanja, ki bi zadovoljila i italijansko vlado i katoliško idejo. S smrtjo papeža Pija IX. je bilo rimsko vprašanje postavljeno na novo podlago. Pij IX. je bil zadnji papež, ki je z vso odločnostjo vztrajal pri zahtevi po vzpostavitvi bivše papeževe države; njegovi nasledniki niso sicer nehali protestirati proti krivici, narejeni l. 1870., bula «Non expedit», s katerim je bilo katoličanom prepovedano udeleževati se volitev in kot poslanci udeleževati se parlamentarnega dela, je še vedno ostala v veljavi, toda vprašanje obsega cerkvene države in s časom tudi vprašanje obstoja samega te vrste države sploh, je postopoma prehajalo v podrejeno vrsto.

Kar se tiče vprašanja papeževe suverenosti, ki jo je garancijski zakon predstavljal kot koncesijo države, je cerkev ostala neizprosno nepopustljiva na svojem stališču, da mora biti cerkvenemu poglavarju priznana in zajamčena izvirna suverenost, neodvisno od naklonjenosti ali nenaklonjenosti države, da sta

cerkev in država dve različni instituciji, dve popolnoma neodvisni in vsaka za se popolni družbi, ki imata vsaka svoj delokrog. Glede dolžnosti državljanov, ki so obenem podvrženi obema suverenostima, je treba razlikovati: v posvetnih vprašanjih gre beseda državi, v duhovnih cerkvi, če pa se vernik-državljan nahaja obenem pred versko in državljansko dolžnostjo, ki bi bili nerazdružljivi, gre prednost verski dolžnosti. — V navskrižju s tem katoličanskim naukom je po liberalnem nauku civilna družba-država edina pravno popolna družba, ki izključuje vsako suverenost poleg svoje in ki smatra po tem takem tudi suverenost cerkve in njenega poglavarja ne kot izvirno temveč kot koncesijo države, ki je vir in cilj vseh dolžnosti in vseh pravic.

Rimsko vprašanje je torej postopoma prehajalo iz teritorialnega vprašanja v doktrinarno vprašanje. Tu se je zopet pokazalo, da je katoliška cerkev institucija, ki skriva v sebi čudovito zmožnost prilagajevanja krajevnim in časovnim razmeram.

Papež Leon XIII. je že takoj po svoji izvolitvi tako-le preciziral vprašanje sv. Stolice in Italije:

«Italija se ima zahvaliti v veliki meri le rimskim papežem za svojo pravo slavo in veličino, v kateri presega druge države. Ugled papežev in njegova očetovska obramba sta jo večkrat ubranila pred sovražnimi napadi in ji nudila pomoč, da bi se katoliška vera ohranila za vedno nepokvarjena v srcu Italijanov. Da ne govorimo o drugih, se sklicujemo posebej na čase Leona Velikega, Aleksandra III., Inocenta III., Pija V., Leona X. in drugih papežev, ko je z njihovo pomočjo in z njihovim prizadevanjem Italija ušla uničenju, ki ji je grozilo od barbarov, ohranila svojo vero in med temo splošnega propadanja gojila in ohranila živ ogenj znanosti in sijaj umetnosti. Sklicujemo se na to Naše sveto mesto, sedež papežev, ki je po njihovi zaslugi postalo ne samo nepremagljiva trdnjava vere, temveč tudi zatočišče umetnosti in znanosti, predmet občudovanja in zavisti sveta. V zaščito torej pravic in svobode sv. Stolice na najboljši

mogoči način ne bomo nikoli prenehali zahtevati da se Naš ugled spoštuje, da se pustita Naše poslanstvo in Naša oblast povsem svobodna in neodvisna, da se Nam vrne položaj, ki ga je Božja modrost že pred dawnimi časi ustvarila rimskim papežem.»

Komaj leto dni po tej encikliki pa je „Osservatore Romano“, papeževo glasilo, pisal: «Papež zahteva pravo, absolutno, vidno suverenost samo zaradi svobodnega izvrševanja svojega apostolskega poslanstva. Veličanstvo in veličina rimskega pontifikata sta tako veliki že samo ob sebi, da ne potrebujeta za svojo ohranitev ne vojske ne trdnjav. Suverena oblast mu je priznana od zavesti ljudstva in zadostuje mu le toliko zemlje, da bo njegova svoboda popolna, ne da bi pri tem skrbi, združene z veliko državo odvrčale pozornost najvišjega cerkvenega oblastva od duhovnih potreb ljudstva in krščanskega civilizacijskega delovanja.»

Leon XIII. je šel v svojem govoru pred konzistorijem 1. 1887, še dalje. «Bog daj — je izjavil papež — da bi želja po pomirjenju, ki jo gojimo nasproti vsem narodom, postala po naši volji koristna tudi Italji, tej državi, s katero je Bog tako tesno zvezal rimski pontifikat in katero že narava sama posebno priporoča ljubezni Našega srca. Mi, kakor smo že večkrat izjavili, že zdavnaj si živo želimo, da bi srca vseh ItalijanoŃ našla mir in gotovost in da bi prenehalo usodno navzkrižje z rimskim pontifikatom, ali, seveda nekvarno pravičnosti in časti apostolske Stolice, ki sta bili užaljeni ne toliko vsled nasilnih dejanj ljudstva kolikor vsled strankarskega zarotniškega delovanja. Sporazumno je mogoče doseči le toliko, da se ustvari tak položaj, da rimski pontifeks ne bo podvržen oblasti nikogar in da bo užival popolno in resnično svobodo, kakor to zahteva pravičnost. Kdor hoče pravilno soditi, bo moral priznati, da bi od take rešitve ne imela Italija nikake škode, pač pa bi le pridobila glede svoje varnosti in blagostanja.»

Kremonski škof mons. Bonomelli je 1. 1889. prišel s konkretnimi predlogi.

Predlagal je, naj bi se dal papežu majhen del Rima z dohodom do morja in kos zemlje za Vatikanom, tako da bi nova državnica, neke vrste republike San Marino, obsegala k večjem kakih 10.000 prebivalcev. «Nova država bi bilo svetišče v srcu Italije, zatočišče miru, sigurno in mirno pristanišče, žarišče luči po vsej zemlji, središče katoliškega sveta, novi Sion. Kaka slava za našo Italijo! Na eni strani kralj Italije na Kvirinalu, na drugi moralna sila, najvišja moralna sila Italije in sveta; na eni strani Pontifeks, ki moli in blagoslavlja, na drugi Kralj, ki vlada; na eni strani človek miru, na drugi vojščak, z ene strani se zbirajo vrste mirnih zavojevalcev, ki nosijo nauk evangelija v najbolj oddaljene kraje, z druge strani se zbira vojska, ki brani meje domovine. ...Tisoči in tisoči romarjev, posvetnih in duhovnih misijonarjev, škofov, umetnikov, znanstvenikov, vojakov, ki prihajajo v Rim, bi po obisku starega Rima Cezarjev, novega Rima Italije, onstran Tibera izkazovali čast papežu, bi občudovali veličino in slavo krščanskega katoliškega Rima. Desni in levi breg Tibere, Kvirinal in Vatikan, papež in kralj, vera in domovina, bi združevali blesk svojega sijaja, žarke svoje slave, in navdušeno klicanje vse pomirjene Italije bi pozdravljalo nezgrešljivega glavarja vere in branitelja domovine.»

Todo čim se je na eni strani pripravljala pot za rešitev rimskega vprašanja, so se na drugi strani podrli mostovi na poti k sporazumu. Liberalna struja, ki je smatrala, da je z garancijskim zakonom za vedno odpravila cerkveno državo, je napela vse sile da bi iztisnila cerkveni vpliv še iz šol in sploh iz vseh javnih institucij. Protí zgoraj omenjeni katoliški doktrini, je bila postavljena liberalna doktrina, začel se je kulturni boj, ki je v devetdesetih letih zavzel zelo ostre oblike. Že l. 1889., na binkoštni praznik, je bil med ogorčenjem papeža in katoliških vrst postavljen v Rimu na trgu Campo dei Fiori spomenik Giordanu Brunu, ki je veljal za predstavnika svobodne misli. Ta dogodek je povzročil, da je papež zopet zav-

zel odločno protiliberalno in s tem, takorekoč, protidržavno stališče, posebno še, ker se je cerkvena politika začela orijentirati vedno bolj proti Franciji, dočim se je italijanska državna politika pod vodstvom Crispija in Zanardellija nagibala proti Nemčji, pripravljajoč trozvezo, ki je razpadla še-le ob izbruhu svetovne vojne.

Zdelo se je, da se bo spor med cerkvijo in državo z izvolitvijo benečanskega patriarha kardinala Sartija za papeža pod imenom Pija X., znanega kot vnetega Italijana, vendar-le nekoliko omilil. Saj je Pij X. takoj po svoji izvolitvi za papeža preklical bulo «Non expedit» in omogočil «tujcem v državi», kakor so se imenovali italijanski katoliki od l. 1870. dalje, sodelovanje pri državnem življenju. Toda tudi ta papež se je pokazal v vprašanju Rima skrajno nepopustljiv. Ko je predsednik francoske republike Loubet l. 1904. vrnil italijanskemu kralju obisk v Rimu, česar od l. 1870. ni storil še noben predstavnik katoliških držav (tako tudi cesar Franc Jožef ni bil nikoli vrnil obiska italijanskemu kralju, ki bi ga bil moral vrniti v Rimu), se Pij X., ki sicer ni nameraval nikoli vtisniti svojemu papeževanju političnega obilježja, ni prav nič obotavljal in je — prekinil diplomatske odnose s Francijo. V tej točki je bila občutljivost vseh papežev po l. 1870. zelo velika. Kardinal Mary de Val je s posebno noto tako-le opravičil papeževo ogorčenost: «Če bi bil predsednik Loubet vrnil obisk kralju Viktorju Emanuelu III. v kakem drugem italijanskem mestu, bi sv. Stolica molčala. Toda po žalostnih dogodkih l. 1870. in dokler Najvišji cerkveni pastir ne dobi takega zadoščenja, da bo trajno zajamčena njegova neodvisnost od vsakega civilnega oblastva, bo sv. Stolica vedno protestirala, ko bo glavar kake katoliške države, predvsem če je tudi on sam katolik, z uradnim in svečanim obiskom italijanskemu kralju v — Rimu, v eni apostolskih palač, prišel dejansko pritrjevati ropu, izvršenemu nad rimskim papežem in sedanjemu abnormalnemu stanju.»

Svetovna vojna in rimsko vprašanje. — Znamenita izjava kardinala Gasparrija.

Navzkrižje med državo in cerkvijo ni ponehalo vse do izbruha vojne, toda ostalo je vedno italijansko notranje vprašanje. Ob izbruhu vojne je postalo iz notranjega mednarodno vprašanje. Šlo je za opredelitev položaja odposlancev sovražnih držav pri Vatikanu, in italijanska vlada se je morala odločiti, ali naj spoštuje čl. 11 garancijskega zakona, ki ga je sama proti volji papeža proglasila za državni zakon, ali pa naj z ozirom na izbruh vojne, ki se l. 1871. ni mogel predvidevati, proglasi ta člen za suspendiran. Prevladalo je načelo, da se garancijski zakon ne sme dotakniti, in tako je vlada, kateri je takrat predsedoval Salandra, sporočila Vatikanu, da namerava spoštovati določbe garancijskega zakona in da vsled tega ne zahteva odstranitve nemškega in avstrijskega poslanika pri Vatikanu. Vatikan je sporočil ta sklep italijanske vlade prizadetima poslanikoma, ki pa sta predlagala, naj bi se jima dovolilo prenesti svoj sedež v — vatikanske palače. Take rešitve, seveda, Vatikan ni mogel sprejeti, in tako sta oba poslanika prenesla svoj sedež v Lugano. Seveda sta Avstrija in Nemčija kolikor mogoče izkoristila ta dogodek, hujskajoč katoliško javnost proti italijanski vladi, ki omejuje papeževo svobodo in jemlje papežu celo možnost ostati v stiku s katoliškim svetom. Toda Vatikan je znal tudi v tem kočljivem položaju najti pravo pot. Ko je bil krik največji, je podal kardinal Peter Gasparri to-le znamenito izjavo: «Sveta Stolica hoče ostati nevtralna in ne namerava nikakor delati neprilik vladi; vse svoje zaupanje stavlja v Boga, pričakujoč primerno ureditev svojega položaja **ne od tujega orožja**, temveč od zmage čustva pravičnosti, ki naj bi vedno bolj prevzelo italijanski narod v njegovo lastno dobro.»

Tedanja italijanska vlada ni razumela pomembnosti te zgodovinske izjave moža, ki je v vojnih in povojnih letih dajal smernice cerkveni politiki in je v času, ko so vse države tekmovalе, da bi si pridobile dobro-

hotnost Vatikana, dosegla da se je v londonsko pogodbo, s katero se je Italija obvezala na vstop v vojno ob strani entente, vključil tudi čl. 15, s katerim so se ententne države obvezale, da bodo podpirale zahtevo Italije, naj se sv. Stolici odreče pravica do sodelovanja na bodočem mirovnem kongresu. Tudi poznejšo akcijo papeža Benedikta XV. za sklenitev miru na podlagi predvojnega stanja je italijanska vlada sprejela z odkritim odporom.

Katoliška cerkev je, kakor rečeno, zmagovito prestala vojno krizo. Ob priliki svojega duhovniškega jubileja je kardinal Gasparri v svojem odgovoru na čestitke diplomatskega zbora lahko tako-le sintentiziral položaj katoliške cerkve: Dočim so v vojni obe stranki podtikali sv. Stolici pristranost, so po vojni vse države tekmovalle, da bi bile zastopane pri Vatikanu: to je najboljši dokaz o absolutni pravičnosti in nepristranosti sv. Stolice.

Prvi poizkusi za sporazum

Tudi v Italiji je s koncem svetovne vojne postajalo vprašanje ureditve odnošajev s sv. Stolico na novi podlagi vedno bolj pereče. S posredovanjem ameriškega škofa mons. Kelleyja, ki je na mirovni konferenci v Parizu zastopal interese mehiških škofov, so se začela celo pogajanja med tedanjim ministrskim predsednikom Orlandom in zastopnikom sv. Stolice mons. Cerretijem, po katerega je škof Kelley na prošnjo ministrskega predsednika Orlanda šel nalašč v Rim. Mons. Cerreti je sporazumno s papežem in kardinalom Gasparrijem predložil konkretne predloge za rešitev rimskega vprašanja: Vatikanu naj se prizna izključna lastnina rimskega mesta tostran Tibera in ta lastnina naj bo zajamčena od drugih držav potom Društva narodov. Orlando, ki je l. 1915. sodeloval pri sestavi londonske pogodbe, je ne samo v načelu sprejel predloge Vatikana, temveč se je tudi obvezal, da bo Italija sama zahtevala vstop sv. Stolice v Društvo narodov....Toda malo dni po tem dogodku je dobil Orlando od zbornice nezaupnico in

je moral odstopiti. Rešitev rimskega vprašanja je s tem zopet šla z dnevnega reda.

Mussolini in katoličanstvo

Ko je l. 1921. Francija vzpostavila odnošaje z Vatikanom, ki so bili ostal prekinjeni od l. 1904. dalje je tudi široka italijanska javnost spoznala, da Italija z garancijskim zakonom ne bo mogla več naprej, tem manj, ker je postajal njen položaj nasproti Vatikanu, pri katerem so bile zastopane skoraj vse države razen nje, ki je bila pri tem najbolj prizadeta, že nevzdržljiv. Časopisi in revije so bili polni člankov o tem vprašanju; zahteva po rešitvi rimskega vprašanja je postala splošna. Komaj mesec dni potem, ko je francoski poslanik Jounart izročil papežu Benediktu XV. svoje poverilne listine, je prišlo rimsko vprašanje na dnevni red tudi v zbornici, je naredil največji vtis govor tedanjega poslanca Benita Mussolinija, čeravno ni tedaj, dne 21. junija 1921., še nihče slutil, da bo ravno ta poslanec osem let pozneje dal svoj podpis pod listino, s katero se rimsko vprašanje definitivno rešuje. «Vsi mi — je dejal Mussolini v tem svojem govoru — ki smo se od svojega 15. do 25. leta napajali s Carduccijevim čtivom, smo sovražili ono staro, krvavo vatikansko volkuljo, o kateri je Carducci govoril, zdi se mi, v odi «A Ferrara»; čuli smo govoriti o «črnem in tajinstvenem papežu», kateremu je stal nasproti pesnik «prerok resnične vzvišenosti in bodočnosti», slišali smo pripovedovati o Tiberki s črnimi prameni, ki je kazala romarju, idočemu proti Sv. Petru ostanke ruševin brez imena. Toda vse to, ki se, dokler ostane na polju literature, lahko zdi sijajno se zdi nam fašistom, ljudem brez vsakih predsodkov, nekoliko nesodobno.

Poudarjam tu, da sta latinska in imperijalna tradicija Rima danes zastopani po katoličanstvu. Kakor je dejal Mommsen pred 25 ali 30 leti, da ne moreš ostati v Rimu brez univerzalne ideje, tako mislim in trdim, tudi jaz da je edina univerzalna

ideja, ki danes obstoja v Rimu, ideja, ki izžareva iz Vatikana.

Zelo me vznemirja, ko vidim, da se ustanavljajo narodne cerkve ker mislim, da gre za milijone in milijone ljudi, ki se ne ozirajo več na Italijo in na Rim. To je vzrok, zaradi katerega smatram, da bi morala posvetna ali laična Italija, če se Vatikan odpove svojim posvetnim sanjam — in mislim, da je že na tej poti — dati Vatikanu materialno pomoč, materialne olajšave za šole, cerkve, bolnišnice in drugo, kar ima na razpolago posvetna država. Kajti razvoj katoličanstva po svetu in dejstvo da 400 milijonov ljudi z vsega sveta gleda na Rim je v ponos in korist tudi nas Italijanov».

Papež Pij XI. in Italija.

Še ne osem mesecev po tem znamenitem govoru, ki vsebuje vodilno misel cerkvene politike poznejšega diktatorja Italije, je bil, dne 6. februarja 1922 pri 14. skrutinju izvoljen za papeža kardinal Ratti. Po izvolitvi je podelil blagoslov z vnanjega balkona cerkve sv. Petra.

«Ta zadnji sklep je bil velikega pomena. Bilo je prvič po l. 1870 da je papež podelil svoj blagoslov z vnanjega balkona vatikanske bazilike. Vsi trije njegovi predhodniki so bili ob izvolitvi v znak protesta proti zasedbi Rima podelili svoj prvi blagoslov v notranjosti vatikanske bazilike. Toda dogodek z blagoslovom ni ostal edini znak povsem novega programa Vatikanove politike. Že v prvi encikliki «Ubi Arcano Dei», ki jo je Pij XI. izdal dne 23. decembra 1922. se po tradicijskem protestu proti zasedbi Rima po italijanski vojski, čitajo te-le pomembne besede:

«Niti ni potrebno poudarjati, kako težko Nam je, ko vidimo, da v prijateljskem zboru toliko držav (zastopanih pri sveti Stolicy) manjka Italija, predraga domovina, dežela, v katero je Božja roka, ki daje smernice zgodovini, postavila Sedež svojega Vikarja na zemlji, v tem Rimu, ki ga je on izpremenil iz pre-

stolnice čudovitega toda vendarle omejenega rimskega cesarstva v prestolnico vsega sveta. Kajti v njem se nahaja Sedež suverenosti, ki gre preko meja vseh narodov in vseh držav in objemlje vse ljudi in vse narode.

Izvir in značaj te suverenosti in zavest milijonov vernikov vsega sveta zahtevajo, da se ta sveta suverenost ne zdi podvržena nobeni človeški oblasti in nobenemu človeškemu zakonu, če tudi gre za zakon, ki oznanja garancije za svobodo rimskega pontifeksa; ta suverenost mora biti povsem neodvisna in kot taka se mora čvitno kazati.»

Po ugotovitvi, da so bile stoletne garancije, s katerimi je Božja previdnost pospremila vladarsko oblast Kristovega vikarja na zemlji, pogažene in še še sedaj pogažene, je papež Pij XI. po vzoru svojih predhodnikov dvignil svečan protest proti položaju, v katerega je bila postavljena sveta Stolica. Toda ta dolgovani protest je bil izražen v obliki, ki je dala jasno razumeti, da bo vrhovni glavar katoliške cerkve zastavil vse svoje sile za rešitev rimskega vprašanja.

«Sicer pa se Italija nima in se ne bo imela ničesar bati od sv. Stolice. Papež, naj bo kdorkoli, bo vedno ponavljal: Jaz sem navdahnjen s hrepenenjem po miru in ne po poniževanju, po resničnem miru in zaradi tega tesno združenim s pravičnostjo. Bog naj bi dal da bi ta ura napočila in da bi je trezni in dobrovoljni ljudje ne zamudili. In ta ura bo ena najbolj svečanih in sadonosnih za vspostavitvev kraljestva Božjega in za pomirjenje Italije in sveta».

Rimsko vprašanje v odločilni fazi.

Spričo takega razpoloženja dveh vodilnih mož na obeh straneh se ni čuditi, da je stopilo rimsko vprašanje, ta rak-rana na telesu italijanske države v odločilno fazo kmalu potem, ko sta vzela v svojo roko eden cerkveno in drugi državno politiko.

Predaleč bi nas vodilo, ko bi hoteli opisati vse priprave in vsa tajna pogajanja tekom sedmih na-

slednih let fašistovskega režima pod vodstvom Mussolinija.

Poudariti hočemo samo, da sporazum med Italijo, predstavljan po fašistovskem režimu in katoliško cerkvi, ni prišel le slučajno. Diskusija o razlogih — in razlogi so bili gotovo tehtni in so tudi očitni! — zaradi katerih se je fašistovska revolucija pod vodstvom Mussolinija, ki se je kakor vse revolucije v zgodovini našla pred razpotjem: ali s cerkvi ali proti njej, odločila rajši za drugo pot, ne spada sem. Dejstvo pa je, da je Mussolini fašistovski revoluciji, ki je bila v svojem začetnem gibanju vse drugo nego prijazna cerkvi in njeni organizaciji, vtisnil, večkrat tudi nasilno, cerkvi prijazen značaj.

Že takoj v začetku svoje vlade je Mussolini izbral za svoje sotrudnike dva ministra in pet podtajnikov iz ljudske stranke, ki je bila tedaj še izključna zastopnica katoliških načel. Ljudska stranka je bila, seveda, premočna za stalno zaveznico, in je pozneje stopila na njeno mesto katoliška akcija (Azione cattolica), ki je brezpogojno priznala novo stanje, dočim se je ljudska stranka vedno bolj oddaljevala od fašistovskega režima, dokler se ni končno odkrito pridružila opozicijskemu bloku, kamor ji Vatikan, seveda, ni hotel slediti, tem manj, ker je cerkev kot taka mogla le pridobiti od novih smernic fašistovskega režima. Med temi novimi smernicami prihaja v prvi vrsti v poštev vprašanje verskega pouka v šolah. Do Mussolinijevih reform je bil verski pouk izključen iz učnega programa državnih šol in verski pouk se je dovoljeval le posameznim učencem na izrecno zahtevo starišev in na njihove stroške ter izven šolskih ur. Nekatera občinska oblastva so celo zahtevala, da morajo biti zadevne prošnje starišev poverjene od notarja. — Mussolini je vpeljal ravno nasproten sistem: vpeljal je zopet katoliško šolo, in kdor je hotel biti oproščen od verskega pouka, je moral odslej prositi, v učilnice se je vrnilo razpelo, cerkvenim oblastvom je bila dana možnost kontrole glede zmožnosti verskih učiteljev.

Druga važna Mussolinijeva poteza je bilo stališče, ki ga je zavzel nasproti vprašanju poroke in razporoke, povečujoč moralni značaj poroke in nastopajoč z vso odločnostjo proti razporoki.

Najbolj jasno pa se je pokazala nova tendenca v državni cerkveni politiki ob priliki proslave XXIII. jubileja katoliške cerkve leta 1925., ko je papež Pij XI. javno priznal svoje zadovoljstvo «nad vsem, kar se je v zadnjem času storilo v prid veri in cerkvi» in pa leto pozneje, ob priliki proslave sedemstoletnice smrti sv. Frančiška, ko je Mussolini s posebnim proglasom pozval vse Italijane, v Italiji in kjerkoli se nahajajo po svetu, naj se udeležijo proslave te velike in čiste slave cerkve in Italije.»

Toda vkljub vsem tem pojavom je bilo rimsko vprašanje še daleč od svoje rešitve. Dosti navzkrižij je bilo poravnanih, dosti jih je ostalo nerešenih. Med temi v prvi vrsti vprašanje vzgoje mladine. V tej kočljivi točki sta se obe stranki, zavedajoč se njene pomembnosti, pokazali nepopustljivi. Vprašanje je ostalo nerešeno vse do danes. Drugo vprašanje, glede katerega Vatikan tudi ni dopuščal diskusije, je bilo vprašanje cerkvene zakonodaje. Ko je l. 1926. fašistovska vlada napovedala reformo cerkvene zakonodaje, je papež takoj posredoval z odprtim pismom na svojega državnega tajnika, v katerem je poudarjal, da cerkev nikoli ne bo priznala zakonov v cerkvenih vprašanjih, ki bi bili izdani brez njenega sodelovanja; in z njenim sodelovanjem niso mogli biti izdani, kajti vkljub očitnemu izboljšanju odnošajev med cerkvijo in državo, so bile vezi med Vatikanom in Kvirinalom uradno še vedno pretrgane. — Vprašanje pa, ki je stalo nad vsemi in je bilo prejudicielnega značaja za rešitev vseh drugih vprašanj, je bilo vprašanje papeževe vidne in očitne neodvisnosti in suverenosti. Rešitev tega vprašanja ni bila vkljub izpremenjenemu razpoloženju na obeh straneh niti od daleč na vidiku. Papež ni zamudil nobene priložnosti, da poudari svoje «ujetništvo». Ko je imel biti l. 1924. otvorjen papežev oratorij ob vatikanski baziliki, je

kardinal Galli dal vklesati v ploščo, ki bi se bila imela odkriti v prisotnosti papeža ta-le napis: «Pius XI Pont. Max. — Has aedes universas — Oratorii Petriani — nomine imposito — praesens dedicavit — anno Sacri Principatus III.»

Glas o tem napisu, iz katerega je bilo razvidno, da se bo udeležil otvoritve osebno (Pius XI. **praesens** dedicavit — Pij XI. ga je **osebno** posvetil), se je takoj raznesel, in v časopisju se je raznesla vest, da se bliža rešitev rimskega vprašanja, kajti papež bo prisoten (praesens) pri otvoritvi oratorija, ki se nahaja izven vatikanskega ozemlja in bo torej stopil na italijansko ozemlje. Toda na dan otvoritve si je papež dal prinesti tloris oratorija in ko je ugotovil, da je vest o položaju oratorija točna, je dal v napisu besedo «praesens» (prisoten) menjati v besedo «absens» (odsoten). Otvoritev se je izvršila v njegovi odsotnosti. Pri sprejemu kardinalov prirediteljev slavnosti je papež poudarjal, da so vsi mogli ugotoviti, da ozemlje, «na katerem je konfiniran rimski škof, ni ravno preobsežno, tako da mu ni bilo mogoče iti tja, kamor so lahko šli vsi.»

Tudi ob priliki cerkvenega jubileja je sicer papež izrazil svoje zadovoljstvo nad obnašanjem državnih oblastev, ni pa pozabil obenem poudariti, da položaj glavarja katoliške cerkve ni niti od daleč tak, kakor bi moral biti in kakor je potreben in da «romarji lahko rečejo in morajo reči, da so lahko svobodno in varno hodili po ulicah tega središča katoličanstva, da so lahko svobodno obiskovali bazilike, da pa so morali ugotoviti, da ne more tega reči vikar našega Gospoda Jezusa Kristusa in Oče vseh vernikov, ki ga oni niso mogli videti ne obiskati, ne da bi prekoračili praga, ki ga on, dokler trajajo te razmere, ne more in ne sme prekoračiti».

Mogoča je bila torej le rešitev, ki bo upoštevala absolutno potrebo, da mora pravna in diplomatska vsebina pogodbe, s katero se bodo uredili odnošaji med katoliško cerkvijo in Italijo, imeti za predpostavko vzpostavitev vidne in absolutne neodvisnosti

cerkvenega glavarja. V tem smislu je jasno določil stališče Vatikana «Osservatore», ki je dne 14. oktobra 1927. pisal: «Ne razumemo, zakaj bi Italija ne mogla ustvariti države, ki jo potrebuje cerkev za izvrševanje svojih duhovnih funkcij na svetu. Italija je to državo sama uničila in je iz temeljev izpreobrnila stanje, ki je obstajalo že stoletja in zaradi tega jo sama lahko tudi vzpostavi, **če že ne v nekdanjih mejah, vsaj v mejah, ki so potrebne, da bo zajamčena vidna neodvisnost duhovnega vladarja...** Mi ne zahtevamo jamstev za neodvisnost, ki bi onemogočala vsako krivico in škodo, ne zahtevamo absolutnih garancij, kajti te niso od tega sveta: tudi najbolj mogočne države jih niso bile in jih niso deležne. Toda če se bo Italija enkrat odločila, da javno, pred vsem svetom popravi storjeno krivico, smo sigurni, da bo držala svojo besedo, **ne da bi bilo potrebno tuje posredovanje.**

Rešitev rimskega vprašanja mora biti taka, da bo neodvisnost papeža očitvidna za vernike vsega sveta. To, seveda, ne pomeni, da morajo biti katoliki vsega sveta sodniki o tem vprašanju. Ne. Edini sodnik o tem je papež. On sam je po Božji volji glavar cerkve, najvišji učitelj vernikov in vsled tega gre le njemu odločitev ne samo glede vprašanja njegove svobode in neodvisnosti, temveč tudi glede jamstev, ki so potrebna za pomirjenje vernikov vsega sveta. On sam tvori edino vrhovno in brezprizivno sodišče, kateremu se morajo podvreči vsi katoliki.»

Ko je to pisal «Osservatore Romano», so bila pogajanja med Vatikanom in italijansko vlado že v polnem teku. Pogajanja sta bila začela konzistorjalni odvetnik komendator Francesco Pacelli kot zastopnik Vatikana in državni svetnik prof. Domenico Barone kot zastopnik italijanske vlade že 6. avgusta 1926. Pogajanja so bila dolga, diskusije izčrpne. Komendator Pacelli je izjavil, da je imel samo s prof. Baronijem, ki je umrl že 7. decembra 1927. leta in je potem njegovo delo prevzel Mussolini sam, stoindeset konferenc, pri papežu in kardinalu Gasparriju, ki

je pri pogajanjih igral na strani Vatikana glavno vlogo, pa stodevetindvajset avdijenc.

Pogoji, pod katerimi je Vatikan začel pogajanja, so bili ti-le: za pogodbo, ki je imela vsebovati rešitev rimskega vprašanja kot takega, **vzpostavitev papežev države**, četudi majhne, toda take, da bo suverenost papeža jasna in očitvidna in ki bo sv. Očetu zagotovila svobodno izvrševanje njegovega duhovnega poslanstva; za konkordat, ki je imel, po rešitvi rimskega vprašanja vsebovati določbe za položaj katoliške cerkve v Italiji, **podelitev civilne veljavnosti cerkveni poroki**. Pogodba in konkordat sta morala poleg tega biti sklenjena **istočasno in kot nerazdružljiva celota**. S konkordatom se je moralo vrniti katoliški cerkvi v Italiji dostojno mesto, s konkordatom so se morale ozdraviti razmere v deželi, za ozdravljenje razmer pa je bilo treba podreti zid, ki je bil postavljen med Italijo in Vatikanom l. 1870., je bila potrebna rešitev rimskega vprašanja, je bila potrebna sklenitev pravne pogodbe.

Dne 3. februarja 1929. sta bila pravna pogodba in konkordat že definitivno sestavljeni, in pogodbeni stranki, ki sta držali stvar kolikor mogoče tajno, sta si vzeli še nekoliko dni časa za obvestitev svojih zastopnikov v inozemstvu o velikem dogodku, ki ima nastopiti. Dne 7. februarja je kardinal Gasparri zbral okoli sebe diplomatski zbor in ga obvestil o predstoječem podpisu sporazuma med papežem in Italijo. Dne 11. februarja pa sta kardinal Gasparri in Mussolini podpisala v papeški dvorani apostolske lateranske palače obe listini.

POGODBA IN FINANČNI DOGOVOR.

Evo besedilo pravne pogodbe med sv. Stolico in Italijo, podpisane dne 11. februarja 1929. v lateranski palači:

V imenu Najsvetejše Trojice.

Upoštevaajoč:

da sta sv. Stolica in Italija spoznali, da je primerno odstraniti vsak povod medsebojnega nespo-

razumljenja in se lotiti končne ureditve medsebojnih odnošajev, ki naj bo v soglasju s pravičnostjo in s častjo obeh pogodbenih strank in ki naj zagotovi za stalno sv. Stolici tak dejanski in pravni položaj, da ji bo zajamčena popolna neodvisnost za izvrševanje njenega visokega poslanstva na svetu in da bo mogla ugotoviti, da je «rimsko vprašanje», nastalo leta 1870. z aneksijo Rima h kraljevini Italiji pod dinastijo Savojske hiše, poravnano; da se je — ker je treba za zasiguranje popolne in vidne neodvisnosti sv. Stolice zagotoviti njeno nesporno suverenost tudi na mednarodnem polju — uvidela potreba ustanoviti na poseben način mesto Vatikan, nad katerim se prizna sv. Stolici popolno lastnina in izključna ter absolutna oblast ter suverena jurisdikcija; sta se Njegova Svetost Najvišji Pontifeks Pij XI. in njegovo Veličanstvo Viktor Emanuel III. kralj Italije, odločila skleniti pogodbo in sta v ta namen imenovala dva pooblaščenca, in sicer N. Svetost N. E. prečastitega gospoda kardinala Petra Gasparrija, svojega državnega tajnika, in N. V. N. E. gospod vit. Benita Mussolinija, prvega ministra in načelnika vlade, ki sta se po izmenjavi svojih pooblastil, kateri sta našla v predpisanem redu, sporazumela o teh-le členih:

Čl. 1. — Italija priznava in ponovno potrjuje načelo, posvečeno v 1. členu državne ustave od 4. marca 1848., po katerem je **katoliška apostolska, rimska vera edina državna vera.**

Čl. 2. — Italija priznava suverenost sv. Stolice na mednarodnem polju kot njeno naravno lastnost v skladu z njeno tradicijo in s potrebami njenega poslanstva na svetu.

Mesto Vatikan.

Čl. 3. — Italija priznava sv. Stolici popolno lastnino in izključno oblast ter suvereno jurisdikcijo nad Vatikanom, kakor se nahaja sedaj z vsemi njegovimi pripadki in dotacijami, ustvarjajoč tako

mesto Vatikan za posebne namene in na način, ki ga predvideva pričujoča pogodba.

Meje omenjenega mesta so označene v načrtu, ki tvori I. prilogo te pogodbe, katere je sestavni del. Velja pa, da bo trg sv. Petra, čeravno pripada mestu Vatikanu, ostal normalno odprt občinstvu in bo podvržen policijski oblasti italijanskih oblastev, katera se bodo ustavila pod stopnicami bazilike, čeravno bo ta še vedno namenjena javnemu bogočastju, in ne bodo hodila k baziliki, ne v baziliko, če ne bodo povabljena od pristojnega oblastva.

Ko bi sv. Stolica spričo posebnih obredov hotela začasno odtegniti trg sv. Petra prostemu prometu občinstva, se bodo italijanska oblastva, če ne bodo povabljena, umaknila onstran vnanje črte Berninijevih kolcn in njihovega nadaljevanja.

Čl. 4. — Izključna suverenost in jurisdikcija, ki ju Italija priznava sv. Stolici nad mestom Vatikanom, pomeni, da se v njem ne sme izvajati nikako vmešavanje s strani italijanske vlade in da v njem ni drugega oblastva razen onega sv. Stolice.

Čl. 5. — Da se izvrši, kar je določeno v prejšnjem členu, bo morala italijanska vlada, še prej ko stopi v veljavo ta pogodba, osvoboditi ozemlje, ki tvori mesto Vatikan, vsake zaveze in eventualnih zasedeb. Sv. Stolica bo poskrbela, da zapre dohode v mesto in bo zgradila odprti prostor, izvzemši trg sv. Petra.

V kolikor pa gre za nepremičnine, ki se tam nahajajo in ki pripadajo verskim institutom ali družbam, bo sv. Stolica uredila z njimi svoje odnošaje direktno brez soudeležbe italijanske države.

Čl. 6. — Italija bo poskrbela, potom potrebnih dogovorov s prizadetimi ustanovami, da bo mestu Vatikanu zasigurana primerna dotacija z vodo. Poskrbela bo tudi za zvezo z državnimi železnicami potom zgradbe železniške postaje v mestu Vatikanu na prostoru, označenem v priloženem načrtu, in potom vožnje vatikanskih vozov po italijanskih progah.

Poskrbela bo obenem za direktno brzojavno, telefonsko, radiotelegrafsko, radiotelefonsko in poštno

zvezo mesta Vatikana tudi z drugimi državami, poskrbela bo končno tudi za poslovanje drugih javnih obratov.

Vse to bo urejeno na stroške italijanske države v teku enega leta potem, ko stopi v veljavo ta pogodba.

Sv. Stolica bo poskrbela na lastne stroške za ureditev sedanjih in morebitnih prihodnjih dohodov v Vatikan.

Sv. Stolica in italijanska država se bosta sporazumeli glede obtoka pozemskih vozil in letal mesta Vatikana po ozemlju italijanske države.

Čl. 7. — Italijanska država se zavezuje, da ne bo dovolila, da bi se zidale na ozemlju okoli mesta Vatikana nove stavbe z razgledom v mesto in bo v ta namen poskrbela za delno porušenje sedanjih stavb ob Porta Cavalleggeri, ob Via Aurelia in ob Viale Vaticano.

V soglasju z določbami mednarodnega prava je prepovedano letalom katerekoli vrste letanje nad vaticanskim ozemljem.

Vse stavbne in cestne izpremembe, ki bi zanimale mesto Vatikan na trgu Rusticucci in v bližini kolonata, kamor ne sega ekstrateritorialnost v smislu čl. 15, se bodo izvršile sporazumno.

Čl. 8. — Italija, smatrajoč osebo Najvišjega Pontifeksa za sveto in nedotakljivo, proglašata atentat ali ščuvanje na atentat proti njej za kaznjiv z istimi kaznimi, kakor so določene za atentat ali za ščuvanje na atentat proti osebi kralja.

Javne žalitve in sramotitve, izvršene na italijanskem ozemlju proti osebi Najvišjega Pontifeksa z besedo, z dejanjem in s pisanjem, se kaznujejo kakor žalitve in sramotitve kraljeve osebe.

Državljeni vaticanske države.

Čl. 9. — V smislu določb mednarodnega prava so podvržene suverenosti sv. Stolice vse osebe, ki imajo stalno bivališče v mestu Vatikanu. To bivališče se ne izgubi vsled začasnega bivanja drugod.

ki ni pospremljeno z izgubo bivališča v mestu Vatikanu ali z drugimi okolnostmi, katere dokazujejo opustitev tega bivališča.

Osebe omenjene v prejšnjem odstavku, ki prenehajo biti podvržene suverenosti sv. Stolice in se ne morejo v smislu italijanskega zakona, neodvisno od zgoraj predvidenih dejanskih okolnosti, smatrati za tuje državljane, se bodo v Italiji smatrale brez nadaljnjega za italijanske državljane.

Na te osebe se bodo, dokler so podvržene suverenosti sv. Stolice, primenjale na ozemlju kraljevine Italije določbe italijanskega zakona tudi v slučajih, kjer bi se moral primenjovati njihov osebni zakon, če ti slučajji niso urejevani po določbah sv. Stolice; ko pa bi šlo za osebo, ki se mora smatrati v posesti drugega državljanstva, se bodo primenjale določbe države, kateri pripada.

Čl. 10. — Cerkevni dostojanstveniki in osebe, pripadajoče k papeževemu dvoru in ki bodo navedene v seznamu, ki se sestavi sporazumno med pogodbenima strankama, bodo, četudi bi ne bile vatiškanski državljani, vedno in v vsakem slučaju nasproti Italiji proste vojaške službe, porotniške dolžnosti in vsake osebne dolžnosti.

Ta določba velja tudi za redne funkcionarje, ki jih sv. Stolica proglasi za neobhodno potrebne in ki so stalno in s fiksno plačo dodeljeni ura lom sv. Stolice ter oddelkom in uradom izven mesta Vatikana, navedenim spodaj v čl. 13, 14, 15 in 16. Ti funkcionarji bodo navedeni v drugem seznamu, ki bo sestavljen, kakor zgoraj omenjeno, in ki ga bo sv. Stolica vsako leto pregledala.

Duhovniki, ki se nahajajo v službi sv. Stolice izven mesta Vatikana, niso radi te službe podvrženi nikakim oviram, preiskavam ali nadlegam od strani italijanskih oblastev.

Vsak tujec, kateremu je poverjeno kako cerkveno opravilo v Rimu, je deležen osebnih garancij, ki grede italijanskim državljanom v smislu državnih zakonov.

Čl. 11. — Centralne ustanove katoliške cerkve so izvzete od vsakega vmešavanja italijanske države (nekvarno določbam italijanskih zakonov glede pridobivanja pravnih oseb), kakor tudi od konverzije glede nepremičnin.

Čl. 12. — Italija priznava sv. Stolici pravico pasivne in aktivne legacije v smislu splošnih določb mednarodnega prava. Odposlanci tujih vlad pri sv. Stolici uživajo še nadalje v kraljevini vse prerogative in imunitete, ki gredo diplomatskim zastopnikom po mednarodnem pravu, in njihovi sedeži bodo lahko še nadalje ostali na italijanskem ozemlju in bodo deležni dolgovanih jim imunitet po mednarodnem pravu, čeravno njihove države niso v diplomatskih stikih z Italijo.

Dogovorjeno je, da se Italija obvezuje pustiti vedno in v vsakem slučaju prosto dopisovanje med vsemi državami, vštevtši one v vojni, in sv. Stolico in narobe in prost dohod škofov vsega sveta k apostolskemu sedežu.

Visoki pogodbeni stranki se obvezujeta, da bosta vzpostavili med sabo redne diplomatske odnošaje potom akreditiranja italijanskega poslanika pri sv. Stolici in papeževega nuncijskega pri Italiji; le-ta bo dekan diplomatskega zbora po običajnem pravu, priznanem na dunajskem kongresu z listino od dne 9. junija 1815. Vsled priznane suverenosti in nekvarno določbi sledečega čl. 19 so diplomati sv. Stolice in kurirji, poslani v imenu Najvišjega pontifeksa, deležni na italijanskem ozemlju, tudi v vojnem času, istih pravic, kakor gredo diplomatom in kurirjem ostalih tujih vlad po določbah mednarodnega prava.

Čl. 13. — Italija priznava sv. Stolici popolno lastnino nad patrijarhovskimi bazilikami sv. Ivana v Lateranu, sv. Marije in sv. Pavla s pripadajočimi stavbami.

Država izročja sv. Stolici prosto vodstvo in upravo omenjene bazilike sv. Pavla in pripadajočega samostana in izplača sv. Stolici tudi glavnico, ki odgo-

varja znesku, kateri je vsako leto predviden v bilanci ministrstva za javno šolstvo za omenjeno baziliko.

Dogovorjeno je tudi, da je sv. Stolica prosta lastnica stavbe sv. Kalistra pri sv. Mariji onstran Tibera.

Čl. 14. — Italija priznava sv. Stolici popolno lastnino nad papeževo palačo Castel Gandolfo z vsemi dotacijami, pritiklinami in pripadki, kakor so že sedaj v posesti sv. Stolice in se obvezuje odstopiti in izročiti tudi v popolno lastnino tekom šestih mesecev potem, ko stopi v veljavo pričujoča pogodba, vilo Barbarini v Castel Gandolfo z vsemi dotacijami, pritiklinami in pripadki.

Zaradi spopolnitve lastnine na nepremičninah na severni strani Janikulskega griča, ki pripadajo sveti kongregaciji De Propaganda Fide in drugim cerkvenim ustanovam in se nahajajo nasproti vatiškanskim palačam, se država obvezuje prenesti lastnino na nepremičninah države in tretjih v omenjeni coni na sv. Stolicu ali na ustanove od nje navedene. Nepremičnine, pripadajoče omenjeni kongregaciji in drugim ustanovam ter nepremičnine, katerih lastnina se mora prenesti, so navedene v priloženem načrtu.

Italija končno izroča sv. Stolici v popolno in prosto lastnino samostanske stavbe v Rimu, pripadajoče baziliki Dvanajstih svetih apostolov in cerkvama sv. Andreja della Valle in sv. Karla ai Catinari z vsemi pritiklinami in pripadki; te stavbe se morajo izprazniti in izročiti tekom enega leta potem, ko stopi v veljavo ta pogodba.

Davki in carina.

Čl. 15. — Nepremičnine navedene v čl. 13 in v prvem in drugem odstavku čl. 14. ter palače della Dataria, della Cancelleria, di Propaganda Fide na Španskem trgu, palača del Sant'Ufficio in okoliš, palača za Izpreobrnjene (sedaj Kongregacija za orientalno cerkev) na trgu Scossacavalli, vikarska palača in druge stavbe, v katerih bo sv. Stolica hotela v

bodoče postaviti druge svoje oddelke, bodo deležne, čeravno tvorijo del ozemlja italijanske države, imunitete, ki jo mednarodno pravo priznava sedežem diplomatskih agentov tujih držav. Istih imunitet so deležne tudi druge cerkve, tudi one izven Rima, v času, ko se v njih, ne da bi bile odprte občinstvu, vršijo obredi z udeležbo najvišjega Pontifeksa.

Čl. 16. — Nepremičnine, navedene v treh prejšnjih členih, kakor tudi one, ki so sedež teh-le papeževih zavodov: Gregorijanska univerza, biblijski, orijentalški, arheološki institut, ruski seminar, lombardski kolegij, obe palači sv. Apolinarija in Dom sv. Ivana in sv. Pavla za duhovne vaje ne bodo nikoli podvržene obveznostim ali razlastitvam za javni blagor brez predidočega sporazuma s sv. Stolico in bodo proste rednih in izrednih dajatev toliko nasproti državi, kolikor nasproti kakršnikoli drugi ustanovi. Sv. Stolica lahko da vsem omenjenim nepremičninam, navedenim v tem in v treh prejšnjih členih tisto obliko, ki ji je ljuba, ne da bi potrebovala pooblastitve ali dovoljenja italijanskih vladnih pokrajinskih ali občinskih oblastev, ki se v tem lahko z gotovostjo zanašajo na plemenite umetniške tradicije, s katerimi se ponaša katoliška cerkev.

Čl. 17. — Odškodnine vseh vrst, ki jih je sv. Stolica dolžna centralnim ustanovam katoliške cerkve ali so jih dolžne ustanove, upravljane od sv. Stolice, tudi izven Rima, dostojanstvenikom, uradnikom in nameščencem, tudi ne stalnim, bodo na italijanskem ozemlju od prvega januarja 1929. proste vsakega davka toliko nasproti državi, kolikor nasproti vsaki drugi ustanovi.

Čl. 18. — Umetniški in znanstveni zakladi, ki se nahajajo v mestu Vatikanu in v lateranski palači, bodo ostali na vpogled učenjakom in obiskovalcem, čeravno je pridržana sv. Stolicy popolna prostost, da urejuje dostop občinstva.

Čl. 19. — Diplomati in odposlanci sv. Stolice, diplomati in odposlanci tujih vlad pri sv. Stolicy in cerkveni dostojanstveniki, ki prihajajo iz inozem-

stva v mesto Vatikan ter so v posesti potnih listov držav, iz katerih prihajajo, vidiranih po papeževih zastopnikih v inozemstvu, bodo lahko prišli po italijanskem ozemlju v Vatikan brez nadaljnjih formalnosti. Isto velja za omenjene osebe, ki bodo šle z rednim papeževimi potnim listom iz mesta Vatikana v inozemstvo.

Čl. 20. — Za blago, ki prihaja iz inozemstva v mesto Vatikan in odhaja iz Vatikana za ustanove in urade sv. Stolice, bo vedno dovoljen iz katerekoli točke italijanske meje in iz kateregakoli pristanišča kraljevine prevoz po italijanskem ozemlju, povsem prosto od carinskih in davčnih pristojbin.

Čl. 21. — Vsi kardinali so v Italiji deležni časti, ki gredo princem po krvi; oni, ki bivajo v Rimu, tudi izven mesta Vatikana, so vatikanski meščani z vsemi učinki. V dobi vakantnosti papeževe stolice skrbi Italija še posebej, da se ne ovira kardinalom prehod po italijanskem ozemlju in dohod v Vatikan in da se ne ovira in omejuje njihova osebna prostost. Italija tudi skrbi, da se na njenem ozemlju okoli mesta Vatikana ne vršijo dejanja, ki bi kakorkoli mogla motiti zborovanje konklava. Omenjene določbe veljajo tudi za konklave, ki bi se vršil izven mesta Vatikana ter za zборе, predsedovane od najvišjega pontifeksa in njegovih legatov ter za škofo, ki se jih udeležujejo.

Čl. 22. — Na zahtevo sv. Stolice, ali pa vsled delegacije, ki bi jo ona dala v posameznih slučajih ali za stalno, bo Italija skrbela na svojem teritoriju za kaznovanje zločinov, izvršenih v mestu Vatikanu, razen če je zločinec zbežal na italijansko ozemlje, v katerem slučaju se bo brez nadaljnega postopalo proti njemu po italijanskih zakonih. Sv. Stolica bo izročila italijanski državi osebe, ki bi se zatele v mesto Vatikan in ki so obdolžene dejanj, izvršenih na italijanskem ozemlju, predvidenih kot zločin po zakonih obeh držav. Enako se bo postopalo glede oseb, obdolženih zločinov, ki bi se zatele v nepremičnine, proglašene v členu 15. za imune, razen če

predstojniki dotičnih nepremičnin rajši dovolijo italijanskim agentom vstop zaradi aretacije.

Čl. 23. — Za izvršitev sodb, izdanih od sodišč mesta Vatikana v kraljevini, se bodo uporabljale določbe mednarodnega prava. Imele pa bodo v Italiji popolno pravno veljavo, tudi z vsemi civilnimi učinki, sodbe in ukrepi izdane od civilnih oblastev glede cerkvenih ali religiozno osebnih zadev in zadevajoče duhovna ali disciplinarna vprašanja.

Nevtralnost Vatikana.

Čl. 24. — Sv. Stolica izjavlja, z ozirom na suverenost, ki ji gre na mednarodnem polju, da hoče ostati in da bo ostala izven posvetnih sporov med drugimi državami in se ne namerava udeleževati mednarodnih kongresov, sklicanih zaradi tega, razen če sporne stranke sporazumno zaprosijo za njeno mirovno poslanstvo, in si v vsakem slučaju pridržuje uveljaviti svojo moralno in duhovno moč. Vsled tega se bo mesto Vatikan vedno in v vsakem slučaju smatralo za nevtralno in nedotakljivo ozemlje.

Čl. 25. — S posebnim dogovorom, ki se podpiše obenem s to pogodbo in ki tvori njeno četrto prilogo ter je njen sestavni del, se urejuje likvidacija terjatev sv. Stolice nasproti Italiji.

Čl. 26. — Sv. Stolica smatra, da se ji z dogovori, ki so danes podpisani, primerno zasigurava, kar ji je potrebno, da zamore izvrševati s potrebno prostostjo in neodvisnostjo pastirsko oblast rimske diocese in katoliške cerkve v Italiji in na svetu, **proglasa za končnoveljavno in nepreklicno poravnano in torej odpravljeno «Rimsko vprašanje» in priznava kraljevino Italijo pod dinastijo savojske hiše z Rimom kot prestolnico italijanske države. Italija s svoje strani priznava državo mesta Vatikana pod suverenostjo najvišjega pontifeksa.**

Razveljavljajo se zakon od 13. maja 1871. št. 214 in vse druge določbe v nasprotju s to pogodbo.

Čl. 27. — Ta pogodba bo najkasneje štiri mesece po podpisu predložena v odobritev najvišjemu pontifeksu in kralju Italije in bo stopila v veljavo v hipu, ko se izmenjata odobritvi.

Rim, 11. februarja 1929.

Peter kardinal Gasparri
Benito Mussolini

Finančni dogovor.

S predpostavko, da sta sv. Stolica in Italija vsled sklenitve pogodbe, s katero je bilo končno veljavno rešeno «rimsko vprašanje», smatrali za potrebno, urediti s posebnim dogovorom, ki pa tvori sestayni del pogodbe, svoje finančne odnošaje; da je najvišji pontifeks — upoštevajoč na eni strani ogromno škodo, ki jo je apostolska stolica pretrpela vsled izgube premoženja sv. Petra, sestoječega iz starih papeževih držav in imetja cerkvenih ustanov, na drugi pa upoštevajoč vedno rastoče potrebe cerkve, že samo v mestu Rimu, a vendar tudi uvažujoč finančno stanje države in gospodarski položaj italijanskega naroda, posebno po vojni — hotel omejiti zahtevo po odškodnini na najbolj potrebno in je zahteval, deloma v gotovini in deloma v konsolidatu, znesek, ki je po vrednosti dosti nižji od onega, ki bi ga bila morala država do danes izplačati sv. Stolicy že samo na podlagi obveze, ki jo je prevzela z zakonom od 13. maja 1871.; da je italijanska država, spoštujoč očetovska čustva najvišjega pontifeksa, smatrala za svojo dolžnost sprejeti zahtevo po plačilu omenjenega zneska; sta obe visoki stranki, zastopani po istih pooblaščenih, sklenili:

Čl. 1. — Italija se obvezuje plačati sv. Stolicy ob izmenjavi ratifikacij pogodbe znesek italijanskih lir 750,000.000.— (sedemstopetdeset milijonov) in ji obenem izročiti toliko italijanskega konsolidata na prinosca na 5% obresti s kuponom v nominalni vrednosti 1,000,000.000.— (ene milijarde), ki zapade dne 30. junija t. l.

Čl. 2. — Sv. Stolica izjavlja, da sprejme zgornje kot končno veljavno ureditev finančnih odnošajev z Italijo vsled dogodkov l. 1870.

Čl. 3. — Vsa opravila za izvršitev pogodbe, tega dogovora in konkordata, bodo prosta vsake davščine.

Rim, dne 11. februarja 1929.

Peter kardinal Gasparri
Benito Mussolini.

Konkordat.

V imenu Najsvetejše Trojice

S predpostavko:

da je že od vsega začetka pogajanj med sv. Stolicco in Italijo za rešitev «rimskega vprašanja» sv. Stolica predlagala, naj bo pogodba glede tega vprašanja pospremljena, v potrebno dopolnilo, od konkordata, s katerim naj se uredi položaj vere in cerkve v Italiji;

da je bila na današnji dan sklenjena in podpisana pogodba za rešitev «rimskega vprašanja»;

sta N. Svetost Najvišji pontifeks Pij XI. in N. Veličanstvo Viktor Emanuel III., kralj Italije, odločila skleniti konkordat in sta v ta namen imenovala iste zastopnike, izbrane za sklenitev pogodbe, to je N. Sv. Njegovo Prečastito Eminenco gosp. kardinala Petra Gasparrija, državnega tajnika, in N. V. Ekselelenco viteza Benita Mussolinija, prvega Ministra in načelnika vlade, ki sta po izmenjavi svojih pooblastil, kateri sta našla v popolnem in podpisanim redu, sporazumela v sledečih členih:

Čl. 1. — Italija zasigurava, v smislu čl. 1. pogodbe, katoliški cerkvi prosto izvrševanje duhovne oblasti, prosto in javno izvrševanje bogočastja in njene jurisdikcije v cerkvenih vprašanjih ter v smislu določb tega konkordata, nudi če bi bilo treba, duhovnikom za njihova duhovna opravila pomoč svojih oblastev.

Z ozirom na sveti značaj Večnega mesta, ki je sedež škofije Najvišjega pontifeksa, središče katoli-

škega sveta in cilj romarjev, bo italijanska vlada skrbela, da prepreči v Rimu vse, kar bi moglo biti v navzkrižju z značajem omenjenega značaja.

Cerkveni jezik. — Položaj duhovništva.

Čl. 2. — Sv. Stolica lahko vzdržuje zvezo in dopisuje s škofi, z duhovništvom in z vsem katoliškim svetom, ne da bi se v to kakorkoli vtikala italijanska vlada. Ravno tako škofje lahko vzdržujejo zvezo in dopisujejo s svojim duhovništvom in z vsemi verniki v vseh vprašanjih, ki se tičejo pastirske službe. Toliko sv. Stolica, kolikor škofje lahko svobodno objavljajo in tudi izvešajo v notranjosti in na vnanjih vratih stavb, namenjenih bogočastju, kakor tudi na svojih uradih navodila, naredbe, pastirske liste, diocenzijska poročila in druge listine, ki se tičejo duhovnega vodstva vernikov in ki jih bodo izdajali v mejah svoje kompetence. Ne objave, ne ti oglasi in sploh noben spis in nobena listina, ki zadevajo duhovno vodstvo vernikov, niso podvrženi fiskalnemu bremenom. **Omenjene publikacije se lahko, v kolikor gre za sv. Stolico, izdajajo v kakršnemkoli jeziku, objave škofov pa morajo biti pisane v italijanskem ali latinskem jeziku, toda italijanskemu besedilu cerkveno oblastvo lahko doda prevod v druge jezike.** Cerkvena oblastva lahko nabirajo milodare po cerkvah in ob vhodu v cerkve ter v svojih poslopih, ne da bi se civilna oblastva kakorkoli vmešavala.

Čl. 3. — Študenti teologije, oni zadnjih dveh let propedeutike k teologiji, pripravniki za duhovniški stan in novinci, sprejeti v verske zavode, lahko na svojo zahtevo odlašajo od leta do leta in vse do 26. leta izpolnitev dolgovane vojaške službe. Posvečeni duhovniki in redovniki, ki so položili prisego, so prosti vojaške službe, izvzemši slučaj splošne mobilizacije. V tem slučaju se duhovniki uvrstijo v državno vojsko, obdržijo pa duhovniško obleko, da zamorejo izvrševati med vojaki sveto službo pod cerkveno jurisdikcijo vojaškega ordinarija v smislu čl. 14. Drugi duhovniki ali redovniki imajo prednost za

dodelitev k sanitetnim oddelkom. Vendar so duhovniki dušebrižniki odrešeni dolžnosti se odzvati pozivu pod orožje tudi v slučaju mobilizacije. Za take se smatrajo ordinariji, župniki, podžupniki ali pomočniki, vikarji in duhovniki, ki so stalno postavljeni na čelo javnim cerkvam.

Cl. 4. — Duhovniki in redovniki so oproščeni od porotniške službe.

Cl. 5. — Noben duhovnik ne more biti sprejet in ne more ostati v službi italijanske države in od nje odvisnih javnih ustanov brez dovoljenja ordinarija diocese. Preklic dovoljenja jemlje duhovniku možnost, da še nadalje vrši sprejeto službo ali čast. Na vsak način odstavljeni ali cenzuri podvrženi duhovniki ne bodo mogli biti sprejeti in ne bodo mogli ostati v službi, v kateri so v neposrednem stiku z občinstvom.

Cl. 6. — Plače in drugi prejemki, ki jih duhovniki uživajo vsled svoje službe, so izvzeti od rubeži v isti meri kot plače in prejemki državnih uradnikov.

Cl. 7. — Sodniki in druga oblastva ne morejo zahtevati od duhovnikov informacij o osebah in o vprašanih, ki so jih le ti izvedeli vsled svojega svetega poklica.

Cl. 8. — V slučaju ovadbe proti kakemu duhovniku pred kazenskim sodnikom zaradi zločina, mora državni pravdnik takoj obvestiti ordinarija diocese, na katere ozemlju izvršuje jurisdikcijo in mu mora hitro uradno sporočiti izid preiskave, če gre za sodbo, s katero se zaključuje sojenje toliko v prvi, kolikor v drugi stopnji. V slučaju aretacije se mora z duhovnikom ali z redovnikom postopati z obzirom, ki gre njegovemu stanu in njegovemu hierarhičnemu činu. V slučaju obsodbe duhovnika ali redovnika se mora kazni po možnosti odsedeti v prostorih, ki so ločeni od prostorov za laike. Če kompetentni ordinarij ni vrnil obsojencu laiškega stanu.

Cl. 9. — Javne zgradbe za bogočastje so načelno izvzete od rekvizicij in zasedeb. Če je treba iz tehtnih

javnih vzrokov zasesti javno zgradbo za bogočastje, se mora oblastvo ki izvrši zasedbo prej sporazumeti z ordinarijem, če se temu ne protivijo vzroki absolutne nujnosti. V tem slučaju mora oblastvo takoj obvestiti ordinarija. Izvzemši slučaje nujne potrebe, ne sme javna sila zaradi izvrševanja svojih funkcij vstopiti v javne zgradbe za bogočastje, ne da bi se o tem obvestilo cerkveno oblastvo.

Čl. 10. — Javne stavbe za bogočastje se ne bodo smele iz nobenih vzrokov podreti brez predhodnega sporazuma s kompetentnim cerkvenim oblastvom.

Čl. 11. — Država priznava praznike, določene od cerkve, ki so ti-le: vse nedelje, prvi dan leta, sv. Trije Kralji (6. januarja), sv. Jožef (19. marca), dan Vnebohoda, dan sv. Rešnjega Telesa, praznik Sv. Petra in Pavla (29. junija), praznik vnebovzvetja B. D. Marije (15. avgusta), praznik vseh svetnikov (1. novembra), praznik Brezmadežnega spočetja (8. decembra), Božič (25. decembra).

Čl. 12. — Ob nedeljah in zapovedanih praznikih bo v stolnih cerkvah, mašnik bral, po predpisih sv. liturgije, molitev za blagor kralja Italije in italijanske države

Čl. 13. — Italijanska vlada sporoči sv. Stolici organični seznam rednega duhovniškega osebja, prideljenega dušni vzgoji pri državnih vojaških oddelkih, čim bo ta odobren v smislu zakona. Sv. Stolica sporoči zaupno italijanski vladi seznam duhovnikov, katerim je poverjeno visoko vodstvo dušne vzgoje (vojaški ordinarij, vikar in inšpektorji). Ko bi italijanska vlada imela kake ugovore proti temu seznamu, bo to sporočila sv. stolici, ki ga bo izpremenila. Vojaški ordinarij bo imel nadškofovsko čast. Vojaške kaplane imenuje kompetentno oblastvo italijanske države po predlogih vojaškega ordinarija.

Čl. 14. — Italijanska letalska in pozemska ter pomorska vojska je z ozirom na verske dolžnosti deležna pravic in oprostitev, ki jih dovoljuje kanoonsko pravo. Vojaški kaplani imajo nasproti tej vojski kompetenco župnikov. Le-ti izvršujejo sveto

službo pod jurisdikcijo vojaškega ordinarija, asistiranega od lastne kurije. Vojaški ordinarij ima jurisdikcijo tudi nad moškim in ženskim redovniškim osebjem prideljenem vojaškim bolnicam.

Čl. 15. — Vojaški nadškof je glavar kapitelske cerkve rimskega Panteona in tvori z njim duhovniški zbor, kateremu je poverjena verska služba v tej baziliki. Ta duhovniški zbor je pooblaščen opravljati vse verske obrede, tudi izven Rima, za katere zaprosi v smislu kanonskih predpisov država ali kraljevska hiša. Sv. Stolica je pripravljena dati vsem kanonikom, ki sestavljajo kapitelj Panteona, čast «Pronotari ad instauranda munere». Vsakega izmed njih bo imenoval kardinal rimski vikar na predlog N. V. kralja Italije po predhodni zaupni navedbi njegovega imena. Sv. Stolica si pridržuje podeliti drugi cerkvi diakonstvo.

Čl. 16. — Visoki pogodbeni stranki bosta sporazumno, potem mešanih komisij, revidirali meje diocез, da jih po možnosti prilagodita mejam državnih pokrajin. Dogovorjeno je, da bo sv. Stolica ustanovila zadrsko diocезo, da noben del ozemlja, podrejenega suverenosti kraljevine Italije, ne bo odvišen od škofa, katerega sedež se nahaja na ozemlju, ki je podvrženo suverenosti druge države, da ne bo nobena diocезa kraljevine obsegala del ozemlja, ki je podrejeno suverenosti kake druge države. Isto načelo bo veljalo za vse obstoječe in na novo ustanovljene župnije na ozemlju v bližini državnih meja. Izpremembe meja škofij, ki bi se morale vpeljati v bodoče, po gornji ureditvi, bo sv. Stolica izvršila sporazumno z italijansko vlado in v skladu z gornjimi smernicami, izvzemši majhne izpremembe meja, ki jih zahteva blagor vernikov.

Čl. 17. — Redukcija škofij na podlagi prejšnjega člena se bo izvršila postopoma, ko bodo postajale dotične diocезe vakantne. Dogovorjeno je, da redukcija ne bo imela za posledico odprave naslova diocезe ne kapiteljna, ki bosta ohranjena, vendar pa se bodo diocезe preuredile tako, da bo sedež diocез v glavnem

mestu pokrajine. Vkljub gornjim redukcijam bodo ohranjeni dosedanji gmotni dohodki dioceza in drugih v njih se nahajajočih cerkvenih ustanov všteti sedanje prispevke italijanske države.

Čl. 18. — Če bi se moralo po navodilih cerkvenega oblastva provizorično ali definitivno preurediti več župnij, ali tako da se izročijo enemu samemu župniku, kateremu bi bili pridelnjeni eden ali več podžupnikov, ali pa da se združi v en sam prezbiterij več duhovnikov, bo država ohranila neizpremenjeno dolgovano gmotno pomoč omenjenim župnijam.

Imenovanje škofov in njihova prisega. — Imenovanje in premeščanje župnikov.

Čl. 19. — Izbera nadškofov in škofov pripada sv. Stolici. Sveta Stolica bo, preden imenuje kakega nadškofa ali dioceznega škofa, ali pa koadjutorja «cum jure sucessionis», sporočila ime izbrane osebe italijanski vladi, da se zagotovi, ali le-ta nima ugovorov političnega značaja proti imenovanju. Dotična opravila se bodo izvršila čim bolj hitro in z največjo rezerviranostjo, tako da bo ostalo tajno ime izbrane osebe, dokler ne bo imenovana.

Čl. 20. — Škofje bodo, preden prevzamejo diocezo prisegli v roke državnega poglavarja zvestobo po tej-le formuli: **Prisegam in obljubljam, kakor se spodobi škofu, pred Bogom na sveti Evangelij zvestobo italijanski državi. Prisegam in obljubljam, da bom spoštoval in dal spoštovati od svojega duhovništva kralja in redno vlado po državnih ustavnih zakonih; prisegam in obljubljam nadalje, da se ne bom udeležil nobenega sporazuma in da ne bom prisostvoval nobenemu zboru, ki bi mogel prinesiti škodo italijanski državi in javnemu redu in da ne bom dovolil svojemu duhovništvu takih udeležb. Skrbel bom za blagor in korist italijanske države in bom skušal odvrniti vsako škodo, ki bi ji mogla groziti.**

Čl. 21. — Zasedba cerkvenih beneficijev pripada cerkvenemu oblastvu. Merodajno cerkveno oblastvo bo sporočilo rezervatno italijanski vladi imenik

oseb, katerim se nameravajo poveriti župnijski beneficiji; izročitev se ne sme prej izvršiti, nego preide trideset dni od tega sporočila. V tem času lahko sporoči italijanska vlada rezervatno svoje eventuelne tehtne razloge proti imenovanju cerkvenemu oblastvu, ki bo v primeru trajajočega navskrižja predložilo slučaj sv. Stolici. Če naistopijo tehtni razlogi, zaradi katerih bi bilo nadaljne bivanje kakega duhovnika v kakem župnijskem beneficiju škodljivo, bo italijanska vlada sporočila te razloge ordinariju, kateri bo sporazumno z vlado tekom treh mesecev podvzel primerne ukrepe. V slučaju nespোরazumljenja med ordinarijem in vlado, bo sv. Stolica poverila rešitev spora dvema duhovnikoma po svoji izberi, ki bosta sporazumno z dvema delegatoma italijanske vlade odločila končnoveljavno.

Čl. 22. — Obstoječi beneficiji v Italiji ne smejo biti poverjeni duhovnikom, ki niso italijanski državljani. Titularji škofij in župnij morajo poleg tega govoriti italijanski. Če bo treba, se jim bodo prideliili pomčniki, ki poleg italijanščine razumejo in govorijo tudi jezik v krajevni rabi, da zamorejo nuditi versko pomoč v jeziku vernikov po cerkvenih pravilih.

Čl. 23. — Določbe čl. 16, 17, 19, 20 in 22 se ne tičejo Rima ne škofij, ki spadajo pod Rim. Dogovorjenc je za slučaj, da sv. Stolica preuredi omenjene škofije, da prispevki, ki jih danes daje italijanska država menzam in drugim cerkvenim ustanovam, ostanejo neizpremenjeni.

«Exequatur», «placet» in kraljevi «patronat» odpravljeni.

Čl. 24. — Odpravljena sta «exequatur» in kraljevski «placet» ter vsako cesarsko ali kraljevsko imenovanje za beneficije ali cerkvene urade v vsej Italiji, nekvarno izjemam določenim v Čl. 29. črka G).

Čl. 25. Italijanska država se odpove suvereni pravici kraljevega patronata nad večjimi in nad manjšimi beneficiji. Odpravljena je «regalija» nad večjimi in manjšimi beneficiji. Odpravljena je pokojninska

tretjina v pokrajinah kraljevine obeh Sicilij. Zadevna bremena ne bodo več obremenjevala države in podrejenih administracij.

Čl. 26. — Imenovanje titularjev večjih in manjših beneficijev ter vakantnost sedeža ali beneficija bo učinkovito od dneva cerkvenega ukrepa in se bo uradno sporočilo vladi. Uprava in uživanje dohodkov tekom vakantnosti sta urejena po določbah kanonskega prava. V slučaju slabe uprave sme italijanska vlada po sporazumu s cerkvenim oblastvom zapleniti posvetno premoženje beneficijev in uporabiti čisti dohodek v prid titularju, ali če tega ni, v prid beneficiju.

Čl. 27. — Bazilike sv. Loretskega doma, sv. Frančiška Ašiškega in sv. Antona v Padovi s pripadajočimi stavbami in umetninami, izvzemši one čisto posvetnega značaja, se bodo odstopile sv. Stolici, ki jih bo prevzela v svojo svobodno upravo. Proste vsakega vmešavanja države in konverzije bodo tudi druge ustanove katerekoli vrste, ki jih sv. stolica upravlja v Italiji ter misijonski kolegij. V vsakem slučaju pa bodo uporabni italijanski zakoni glede pridobivanja pravnih oseb. Premoženje, pripadajoče omenjenim svetiščem, bo razdelila mešana komisija, ki bo upoštevala pravice tretjih in dotacije, potrebne za omenjene umetnine čisto posvetnega značaja. Druga svetišča, kjer obstojajo civilne uprave, bodo prešla v svobodno cerkveno upravo, razen če bo treba razdeliti premoženje v smislu določb prejšnjega odstavka.

Čl. 28. — V pomirjenje vesti bo sv. Stolica podelila popolen odpustek vsem tistim, ki se vsled italijanskih zakonov o prenosu cerkvenega premoženja nahajajo v posesti cerkvenega imetja. V ta namen bo dala sv. Stolica ordinarjem primerna navodila.

Čl. 29. — Italijanska vlada bo revidirala zakone, v kolikor gre za cerkveno snov, z namenom, da jih reformira in spopolni ter spravi v sklad s smernicami, v duhu katerih sta bila sklenjena pogodba s sv. Stolico in tale dogovor.

Že sedaj pa smatrata obe visoki pogodbenici za dogovorjeno to-le:

a) Nekvarno pravni osebnosti cerkvenih ustanov, doslej priznanih po italijanskih zakonih (sv. Stolice diccez, kapitelnov, seminarijev, župnij i. t. d.), bo pravna osebnost priznana tudi javnim cerkvam, namenjenim za bogočastje, ki je še nimajo, vštivši one, ki so svoj čas pripadale odpravljenim cerkvenim ustanovam in se bo le-tem nakazal dohodek, za nje sedaj predvidevan v fondu za bogočastje. Nekvarno določbi prejšnjega člena 27, se upravni sveti, kjerkoli obstojajo in kakorkoli se imenujejo, četudi so sestavljeni v celoti ali po večini od laikov, ne bodo smeli vmešavati v bogočastje, in imenovanje njihovih članov se bo izvršilo sporazumno s cerkvenim oblastvom.

b) Priznana bo pravna osebnost verskih udruženj z zaobljubo ali brez nje, ki so odobrene od sv. Stolice in ki imajo svoj glavni sedež v kraljevini in so v njej dejansko pravno zastopane od oseb, ki so italijanski državljani in imajo v Italiji bivališče; priznana bo nadalje pravna osebnost italijanskih verskih provinc v mejah države in njenih kolonij, in pod istimi pogoji tudi pravna osebnost udruženj, ki imajo glavni sedež v inozemstvu. Priznana bo tudi pravna osebnost samostanov, ko jim njihova pravila dovoljujejo pridobivanje in posest. Priznana bo končno pravna osebnost generalskim redom in prokuram verskih, tudi inozemskih udruženj. Verska udruženja in samostani, ki že imajo pravno osebnost, jo bodo ohranili. Prenos lastninske pravice do nepremičnin, ki so že v posesti teh udruženj, od sedanjih lastnikov na udruženja, bo prost vsakega davka.

Verski pouk.

Čl. 35. Za srednje šole pod vodstvom cerkvenih in verskih zavodov ostane v veljavi ustanova državnega izpita z dejansko enakimi pogoji za kandidate vladnih zavodov in kandidate omenjenih šol.

Čl. 36. Italija smatra kot podlago in spopolnitev javnega šolstva pouk krščanskega nauka v obliki, ka-

kor jo je sprejela katoliška tradicija. Zaradi tega dovoljuje, da se verski pouk, ki se sedaj daje v javnih ljudskih šolah, nadaljuje v srednjih šolah po programu, ki ga določita sporazumno sv. Stolica in država. Ta pouk bodo dajali učitelji in profesorji, duhovniki ali redovniki pooblaščenih od cerkvenega oblastva, in kot pomočniki posvetni učitelji in profesorji, ki so v posesti spričevala o zmožnosti, katero izda diocezanski ordinarij. Preklic spričevala s strani ordinarija jemlje brez drugega učitelju možnost pouka. Za omenjeni verski pouk v javnih šolah se bodo rabile le učne knjige, ki jih odobri cerkveno oblastvo.

Čl. 37. Voditelji državnih udruženj za telesno vzgojo, za vojaško pripravo, za avangardiste in ballille, bodo, da tako omogočijo verski pouk in vzgojo poverjene jim mladine, uredili urnik tako, da ne preprečijo izpolnjevanja verskih dolžnosti ob nedeljah in predpisanih praznikih. Enako bodo ukrenili voditelji javnih šol ob priliki eventuelnih sestankov dijakov ob omenjenih praznikih.

Čl. 38. Imenovanje profesorjev na katoliško univerzo Sv. Srca in podrejeno učiteljišče brezmadežne Marije je podrejeno dovoljenju sv. Stolice, ki naj zagotovi, da ne bo nikakega ugovora v moralnem in verskem oziru.

Čl. 39. Univerze, višji in nižji seminarji, tako škofijski kakor nadškofijski ali deželni, akademije, kolegiji in drugi katoliški zavodi za duhovniški naraščaj in vzgojo duhovnikov, bodo še nadalje odvisni le od sv. Stolice, ne da bi se državna šolska oblastva kakorkoli vmešavala.

Čl. 40. Doktorati iz svete teologije, ki jih podelijo fakultete odobrene od sv. Stolice bodo priznani od italijanske države. Ravno tako bodo priznane diplome ki se dosežejo v šolah za paleografijo, arhivistično in dokumentarno diplomacijo, ki obstojajo v biblioteki in arhivu mesta Vatikana.

Čl. 41. Italija dovoljuje, da se v kraljevini in v njenih kolonijah nosijo papeževa vitežka odliko-

vanja, imenovanje pa se registrira na pismeno prošnjo prizadetih in proti predložitvi zadevnega odloka.

Plemiški naslovi sv. Stolice.

Čl. 42. Italija bo dovolila, da se s kraljevim ukazom priznajo plemiški naslovi podeljeni od najvišjih pontifiksov tudi po letu 1870. in ki se podelijo v bodoče. Določeni bodo slučajji, v katerih omenjeno priznanje ni podvrženo v Italiji plačilu takse.

Čl. 43. Italijanska država priznava organizacije, podrejene italijanski katoliški akciji, v kolikor le te po navodilih sv. Stolice delujejo za razširjenje in udeležitev katoliških načel izven vsake politične stranke in pod neposrednim vodstvom cerkvene hierarhije. Sv. Stolica porablja priložnost ob sklenitvi tega konkordata, da ponovi vsem duhovnikom in redovnikom Italije prepoved vpisovanja in delovanja v katerikoli politični stranki.

Čl. 44. Če bi v bodočnosti prišlo do katerekoli težkoče pri tolmačenju tega konkordata, bosta sv. Stolica in Italija iskali sporazumno prijateljsko rešitev.

Čl. 45. Ta konkordat bo stopil v veljavo ob izmenjavi ratifikacij istočasno s pogodbo sklenjeno med istima visokima strankama, ki odpravlja rimsko vprašanje. Ko stopi v veljavo pričujoči konkordat, bo v Italiji prenehalo primenjavanje določb zapadlih konkordatov bivših italijanskih držav. Sedaj veljavni avstrijski zakoni, pravilniki, naredbe in odloki italijanske države, se smatrajo, v kolikor so v navskrižju z določbami tega konkordata, za odpravljene z dnem, ko stopi v veljavo ta konkordat. Za pripravo izvršitve tega konkordata bo imenovana, takoj po njegovem podpisu, komisija, sestavljena od oseb, ki jih navedeta obe visoki stranki.

Rim, 11. februarja 1929.

Peter kardinal Gasparri
Benito Mussolini.

Sklep

Po šestdesetih letih je bil 11. februarja 1929. sklenjen mir med sv. Stolico in Italijo, med papežem in

kraljem. Papež je prenehal biti ujetnik v Vatikanu, kralj Italije pa je končno lahko rekel, da je v Kvirinalu v svoji hiši.

Praktično se bo na zunaj vsled nove pogodbe položaj papeža malo izpremenil. Vladarske časti so mu pristojale že na podlagi garancijskega zakona, njegova oseba je bila enakopravna kraljevi, iz garancijskega zakona so se prenesli v novo pogodbo kar celi členi. Toda vkljub temu se je položaj pravno in politično temeljito izpremenil. Garancijski zakon je bil enostranski akt italijanske vlade, vladarska oblast in časti niso bile nič več nego koncesije države, papež je bil v svojih palačah le užitkar, garancijski zakon sam pa prekinljiv kakor vsak drugi državni zakon. Spravna pogodba, podpisana dne 11. februarja 1929. se v tem oziru temeljito razlikuje od garancijskega zakona, papež je od užitkarja postal neodvisen vladar sicer majhne, «toda obenem največje države» na svetu, in sicer ne na podlagi prekljicljivega enostranskega zakona, temveč na podlagi pogodbe, sklenjene med dvema enakopravnima strankama, med dvema vladarjema z istimi pravicami torej na podlagi **mednarodnega čina**. Vladarska oblast in pravica niso več papežu dovoljene, temveč **priznane** kot papežev izvorni in že obstoječi atribut, ki mu gre že zaradi njegovega duhovnega poslanstva.

Zadostovalo bi že to, da se spozna vsa pomembnost spravne pogodbe, če pa se še pomisli, da je spravna pogodba nerazdružljivo zvezana s konkordatom, s katerim tvori eno celoto in ki proglašja katoliško cerkev za državno cerkev, ki daja cerkveni poroki civilno veljavnost, priznava katoliške organizacije, ki vrača cerkvi njeno premoženje, se mora priznati, da je dan 11. februarja 1929. dan največjega in najbolj pomembnega dogodka v zgodovini moderne Italije in z njo v zvezi v zgodovini moderne katoliške cerkve.

Rimsko vprašanje v drugem smislu, to je do katerih mere naj bo državni organizem Italije prežet z ideologijo katoliške cerkve, se z lateransko pogodbo

seveda, še-le odpira, in je na vsak način za sedaj še prezgodaj, da bi se mogla tvegati v tem oziru kaka predvidevanja. Prva, precej burna nesoglasja, ki so nastopila takoj po podpisu pogodbe glede tolmačenja posameznih spornih določb so le začetek neizogibnih prihodnjih bojev. Toda z ozirom na pomirljivost obeh strank je upati, da neizogibni bodoči spor med cerkvijo in državo ne bo dosegel preostrih oblik.

Po Mussolinijevem mnenju bo ostala pravna pogodba trdna, četudi bo prišlo v zadevi konkordata do spora. Papeževo mnenje pa je, da ste obe pogodbi nerazdružljivi in da padeta obe, če pade konkordat, četudi ima pri tem pasti vatikanska država.

ŠLIBARJEV POLDE:

OBČEVALNI JEZIK V JUL. KRAJINI PO LJUD. ŠTETJU IZ L. 1921.

S kr. dekretom od 21. avgusta 1921., št. 1173¹⁾ se je določil 1. december 1921. kot termin za VI. ljudsko štetje v Italiji in se je odobril tozadevni pravilnik. Na po svetovni vojni anektirano ozemlje, za katero je bilo to prvo štetje po aneksiji, so se raztegnile določbe s kr. dekretom od 23. 10. 1921., številka 1550²⁾ in še pozneje³⁾ so se izdala potrebna navodila. Podatki ljudskega štetja v Julijski Krajini so zbrani v posebni knjigi⁴⁾, iz katere smo že črpali podatke o obsegu posameznih občin in o številu prebivalcev za I. in IV. številko zbornika «Luč». Že pravilnik za vso kraljevino je predvideval zbiranje podatkov o občevalnem jeziku. Čl. 32. se je namreč glasil: «V občinah, v katerih se nahajajo družine italijanske državne pripadnosti, ki se običajno poslužujejo jezika (idioma) različnega od italijanskega, se bo ugotovilo to dejstvo na način, ki se bo navedel v navodilih.» Z drugimi določbami pravilnika se je tudi ta člen raztegnil na nove pokrajine. Toda dočim so bili podatki o občevalnem jeziku za Julijsko Krajino in za Tridentinsko Benečijo objavljeni, ni se to zgodilo glede starih pokrajin Italije, kakor n. pr. glede Vi-

¹⁾ «Gazzetta Ufficiale» od 7. IX. 1921., št. 212.

²⁾ «Gazzetta Ufficiale» od 15. XI. 1921., št. 267.

³⁾ Kr. dekret od 12. XI. 1921., št. 1594 (G. U. od 8. XII. 1921., št. 287).

⁴⁾ Censimento della popolazione del Regno d'Italia al 1. dicembre 1921. III. Venezia Giulia. Roma 1926.

demske pokrajine, kjer se je v podatkih o prejšnjih ljudskih štetjih omenjal tudi drug občevalni jezik poleg italijanskega.

Nabiranje podatkov o občevalnem jeziku pa se je bistveno razlikovalo od nabiranja drugih podatkov. Dočim je namreč formular za druge podatke po čl. 11. moral izpolniti družinski oče ali njegov namestnik, je (po čl. 30.) za ugotovitev občevalnega jezika bila določena posebna tiskovina, ki jo je izpolnil uradnik ljudskega štetja po podatkih, ki mu jih je dal družinski oče. Jasno je, da se mora to pri presojanju podatkov vpoštevati.

V naslednjem podamo preglednico podatkov o občevalnem jeziku v Julijski Krajini (brez Reke) in za Zadrsko pokrajino, toda že predelano na sedanjo pokrajinsko in občinsko razdelitev ozemlja. Za Reko, ki ni bila tedaj še anektirana, sledijo na koncu podatki, ki se pa toliko glede časa, na katerega se nanašajo, kolikor glede vidika, s katerega so bili zbrani, ne morejo vzporediti s podatki za ostalo ozemlje.

V preglednici se navajajo celotno število prisotnih prebivalcev, število italijanskih državljanov, ki so se posluževali italijanskega, furlanskega, slovenskega, srbsko-hrvatskega, nemškega ali rumunskega jezika. Sledi še število prebivalcev — italijanskih državljanov, ki jim je bila slovenščina ali srbsko-hrvaščina občevalni jezik, ki so pa govorili tudi italijanski jezik. Končno je navedeno število neitalijanskih državljanov sploh in še jugoslovanskih državljanov posebej.

Ker ne navaja knjiga o ljudskem štetju podatkov za vse frakcije, temveč pri enem delu ozemlja le za celotne občine v obsegu ob času štetja, so podatki za nekatere občine, ki so pridobile ali izgubile le frakcije, glede občevalnega jezika in tujih državljanov, posebno pa jugoslovanskih državljanov, le sorazmerno izračunjeni, kar pa ne izpremeni nikjer bistveno splošnega lica. Sicer pa so vsi ti preračunjeni podatki označeni s pripombo pod črto.

Glede verjetnosti podatkov opozarjam čitatelje na pisanje krajevnih listov v dobi po ljudskem štetju. Značilno je n. pr., da ne navaja statistika nobenega italijanskega državljana z nemškim občevalnim jezikom v vsem ozemlju razun v prejšnjem Trbiškem okraju, enako ne nobene osebe s hrvatskim občevalnim jezikom v Trstu in v Beršeču in le 13 oseb s hrvatskim in 3 s slovenskim občevalnim jezikom v občini Mošćenice z 2067 dušami.

(Glej tabele na str. 126—134)

Za Reko, ki je bila anektirana Italiji 22. februarja 1924., je ministrstvo za nacionalno ekonomijo odredilo štetje s pismom od 20. decembra 1924. Štetje se je vršilo 1. januarja 1925. Podatki pa so bili objavljeni v posebni knjižici «Censimento della Popolazione del Comune di Fiume al 1. gennaio 1925» (Rim, 1926). Knjižica navaja najprej podatke o prebivalstvu Reke v njenem prvotnem obsegu kot «corpus separatum», ki jih je nabral v decembru 1928. tedanji italijanski Narodni svet (Consiglio nazionale). Našteli so:

Italijanov	28.911 ali 62.5%
Hrvatov	9.092 „ 19.6%
Slovencev	1.674 „ 3.6%
Srbov	161 „ 0.4%
Madžarov	4.431 „ 9.6%
Nemcev	1.616 „ 3.5%
drugih	379 „ 0.8%
vkupno	46.264 ali 100.0%

Štetje iz leta 1925. pa ne razlikuje prebivalcev po narodni pripadnosti, temveč po rabljenem jeziku (lingua parlata). Razlikuje se pa pri tem od štetja v ostali Julijski Krajini iz l. 1921., da podaja občevalni jezik za vse prebivalce ne glede na to, ali so bili italijanski državljeni ali ne, in da tudi drugače ni tako razločno.

Bilo je po tem štetju 1. januarja 1925. na Reki po državni pripadnosti:

Italijanov	32.415
Jugoslovanov	10.353
Madžarov	1.397

Štev.	IME OBČINE	Celotno število prebivalcev	Italijanski državljani, ki so rabili jezik						Od oseb s slov. in hrv. občevalnim jezikom so govorili tudi Ital.	Tuji državljani	Od teh jugoslovanski državljani
			italijanski	fur-lanski	slovenski	srbohrvat.	nemški	romun.			
1	Ajdovščina — Aidussina	6203	124	50	5943	—	—	—	63	86	44
2	Bovec — Plezzo	4111	185	—	3839	—	—	—	17	87	32
3	Breginj — Bergogna	2297	—	—	2297	—	—	—	20	—	—
4	Cerkno — Circhina	7560	175	2	7276	—	—	—	17	107	95
5	Col — Zolla	1987	13	—	1956	—	—	—	—	18	12
6	Čepovan — Chiapovano	3097	2	—	3089	—	—	—	10	6	2
7	Črniče — Cernizza Gorizia	3312	12	1	3294	—	—	—	33	5	—
8	Črni vrh — Montenero d'Idria	3241	90	3	2995	—	—	—	10	153	148 ¹⁾
9	Dobrovo — Castel Dobra	2278	33	—	2238	—	—	—	42	7	6
10	Dolenje — Dolegna del Collio	2691	57	1161	1470	—	—	—	597	3	—
11	Dornberg — Montespino	4382	57	—	4316	—	—	—	7	9	6
12	Fara — Fara d'Isonzo	1766	103	1661	2	—	—	—	2	—	—
13	Gorica — Gorizia	42260	14798	9474	17153	—	—	—	2609	855	255
14	Gradiška — Gradisca d'Isonzo	4717	1533	3116	39	—	—	—	39	29	1
15	Grahovo — Gracova Serravalle	4097	143	—	3933	—	—	—	—	19	15

1) Podatki določeni po sorazmerju. Od prejšnje občine Črni vrh so bile namreč odtrgane frakcije: Orčarevec, Kačja vas, Kolce, Liplje, Malni in Vodice in združene v novo občino Kačja vas, ki je bila pozneje priključena občini Postojna. Od prejšnje občine Dole pa je Črni vrh prevzel frakciji Medvo-dje brdo in Žibrže. Za vse te frakcije niso navedeni podatki posebej, temveč le za občine, h kateri so pripadale ob času ljudskega štetja.

16	Orgar — Gargaro	3179	4	—	3175	—	—	—	6	—	—
17	Idrija — Idria	10440	299	—	9775	—	—	—	17	366	338 ²⁾
18	Kal — Cal di Canale	2587	2	—	2385	—	—	—	—	—	—
19	Kanal — Canale d'Isonzo	4217	140	—	4077	—	—	—	25	—	—
20	Kobarid — Caporetto	6330	98	—	6224	—	—	—	34	8	4
21	Kojsko — San Martino Quisca	6258	54	24	6163	—	—	—	108	17	6
22	Komen — Comeno	5575	37	—	5527	—	—	—	230	11	10
23	Kopriva — Capriva di Cormons	4571	249	4289	26	—	—	—	6	7	—
24	Kormin — Cormons	8583	851	7557	137	—	—	—	—	38	—
25	Marijan — Mariano di Friuli	1917	1	1911	4	—	—	—	2	1	—
26	Miren — Merna	2736	31	20	2684	—	—	—	94	1	—
27	Opatjeselo — Opacchia- sella	2124	7	—	2117	—	—	—	156	—	—
28	Renče — Ranziano	3698	52	8	3624	—	—	—	48	14	14
29	Rihenberg — Rifembèrgo	375	14	—	3734	—	—	—	44	6	6
30	Romans — Romans	4145	158	3981	—	—	—	—	—	6	1
31	Salona — Salona d'Isonzo	2471	112	3	2351	—	—	—	62	5	4
32	Soča — Sonzia	1076	15	—	1061	—	—	—	—	—	—
33	Sv. Križ — Santa Croce d'Aidussina	3121	3	—	3114	—	—	—	14	4	2
34	Sv. Lucija — Santa Lucia di Tolmino	5642	75	—	5350	—	—	—	16	19	5
35	Šempas — Sambasso	3054	15	6	3030	—	—	—	34	3	3
36	Štanjel — San Daniele del Carso	2136	11	—	2116	—	—	—	3	9	9

2) Podatki določeni po sorazmerju. Občina Dole (gl. opomba 1) je bila priključena k povečani občini Idrija.

Štev.	IME OBČINE	Celotno število prebivalcev	Italijanski državljani, ki so rabili jezik					Od oseb s slov. in hrv. občevalnim jezikom so govorili tudi ital.	Tuji državljani	Od teh jugoslovanski državljani	
			italijanski	fur-lanski	slovenski	srbohrvat.	nemški				romun.
37	Št. Vid – San Vitto di Vipacco	2706	7	—	2691	—	—	—	7	8	8
28	Temenica – Temenizza	1603	54	24	1521	—	—	—	106	4	3
39	Tolmin – Tolmino	6584	559	46	5949	—	—	—	281	30	7
40	Trnovo – Tarnova della Selva	1446	5	—	1441	—	—	—	23	—	—
41	Vipava – Vipacco	4962	24	12	4890	—	—	—	3	56	31
42	Zagraj – Sagrado	1993	1389	521	70	—	—	—	67	13	6
Goriška pokrajina		200707	21589	33870	145258	—	—	—	452	1990	1073

Podatki za vso Goriško pokrajino so v toliko netočni, v kolikor prihaja v poštev opomba 1 glede Kačje vasi, ki se je združila s Postojno v Tržaški Pokrajini.

1	Balle – Valle d' Istria	2597	2148	—	—	447	—	—	447	2	2
	Barban – Barbana d' Istria	4393	170	—	—	4222	—	—	3672	1	—
2	Boljun – Bogliuno	3825	528	—	—	3296	—	—	2137	1	—
3	Buje – Buie d' Istria	7375	7341	—	8	6	—	—	12	20	10
4	Buzet – Pinguente	10049	2270	—	2093	5672	—	—	6253	14	9 ³⁾
5	Cres – Cherso	7214	4185	—	20	2929	—	—	2542	80	71
6	Črni vrh – Verteneglio	2825	2764	—	35	25	—	—	38	1	—

3) Število jugoslovenskih državljanov določeno po sorazmerju, ker manjkajo tozadevni podatki za frakcijo Hum, ki jo je Buzet odstopil Roču.

8	Dekani — Villa Decani	6797	35	—	6744	5	—	—	1013	13	12 ¹⁾
9	Grožnjan — Girsignana	3992	3586	—	436	—	—	—	406	—	—
10	Herpelje - Kozina — Erpelle - Cosina	2602	47	—	2539	1	—	—	315	15	11 ^{b)}
11	Izola — Isola	8457	6110	—	2140	—	—	—	2340	7	—
12	Kanfanar — Canfanaro	3811	3638	—	30	143	—	—	173	—	—
13	Koper — Capodistria	12654	10942	—	1612	3	—	—	1116	97	36 ^{c)}
14	Labinj — Albona	14197	7737	—	—	6405	—	—	4195	55	36
15	Mali Lošinj — Lussinpiccolo	7051	6435	—	—	372	—	—	241	224	141
16	Marezige — Maresego	3170	47	—	3120	3	—	—	1421	—	—
17	Motovun — Montona	6321	1955	—	—	4366	—	—	4012	—	—
18	Nerezine — Neresine	2030	1780	—	46	202	—	—	235	2	—
19	Novigrad — Cittanova d' Istia	2221	2216	—	—	—	—	—	—	5	—
20	Oprtalj — Portole	5047	2825	—	2571	148	—	—	2705	3	1
21	Osor — Ossero	933	350	—	—	583	—	—	532	—	—
22	Pazin — Pisino	19410	9507	—	1026	8838	—	—	9250	39	24
23	Piran — Pirano	14158	13332	—	764	—	—	—	764	62	15
24	Plomin — Fianona	4258	1159	—	181	2910	—	—	2948	8	7 ⁷⁾
25	Poreč — Parenzo	12252	9309	—	—	2332	—	—	2635	11	4 ¹⁾
26	Pula — Pola	49323	41123	—	265	5155	—	—	4652	2778	1768

4) Podatki določeni po sorazmerju, ker niso objavljeni za frakciji Gnbrovica in Osp, ki so ju prevzeli Dekani od občine Dolina.

5) Podatki določeni po sorazmerju. Od prejšnje občine Ocisla - Klanec iz katere je nastala sedanja občina Herpelje - Kozina, sta bili odtrgani frakciji Gročana in Draga (deloma) s 739 prebivalci, pridobila pa je nova občina od sedaj odpravljene občine Rodik frakcijo Kozina, od občine Dolina frakcijo Socerb. Za te frakcije pa niso dani vsi potrebni podatki. Glede števila jug. državljanov pa manjkajo tudi specializirani podatki za frakciji Herpelje in Tuble, ki jih je pridobila občina Herpelje - Kozina od Maerije (sedaj v Reški pokrajini).

6) Podatki določeni po sorazmerju, ker je Koper prevzel od občine Milje (sedaj v Trzaški pokrajini) 582 prebivalca od frakcij Valle Oltra in Škofije, glede katerih ni natančnejših podatkov.

7) Število jug. državljanov določeno po sorazmerju, ker manjkajo ti podatki za one frakcije ki jih je odsto pil Plomin nov občini Sušnjevica.

Štev.	IME OBČINE	Celotno število prebival- cev	Italijanski državljani ki so rabili jezik						Od oseb s slov. in hrv. občevalnim jezikom so govorili tudi ital.	Tuji držav- ljani	Od teh jugoslo- vanski državljeni
			itali- janski	fur- lanski	slo- venski	srbo- hrvat.	nem- ški	ro- mun.			
27	Roč — Rozzo	3006	1352	—	112	1540	—	—	1014	2	1
28	Rovinj — Rovigno	10022	9482	—	472	27	—	—	498	41	9
29	Slum - Lanišče — Slum - Mont' Aquila	3841	15	—	77	3749	—	—	3008	—	—
30	Svetvincenat — Sanvin- centi	3105	2566	—	—	539	—	—	446	—	—
31	Sušnjevice — Valdarsa	2128	37	—	3	443	—	1644	331	1	1 ⁸⁾
32	Šmarje — Monte di Ca- podistria	4397	2343	—	2049	—	—	—	1566	5	4
33	Tinjan — Antignana	4218	352	—	1	3865	—	—	2020	—	—
34	Umag — Umego	6342	6335	—	1	—	—	—	—	—	—
35	Veliki Lošinj — Lussin- grande	2064	1227	—	2	692	—	—	1	6	3
36	Vižinada — Visinada	4409	4121	—	39	249	—	—	429	143	101
37	Vižnjan — Visignano d' Istria	5009	3580	—	7	1421	—	—	259	—	—
58	Vodnjan — Dignano d' Istria	10536	5945	—	4	4569	—	—	1428	1	1
39	Vrsar — Orsera	5171	2293	—	2	2876	—	—	4317	18	17
40	Žminj — Gimino	5630	1025	—	2	4653	—	—	2878	—	—
Pulska pokrajina		287470	182214	—	26671	73286	—	1644	75661	3655	2284

Podatki o celotni Pulski pokrajini so v toliko netočni v kolikor izhaja to iz opomb 4, 5, 6.

8) Število jugoslovenskih državljanov določeno po sorazmerju. Glej opombo 7!

1	Berseč — Bersezio del Carnaro	993	987	—	—	—	—	—	—	6	5 ⁹⁾
2	Jablanica — Castel Jablanizza	3054	—	—	3048	—	—	—	2	6	6
3	Jelšane — Elsane	3379	28	—	2875	460	—	—	8	16	10
4	Klana — Clana	1751	108	—	15	1614	—	—	641	14	12 ¹⁰⁾
5	Knežak — Fontana del Conte	3719	5	—	3710	—	—	—	1	4	3
6	Lovran — Laurana	3648	1634	—	29	1837	—	—	166	148	60
7	Materija — Malleria	4566	12	—	3214	1325	—	—	163	15	10 ¹¹⁾
8	Matulje — Mattuglie	7026	126	—	51	6724	—	—	1540	125	110 ¹²⁾
9	Moščenice — Moschiena	2067	2026	—	3	13	—	—	13	25	21 ¹³⁾
10	Podgrad — Castelnuovo d' Istria	7259	177	—	5320	1726	—	—	354	36	33
11	Prem — Primano	1547	6	—	1524	—	—	—	19	17	16
12	Reka — Fiume	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Trnovo — Villa del Nevoso	4548	4	—	4451	—	—	—	—	93	67
14	Veprinac — Apriano	2392	489	—	17	2166	—	—	1587	220	84
15	Volosko-Opatija — Volosca-Abbazia	5062	2297	—	343	1081	—	—	1006	1341	535
Reška pokrajina (brez Reke)		51511	7899	—	24600	16946	—	—	5491	2066	972

Število jug. državljanov v Reški pokrajini (brez Reke) je v toliko netočna v kolikor izhaja to iz opombe 11, odnosno 5.

9) Število jug. državljanov določeno po sorazmerju, ker manjkajo tozadevni podatki za Berseč in Martinšico, iz katerih se je stvorila občina Berseč pa odcepitvi od Moščenic.

10) Število jug. državljanov določeno po sorazmerju, ker manjkajo tozadevni podatki za Klana samo, ki je nastala po odcepitvi od občine Matulje.

11) Število jug. državljanov določeno po sorazmerju. Prm. opombo 5!

12) Število jug. državljanov določeno po sorazmerju. Prm. opombo 10!

13) Število jug. državljanov določeno po sorazmerju. Prm. opombo 9!

Štev.	IME OBČINE	Celotno število prebivalcev	Italijanski državljani ki so rabili jezik					Od oseb s slov. in hrv. občevalnim jezikom so govorili tudi ital.	Tuji državljani	Od teh jugoslovenski državljani	
			italijanski	furlanski	slovenski	srbohrvat.	nemški				romun.
1	Britof — Cave Auremiane	990	9	—	974	—	—	—	19	7	7
2	Bukovje — Bucùle	598	—	—	572	—	—	—	6	26	19
3	Devin-Nabreži a — Duino-Aurisina	4085	660	8	3338	—	—	—	921	79	41
4	Divača-Škocijan — Divaccia-San Canziano	2865	131	—	2721	—	—	—	51	13	11 ¹⁴⁾
5	Doberdob — Doberdò del Lago	516	36	—	480	—	—	—	480	—	—
6	Dolina — San Dorligo della Valle	5118	104	—	4976	19	—	—	294	28	26 ¹⁵⁾
7	Dutovlje — Dutogliano	1834	29	—	1800	—	—	—	52	5	5
8	Fojan — Fogliano di Monfalcone	2157	2153	—	—	—	—	—	—	4	4
9	Gradež — Grado	5219	5175	—	—	—	—	—	—	44	9
10	Hrenovice — Crenovizza	2463	11	—	2441	—	—	—	18	11	11
11	Košana — Cossana	1769	4	—	1758	—	—	—	—	7	7
12	Lokey — Corgnale	1230	—	—	1229	—	—	—	—	1	1
13	Milje — Muggia	11484	8096	—	3298	11	—	—	2428	79	22 ¹⁶⁾
14	Postojna — Poslumia	4936	787	—	3946	—	—	—	106	203	175 ¹⁷⁾
15	Ronke — Ronchi di Le-	4846	4298	183	348	—	—	—	150	17	10

14) Podatki so določeni po sorazmerju glede 62 prebivalcev frakcije Kozina, ki jo je odstopile občini Herpelje-Kozina prejšnja občina Rodik, katere tvori sedaj del občine Divača-Škocijan. Prim. opombo 5!

15) Podatki določeni po sorazmerju. Prim. opombo 4 in 5!

16) Podatki določeni po sorazmerju. Prim. opombo 6!

17) Podatki določeni po sorazmerju. Prim. opombo 1!

16	Senožeče — Senosecchia	1634	25	4	1580	—	—	—	55	25	15
17	Sežana — Sesana	3605	46	—	3542	—	—	—	61	17	12
18	Slavina — Villa Slavina	1906	157	5	1702	—	—	—	2	42	35
19	Štarančan — Staranzano	1389	1339	—	45	—	—	—	15	5	2
20	Škocian — San Canziano d' Isonzo	3386	2818	561	2	—	—	—	—	5	— ¹⁸⁾
21	Sv. Peter — San Pietro d' Isonzo	1516	1502	7	—	—	—	—	—	7	—
22	Šmihel — San Michele, di Postumia	2131	—	—	2130	—	—	—	—	1	1
23	Štjajak — San Giacomo in Colle	797	—	—	797	—	—	—	—	1	—
24	Št. Peter na Krasu — San Pietro del Carso	3105	57	—	3040	—	—	—	10	8	8
25	Tomaj — Tomadio	1853	1	—	1846	—	—	—	48	6	6
26	Trst — Trieste	253655	202382	—	18150	—	—	—	16485	18125	8307
27	Tržič — Monfalcone	11838	11216	203	227	—	—	—	172	192	41
28	Turiak — Turiacco	1620	1619	—	—	—	—	—	—	1	—
29	Veliki Repen — Rupin grande	937	10	—	927	—	—	—	4	—	—
30	Zgonik — Sgonico	1458	9	—	1443	—	—	—	18	6	—

Tržaška pokrajina 325940 242674 971 63305 30 — — 21391 18962 8771

Podatki za celotno Tržaško pokrajino neločni, v kolikor izhaja iz opomb 14, 15, 16, 17 in 18.

18) Podatki določeni po sorazmerju. Manjkajo namreč specialni podatki za frakcijo Isola Morosini (587 prebivalcev), ki jo je Škocian prevzel od nekdanje občine Fiumicello.

1	Ajel — Aiello	1595	15	1582	—	—	—	—	—	—	—
2	Campolongo al Torre	1832	1188	643	—	—	—	—	—	1	—
3	Chiopris - Viscone	1022	45	576	—	—	—	—	—	1	—

Štev.	IME OBČINE	Celotno število prebivalcev	Italijanski državljani ki so rabili jezik					Od oseb s slov. in hrv. občevalnim jezikom so govorili tudi ital.	Tuji državljani	Od teh jugoslovanski državljani	
			italijanski	fur-lanski	slovenski	srbohrvat.	nemški				romun.
4	Červinjan										
	Cervgnano del Friuli	6186	3679	2489	-	-	-	-	18	10	
5	Jonnis	696	696	--	-	-	-	-	-	-	
6	Naborjet — Malborgheto										
	Valbruna	1407	90	-	556	-	667	-	27	94 ¹⁹⁾	
7	Oglej — Aquilea	8687	5005	3669	6	-	-	-	9	2 ²⁰⁾	
8	Ruda	4713	301	4408	-	-	-	-	4	-	
9	San Vito al Torre	1848	647	1201	-	-	-	-	-	-	
10	Trbiž — Tarvisio	5772	742	-	483	-	2963	-	22	1584 ²¹⁾	
11	Visco	933	153	780	-	-	-	-	-	-	
12	Pontebba	1045	375	-	67	-	555	-	1	48 ²²⁾	
V Videmski pokrajini		35736	12932	15748	1112	-	4185	-	50	1759	307
<p>19) Od prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom je govorilo tudi Italijanski 45.</p> <p>20) Podatki določeni po sorazmerju. Z Oglejem je bila združena občina Flumicello, toda brez frakcije občine Isola Morosini. Prim. opomba 18!</p> <p>21) Od prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom je govorilo tudi Italijanski 156.</p> <p>22) Podatki se ne nanašajo na vsa občina Pontebba, temveč samo na prejšnji občini Pontabel in Lipanja vas, ki sta bili pozneje združeni s Pontebbo. Od prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom je govorilo tudi Italijanski 69.</p> <p>Podatki za oni del Jul. Krajine ki spada sedaj pod Videmsko pokrajino so neločni, v kolikor izhaja iz opombe 20.</p>											
1	Lastovo — Lagosta	1558	208	-	-	1283	-	-	989	67	66
2	Zadar — Zara	17065	12075	-	-	1255	-	-	1011	3735	3667
Zadrška pokrajina		18623	12283	-	-	2538	-	-	2000	3802	3733
Juljska Krajina (brez Roke) in Zadrška pokr.		99987	479591	51489	258944	92800	4185	1644	109445	32234	17142

Nemcev*)	655
Češkoslovakov	591
Rumunov	148
Poljakov	104
drugih	194
Vkupno	45.857

Pripomnimo, da je anektirani del Reke štel 933 prebivalcev manj kakor prejšnji «Corpus separatum».

Od teh prebivalcev je govorilo:

italijanski	36.251
italijanski in hrvatski ali slovenski	6.644
italijanski in nemški ali madžarski	2.195
le druge (namreč različne od ital.) jezike	767
Vkupno	45.857

*) Kot nemški državljani so označeni avstrijski in nemški državljani; reško ljudsko štetje je torej že tedaj priznalo «Anschluss» kot izvršeno dejstvo.

Opomba. V Seznamu občin Julijske Krajine v IV. zborniku «Luč» so se vrinile nekatere tiskovne napake. Tako so se na str. 19 zamenili podatki za Grahovo z onimi za Grgar in podatki za Salono s podatki za Sočo. Razun tega znaša pravilno število prisotnih prebivalcev v Grahovem 4097 mesto napačno 4997, v Korminu 8383 mesto 8583, v Rovinju (str. 20) 10.022 mesto 10.222, za občine v Videmski pokrajini 35.736 mesto 35.376.

FRANCE BEVK:

PERIODNE PUBLIKACIJE.

V tretjem in četrtem zvezku našega zbornika smo poročali o slovenskih in hrvatskih povojnih periodnih publikacijah v Julijski Krajini. Žal, da kljub pazljivosti članka nista bila popolna, zato podajamo na tem mestu še nekaj bolj ali manj znanih listov, ki smo jih bili izpustili, za tri izmed njih — za «Delo», «Gmajno» in «Monokelj» — pa se nam je posrečilo dobiti točnejše podatke.

Poleg tega bomo poročali vsako leto tudi o tistih periodnih publikacijah, ki so izšle v teku leta. Tako moremo poročati za leto 1929. o treh listih: «Družini», «Novem listu» in «Istarskem listu».

Proletarec.

«Proletarec», glasilo socialistične zveze v Julijski Benečiji, in splošne strokovne zveze v Italiji, je začel izhajati v Gorici dne 8. aprila 1921. Izhajal je v obliki folio na štirih straneh vsako soboto zjutraj. Naročnina je znašala za celo leto L. 11.—. Izdajal ga je za deželno socialistično zvezo in odgovarjal za uredništvo Alojzij Štolfa. Tiskala ga je tiskarna Giovanni Paternolli v Gorici.

V prvi številki je prinesel list «Naš program», ki je bil sprejet na sedemnajstem strankinem kongresu v Livornu. Druga številka lista pove, zakaj je začel izhajati. V Livornu je bil nastal med proletarci razkol. Prejšnje skupno slovensko socialistično glasilo «Delo» so bili dobili komunisti v roke. Radi tega so bili slovenski socialisti, ki so bili ostali zvesti geslu: «Proletarci, združite se!» — brez svojega glasila. Za-

čeli so izdajati «Proletarca», v katerem pravijo: «Korakali bomo dalje pod geslom: Proletarci vseh dežel, združite se! — brez vsakega demagoštva in brez vsake dvoumljivosti. Naš cilj je komunizem, katerega pa ne zlorablajmo v strankarske namene, naša taktika pa je vsako sredstvo, zakonito in nezakonito, ki nas dovede do zaželjenega cilja. Naš naslov je brez madeža, radi tega se ga ne sramujemo, ker nam je svet in ker nas spremlja že desetletja in desetletja pri našem trudapolnem delu za osvobodjenje proletarcev in ki nas bo spremljal do končne zmage.»

List je mnogo pisal o volitvah, ki so se vršile prav v istem času; poročal je obširno o delu v stranki, polemiziral s komunisti, prinašal dopise iz vrst delavstva in vesti iz delavskega sveta, opisoval delo v parlamentu; posebej se je zanimal za vprašanje briških kolonov.

Izšlo je vsega skupaj 23 števil, katerih zadnja nosi datum 17. septembra 1921. Zadnja številka nič ne poroča, zakaj je list prenehal.

Obnova Goriške.

«Obnova Goriške» s podnaslovom: Vestnik Zveze zadrug vojnih oškodovancev Goriško-Gradiščanske, je začel izhajati dne 1. julija 1922. Izhajal je v obliki malega folio na štirih straneh dvakrat na mesec in sicer vsakega 1. in 15. Letna naročnina je znašala L. 450. Odgovorni urednik je bil Zlatko Gvidon Jug. Tiskala ga je tiskarna G. Juch v Gorici.

Namen lista je bil označen v članku «Naša beseda», ki ga je prinesla prva številka. Navajamo dobesedno: «Živimo v državi, kjer vlada, kakor pravijo, popoln demokratizem. Za nas* se ta demokratizem javlja posebno v tem, da ne pride naš človek nikdar in nikoli do svojih pravic, ako mirno in potrpežljivo čaka, da mu jih vlada da sama od sebe. Zato je treba, da se oglašamo vedno in povsod in odločno zahtevamo svoja prava. In, evo, ta namen ima naš list: na eni strani — napram vladi — naj bo glasnik krivic, ki se godijo deželi v vojnoodškodninskih zadevah, na drugi

strani pa naj bodri in naj poučuje ljudstvo, kako naj ravna, da pride do svojih pravic, da se krivica odpravi in uveljavi pravica. — Nimamo namena se pečati s politiko. Le za gospodarske prilike dežele se bomo zanimali. O teh bomo pisali. Razpravljali bomo vsled tega o vsem, kar je v zvezi z vojno odškodnino, ki tvori v današnji dnevi brez dvoma podlago vsega našega gospodarskega razvoja.»

Izšlo je vsega skupaj 7 števil. Zadnja številka nosi datum 1 — 15. oktobra 1922, a ne pove, da list preneha izhajati.

Na tem mestu naj omenimo še, da je vzporedno z «Obnovo Goriške» izhajal tudi podoben list v italijanščini. Imenoval se je «Risorgimento del Goriziano». Izšlo je le pet števil; prva dne 15. junija 1922.

«Ital - Jug».

«Rassegna Economico Commerciale Italo-Jugoslava «Ital - Jug.» — Jugoslovenski-italijanski časopis za privredu i trgovinu — Ital - Jug.». Izhaja v Milanu kot mesečnik od začetka leta 1924. S koncem leta 1929. je zaključil torej šesti letnik. Urejuje ga dr. Antonije Filipić. (V prvih dveh letnikih Filipic). Format 31×21. 5. Tiska ga Scuola Tipografica Istituto S. Gaetano v Milanu. Prinaša informativne članke o trgovini in industriji ter o gospodarstvu sploh v Italiji in Jugoslaviji. Članki o Italiji so povečini spisani v hrvaščini, ker so namenjeni čitateljem v Jugoslaviji, članki o Jugoslaviji pa obratno v italijanščini. V prvem letu in v začetku drugega je bil slovanski del napisan na ovojnem listu tiskan v cirilici. Letna naročnina za Italijo L. 60.— (v prvih letih L. 40.—), za Jugoslavijo D. 150.— (v prvih letih D. 100.—). Podporniki plačajo L. 120.—, odnosno Din 250.—.

Primavera Giuliana.

«Primavera Giuliana», Giornaletto quindicinale per gli alluni delle scuole elementari edito a cura del Gruppo d'azione per le scuole del confine orien-

tale. Ta italijanski petnajstdnevnik je začel izhajati dne 20. novembra 1925. in je s svojimi osmimi stranmi osmerke bil nekakšno glasilo za ljudskošolsko mladino. Izdajal ga je Delovni odbor za šole ob vzhodni meji. Urednika sta bila Magliacca Ruggero in Cosiano Marco. Uredništvo in uprava sta bili v Trstu. Tiskal pa je list Stabilimento industriale grafico L. Priora v Kopru.

Ta list je prinašal za slovenske naročnike prilogo, ki je bila dvakrat večja kot list sam in je nosila podnaslov «Guida Didattica per le scuole elementari con lingua d'istruzione slovena». (Didaktični vodnik za osnovne šole s slovenskim učnim jezikom.) Ker so bile vse dotedanje učne knjige odpravljene in ni bilo nobene nove, ali pa na novo aprobirane, je prinašala ta priloga vse učno gradivo za vse učne predmete: za verstvo, čitanje, slovnico, zgodovino, zemljepisje, aritmetiko in geometrijo, prirodoepis, kmetijstvo in ženska ročna dela. Italijanski je bil tej prilogi samo naslov in ime posameznih obdelanih predmetov. Letna naročnina za list s prilogo je znašala L. 11.50. — Brez priloge L. 4.50. — Posamezni popolni list 50 stotink, brez priloge 20 stotink. Od I. letnika so izšle tri številke. Od drugega letnika tega petnajstdnevnika je izšla prva številka 16. januarja, druga 11. februarja, tretja 1. marca, četrta 30. aprila, peta — in menda zadnja — brez priloge 24. maja 1926.

Občinski prijatelj.

«Občinski prijatelj». Zbornik za pravne in upravne poduke. Izhaja vsakih petnajst dni v Gorici. List dobivajo brezplačno vse občine Julijske Krajine. — Izdajala in tiskala ga je Narodna tiskarna v Gorici. Odgovorni urednik mu je bil odvetnik Adolf Perna. List je bil le prevod enakega italijanskega lista «L'Amico del Comune». Članke je prevajal v slovenščino Franc Gorkič. Prva številka je izšla 1. januarja leta 1924. Naslednje tri številke so izšle nekaj mesecev pozneje v skupnem zvezku. Nato je list prenehal izhajati.

Delo.

«Delo». Glasilo socialistične Zveze v Julijski Benečiji. Od livornskega kongresa leta 1921. dalje: Glasilo komunistične stranke v Italiji. Izhajati je začelo v maju leta 1920. ter je izhajalo vsak pondeljek, sredo in petek — od leta 1921. dalje samo vsak četrtek — v Trstu. Odgovorni urednik Ivan Regent — od januarja 1921. dalje Josip Tuntar, potem poslanec Ambrogio Belloni, nato Egidio Gennari, končno poslanec Anselmo Marabini, leta 1925. pa Vekoslav Rovani. Tiskala ga je tiskarna «Lavoratore» v Trstu, leta 1925. pa Silvio Spazzal v Trstu. List je prenehal po zelo nerednem izhajanju leta 1926.

Gmajna.

«Gmajna» je neodvisen političen tednik. Geslo: Z ljudstvom za ljudstvo! Izhaja vsako soboto v Gorici. Izdaja in odgovarja K. Kodermac (1. številka) in Franc Brajda (2—6 številka). Tiskala ga je tiskarna Juch v Gorici. Prva številka je izšla 1. januarja 1923., zadnja — šesta — pa 10. februarja 1923. — 19. marca 1923. je izšla sedma številka s podnaslovom «Neodvisen list za gospodarstvo, prosveto in politiko». Izdaja in odgovarja Uršič Franc. V načrtu je bilo, da bo list izhajal štirikrat na teden: v pondeljek, sredo, petek in nedeljo. Izšla pa je samo ena številka.

Monokelj.

«Monokelj». Satiričen tednik. Izhaja vsako soboto v Gorici. Izdaja in odgovarja K. Kodermac (1. številka) in Franc Brajda (2.—5. številka). Tiskala tiskarna Juch v Gorici. Prva številka je izšla 1. januarja 1923., četrta 27. januarja 1923., peta in zadnja pa je bila le eno stran obsegajoča satirična priloga šeste številke «Gmajne» od 10. februarja 1923.

Družina.

«Družina» s podnaslovom: «Mesečnik za zabavo in pouk» je edini slovanski mesečnik, ki izhaja po novem letu 1929 v Italiji. Izdaja ga konzorcij «Dru-

žine». Odgovorni urednik je dr. Engelbert Besednjak. Tiska ga Katoliška tiskarna v Gorici. Izhaja na 32. straneh velike četvorke in štirih straneh ovitka. Vsak mesec prinese krojno ali modno prilogo. Stane na leto L. 14.— (za leto 1929. je stal L. 12.—), s krojno prilogo L. 18.— (za leto 1929. L. 16.—). Urejeval ga je spočetka prof. Rado Bednarik, pozneje dr. Janko Kralj. Prva številka je izšla v aprilu 1929. V letu 1929. je izšlo vsega skupaj 9 številk na 300 straneh in s kazalom na koncu leta.

Že v četrtem snopiču našega zbornika smo omenili, da je bila natisnjena prva številka «Našega čolniča» za leto 1929., ki pa ni izšla. Navedemo na kratko njeno vsebino: Savinšek: «Križeve nadloge»; Smrekar: «Bela polja», pesem; Dr. Joža Lovrenčič: «Legenda o zlatem studencu»; Venceslav Sejavec: «Jutranja zvezda», pesem; Peter Rosseger - A. K.: «Mala bogoiskateljica»; Franc Jaklič: «Kovač Rošel»; Lojze Golobič: «Sveta reber»; Tober: «Zlomljeni hrast»; Rado: «Moja ježa na Vezuv». Veliko drobiža je bilo raztresenega v rubrikah: «Božje kraljestvo», «Pisano polje» in «Za kratek čas». List je bil opremil Francé Goršé.

Nekateri izmed omenjenih pisateljev so nato oddali svoje rokopise «Družini». Ta skuša biti zanimivo urejevan družinski list, ki prinaša poleg bogatega leposlovnega gradiva tudi poljudno znanstvene članke in drobiž. Ovitek in vinjete je risal Tone Kralj. List je razdeljen v sledeče rubrike: «Leposlovje», «Zanimivo in poučno», «V nedeljo popoldne», «Za hišo in dom», «Pisano polje».

Glavna pripovednika tega letnika sta bila Ivan Pregelj in Josip Lovrenčič. Ivan Pregelj je priobčil zanimivo zgodovinsko povest «Magister Anton», ki se bo nadaljevala v prihodnjem letniku. Joža Lovrenčič je priobčil povest «Cesta in njen voz», ki opisuje iztrebljenje zadnjih ostankov poganstva v Kobaridu. Tema dvema se pridružujeta še Slavko Savinšek, ki je priobčil daljši spis «Križeve nadloge» in Franc Jaklič z novelo «Kovač Rošel». Daljši lepo-

slovní spis je tudi prevod «Marjetica», spisal P. Lekeux, prevedel F. T. — Izmed izvirnih slovenskih spisov naj omenimo: Mirko Avsenak: «Seno»; Ivan Gorjanc: «Ribič», «Otroška vprašanja; Grivški: «Ozebki», «Binčkova prva izpoved», «Stric Miha hoče v toplice», «Dežnik», «Krivični mamon», «Varčna družina», «Oba junaka»; Gregor Hrastnik: «Očiščenje», «Zapiski porednega Marka».

Izmed prevodov srečamo poleg zgoraj omenjenega, daljšega, še krajše prevode iz del Kristijana Andersena, Grazie Deledda («Siromak in bogatin»), Kaden-Bandrowskega, Selme Lagerlöf («Vesela koračnica»), prevel Peter Butkovič), Remizova, Rossegerja, Sigrid Unstet («O, pridite, pridite v Betlehem!» — prevel Peter Butkovič), Tolstega in Popeliusa.

Izmed znanih pesnikov se je oglasil le Joža Lovrenčič z «Večerno pesmijo» in Venceslav Sejavec, ki je priobčil celo vrsto pesmi. Tri pesmi je prispeval tudi Mirko Avsenak; druga imena so manj znana.

Zanimiv je tudi poljudno znanstveni del. Mons. Mihael Arko je priobčil spis «Iz zgodovine mesta Idrije». Prof. Rado Bednarik je prispeval vrsto člankov, ki so krajepisnega ali zgodovinskega, a tudi prirodopisnega značaja. Med drugimi: «Moja ježa na Vezuv», «Stare priče», «V mrtvem mestu», «V globinah zemlje», «Dornberški gospodje», «Čudo sveta», «Francozi beže», «Morja globine in skrivnosti». Dr. A. K. je priobčil slovstvene drobtine in več poročil o knjigah. Tine Knap vrsto člankov prirodopisnega značaja: «Tajne iz kraljestva rastlin», «Iz carstva živali», «Slike iz narave» i. t. d. Tober je pisal skozi vse številke mesečnika članek «Ob zatonu ruskega carizma». Stanko Stanič je napisal članek «Prešernov brat», «Tolminske zgodbe in dogodbe». V listu je še več nepodpisanih spisov.

List je prinesel poleg tega vrsto vzgojnih člankov: Gizela Majeve: «Neubogljivci»; Francka Župančič: «Kaj nam pripovedujejo kolodvori». Nekateri članki so podpisani le s šiframi ali so nepodpisani. Dalje gospodarski sestavki: Jože: «Vrt, cvetlica, voda»,

«Kislo mleko», «Naš dom», «Zemlja za cvetice» i. t. d.; Franc Magajna: «Umetno cvetoče rastline»; Gizela Majeve: «Varčna gospodinja», «Ljubo zdravje», «Kako naj se kopljemo»; dr. Lojze Simoniti je pisal zdravstvene članke: «Sta sadje in zelenjava potrebna naši prehrani», «Kaj naj napravimo v slučaju božjastnega napada», «Nekaj o otroški griži», «Nekaj nasvetov materam»; Just Ušaj: «O vkuhavanju sadja in zelenjadi».

Drobiž je prinesel obilo zabavnega gradiva, posebno ugank, ki jih urejuje Domen Butkovič, in kratkočasnic.

Novi list.

Ko so o novem letu 1929. nehali izhajati vsi slovanski listi v Italiji, ker je bil vsem odgovornim urednikom zavrnen vpis v časnikarski seznam, je predsednik vlade naknadno dovolil dr. Engelbertu Besednjaku, da sme izdajati en slovenski mesečnik («Družina») in po en slovenski («Novi list») in en hrvatski («Istarski list») novičarski tednik.

Prva številka «Novega lista» je izšla dne 29. marca 1929. Izhaja na 16. straneh male folio oblike vsak petek zjutraj. List izdaja konzorcij Novega lista v Gorici. Odgovorni urednik je dr. Engelbert Besednjak. Tiska ga Katoliška tiskarna v Gorici. Naročnina stane L. 15.— na leto.

Prva številka lista je prinesla na uvodnem mestu:

«S pričujočo številko Novega lista se pojavlja po večmesečnem presledku spet slovenski časnik v deželi. Našemu omikanemu ljudstvu je bilo hudo, da ni moglo več zasledovati domačih in tujih dogodkov. Čutilo se je prikrajšano v svoji potrebi po izobrazbi, zadeto v svojih gospodarskih koristih. O tem stanju smo poročali po ukinjenju slovanskega tiska v Rim in obrnili nanj pažnjo osrednje vlade. Načelnik vlade je uvidel in se odločil, da dovoli Slovencem en mesečnik in en tednik in ravno tako en tednik Hrvatom.

Sedaj imamo zopet svoje glasilo, ki ga je treba veselo širiti. V trenutku, ko sprejemem glavno in odgovorno uredništvo Novega lista, pozivam zato naše može in fante, naše žene in dekleta, da segajo pridno po njem in ga zanesejo v slednjo našo hišo. V imenu vseh urednikov veselo veliko noč! — Dr. Engelbert Besednjak.»

List prinaša na prvem mestu tedenski koledar, nato drobne novice, v rubriki «Kako je s politiko» seznanja čitatelje z zunanje- in notranje-političnimi dogodki, drobne novice iz vsega sveta se dobe v rubriki «Okno v svet», a dopisi v rubriki «Kaj nam pišejo z dežele». Poleg tega imamo v listu še rubrike: «Cerkveni pregled», «Kaj se sliši po svetu», «Iz slovstva», «Nove postave», «Ti bom eno povedal» (kratkočasnice), «Za umnega gospodarja», «Tržni pregled», «Vprašanja in odgovori». Nekatere rubrike se v listu stalno menjajo in prinašajo vedno kaj novega. Posebno zanimiv je opis vseh naših trgov, ki se nadaljuje. O veliki noči in božiču je prinesel posebno leposlovno prilogo.

Iz vsebine nas zanima v prvi vrsti listek, v katerem je bila priobčena nekoliko črtana Tavčarjeva povest «Cvetje v jeseni»; prevod povesti Fr. Hellerja «Odisej se vrača» in prevod Poe-jeve novele «Zlati hrošč». Iz velikonočne priloge omenjamo: Tolstoj: «Velikonočna sveča»; Romano Guardani: «O znamenju križa»; nekaj pesmi in krajše proze. Iz božične priloge pa: Piere L'Ermite: «Franc»; Gustav Lindqvist: «Črni madež»; «Božič pri Rusih»; «Opis naših trgov». Zanimivi so bili tudi književni pomenki, o katerih je poročal list o izišlih knjigah. Posebno je treba omeniti poročila o prevodih jugoslovanskih pisateljev v italijanščino, posebej o Cankarju, in ocene tistih knjig, ki so izšle pri nas.

Vseh številok prvega letnika je bilo štirideset. List se po novem letu ni spremenil.

Istarski list.

Prva številka tega hrvatskega novičarskega tednika je izšla dne 11 marca 1929. Izdaja na osmih

straneh male folio oblike vsak četrtek. Uredništvo se nahaja v Gorici, a uprava v Trstu. Izdajatelj in odgovorni urednik dr. Engelbert Besednjak. Tiska ga Katoliška tiskarna v Gorici. Naročnina znaša L. 12.— na leto.

Postanek in namen časopisa je isti kot pri Novem listu.

Dasi je tednik urejevan v glavnem v istem pravcu kot «Novi list», je vendar po obsegu, zato tudi po vsebini bornejši. Na prvem mestu prinaša «Novosti». Sledijo rubrike: «Politički pregled», «Što nam pišu iz Istre», «Novi zakoni», «Listek», «Iz života in svijeta».

V listku je prinašal tednik poleg drugega napet zgodovinski roman H. Ridder Haggarda «Kći cara Montezume», ki se nadaljuje še po novem letu. List je prinésel tudi božično prilogo z raznimi prispevki.

Vseh številk prvega letnika je izšlo 37. List se po novem letu v bistvu ni spremenil.

F. B. :

KNJIŽNE IZDAJE V LETU 1929.

A. Slovenske.

Književna družina «Luč» v Trstu je izdala tudi v preteklem letu 1929. dve seriji knjig in sicer v februarju «kolednice» in v avgustu «kresnice». Vsakokrat je izdala zvesta svojemu načrtu po tri knjige, eno izvirno leposlovno, en prevod in poljudno znanstveni zbornik. V februarju so izšle sledeče knjige: Zbornik «Luč», četrti zvezek; Damira Feigla avanturistično fantastična povest iz afriškega neznanega sveta pod naslovom «Na skrivnostnih tleh» in zbirka povesti bolgarskega pisatelja Ivana Vazova pod naslovom «Hadži Ahil in druge povesti», ki jih je prevedel France Bevk in napisal dodaten članek o Bolgarih, njihovi literaturi in posebej o Ivanu Vazovu. V avgustu so izšle knjige: Zbornik «Luč» peti zvezek; Franceta Bevka povest iz kmetskega življenja «Krivda» in povestica slovaškega pisatelja Martina Kukučina «Mišo», ki jo je prevedel Slavko Slavec in napisal dodaten članek o Slovaki in o pisatelju. Kot izredno knjigo je izdala književna družina «Luč» tudi Franceta Bevka «Muka gospe Vere» v odlični opremi.

Tiskarna «Edinost» v Trstu je izdala knjigo «Slike iz prirode», ki je nekaka ilustrovaná prirodopisna čitanka; zbral jo je Nande Vrbanjakov. Poleg tega izdaja tiskarna «Edinost» še «Biblioteko za pouk in zabavo», zbirko leposlovnih in znanstvenih spisov, izvirnih in prevodov, ki izhajajo približno vsakih pet ali šest tednov. Ta zbirka prinaša tudi ilustracije,

ovitek je risal Avgust Černigoj. Vsaka izmed knjižic nosi naslov izvirnega leposlovnega spisa, ki je na prvem mestu. V letu 1929. je izšlo šest zvezkov: France Bevk: «Tuje dete in drugi spisi»; France Bevk: «Sestra in drugi spisi»; Ivan Vovk: «Obisk in drugi spisi»; Damir Feigel: «Faraon v fraku in drugi spisi»; Slavko Slavec: «Dora se dramí in drugi spisi»; Ferdo Plemič: «Mojea in drugi spisi». — V ponatisu je izšla v njeni založbi: Damir Feigel: «Faraon v fraku».

«Goriška Matica» je izdala za leto 1929. sedem knjig. Obvezne knjige so sledeče: «Koledar za leto 1930.» v umetniški opremi Toneta Kralja; dr. Josip Potrata: «Zdravje in bolezen v domači hiši», tretji del: Bistvo, vzroki in pojavi bolezni; Slavka Slavca povest «Čigava si?»; vzgojna knjiga «Pod domačim krovom», ki jo je spisal Ciril Drekonja, a risarsko opremil France Goršé. V izredni izdaji sta izšli knjigi: France Bevk: «Umirajoči bog Triglav», povest iz štirinajstega stoletja; Gizela Majeve: «Vzorna gospodinja», s slikami; naslovno stran je risal arh. Zorko Lah.

«Goriška Mohorjeva družba» je izdala štiri knjige: «Koledar za leto 1930»; Sienkiewiczov roman «Quo vadis?» v novem prevodu dr. Jože Glonarja, drugi in zaključni zvezek; Ivan Trinko: «Naši paglavci», črtice in slike iz beneško-slovenskega pogorja; dr. Josip Rustja: «Travništvo».

«Naša založba» je izdala ilustrovane in na lepem papirju tiskane «Narodne zagonetke», ki jih je po zbirki Vuka Karadžiča priredil Alojzij Gradnik.

Uprava «Novega lista» je izdala za svoje naročnike običajno «Novo pratiko za leto 1930»; (prej «Goriška pratika»).

Katoliška tiskarna v Gorici je izdala štiri zvezke «Pravljic», ki jih je zbral Stric Janez. Pravljice so ilustrirane; vsak zvezek obsega 32 strani in štiri strani ovitka.

Nadškofijsko Vodstvo Marijinih družb v Gorici je izdalo dr. Brumatovo knjigo za majnik «Sveta Te-

rezija Deteta Jezusa in presvetega Obličja ali Mala cvetka Marijina».

Knjigarna Štoka v Trstu je izdala običajni «Vedež» za leto 1930.

Dr. Andrej Pavlica, profesor bogoslovja, je izdal v samozaložbi in v korist sirotišču sv. Družine knjigo «Sejavec».

Izmed prej izišlih knjig smo bili prezrli dr. Brumatovo knjigo «Kam?», ki je izšla v samozaložbi, in brošuro «Zrna», ki jo je bila izdala Prosvetna Zveza v Gorici. Tudi «Katekizem za beneške Slovence» je izšel že lansko leto v Gorici.

Ob koncu leta je izdala Goriška Mohorjeva družba cerkveno pesmarico «Božji spevi», ki jo je priredil Vinko Vodopivec.

Spomladi 1929, (knjiga ne nosi datuma), je izšla v samozaložbi v Trstu knjiga «Oprema za neveste» s prilogami.

B. Hrvatske.

V zadnjem članku o knjižnih publikacijah smo omenili, da je izdalo «Društvo sv. Mohorja za Istru» le Koledar «Danico» za leto 1929. Izdala je pozneje še naslednji dve knjigi: kmetsko povest «Gospodin Rafo» in «Kačičevo Pjesmarico». Ta družba je izdala koledar «Danico» tudi za leto 1930. s tremi knjigami. Ostale tri knjige so sledeče: Benson: «Gospodar svijeta», religiozni roman; «Narodne pripovijedke»; inž. Josip Rustja: «Gnojenje i gnojiva».

Dalje je izšel v Trstu tudi «Istarski koledar za prostu godinu 1930.», ki ga je izdal Fran Babuder.

Od starejših publikacij smo bili izpustili tudi brošuro «Franina i Jurina, miljenici istarskog puka», ki jo je izdalo «Tiskovno društvo v Pazinu».

«Ital-Jug» v Milanu je izdal že dvakrat «Annuario del Commercio Italo-Jugoslavo. — Adresar Jugoslovensko-Italijanske trgovine».

①) «Luč», poljudno znanstveni zbornik književne zadruge «Luč». Četrti zvezek. Zbral Lavo Čermelj. Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu.

Str. 90. Vsebina: Angelo Kukanja: Veliki fašistovski svet; Lavo Čermelj: Politično upravni in sodni pregled Julijske Krajine ob koncu l. 1928; Angelo Kukanja: O legislativni unifikaciji; France Bevk in Lavo Čermelj: Periodne publikacije; F. B.: Knjižne izdaje v letu 1928. Priloga: Karta Julijske Krajine (Politično upravni in sodni pregled po stanju 31. XI. 1928.).

(2.) Damir Feigel: **«Na skrivnostnih tleh»**. Trst, 1929. Književna družina «Luč». Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 120.

(3.) Ivan Minčev Vazov: **«Hadži Ahil in druge povesti»**. Iz bolgarščine prevlel France Bevk. Trst, 1929. Književna družina «Luč». Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. Vsebina: Ivan Minčev Vazov, Hadži Ahil, Bolgarka, Ded Joco gleda, Se li vrne, Pavle Fertig; France Bevk: Ivan Minčev Vazov. — Str. 104.

(4.) **«Luč»**, poljudno znanstveni zbornik književne družine «Luč». Peti zvezek. Zbral Lavo Čermelj. Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 106. Vsebina: Ferdo Kleinmayr: Slovenske ljudske šole v tržaški okolici od l. 1868. do konca. (Zgodovinska slika, sestavljena po uradnih spisih); Lavo Čermelj: Strokovno šolstvo v Trstu; Forojulienis: Goriško šolsko društvo Šolski dom; Lavo Čermelj: Realka v Idrii; —i.—: Doneski k zgodovini slovenske gimnazije v Gorici.

(5.) France Bevk: **«Krivda»**. Povest. Trst, 1929. Književna družina «Luč». Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 136.

(6.) Martin Kukučičin: **«Mišo»**. Trst, 1929. Književna družina «Luč». Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 64. Vsebina: Mišo, poslovenil Slavko Slavec; Martin Kukučičin, sestavil Slavko Slavec.

7.) France Bevk: **«Muke Gospe Vere»** Trst, 1929. Književna družina «Luč». Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 104.

8.) **«Slike iz prirode»**. Zbral Nande Vrbanjakov Tiskala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. Trst, 1930. Str. 96. Ilustrirano.

9.) France Bevk: **«Tuje dete in drugi spisi»**. Biblioteka za pouk in zabavo. Tiskala in založila tiskarna «Edinost». Trst, 1929. Str. 104. Vsebina: France Bevk: Tuje dete; Lavo Čermelj: Kameno olje; Giovanni Verga - Slavko Slavec: Viteštvo na kmetih; H. W. Osgoot - R. V.: V pradomovini kave; Alfonse Kroziere - Damir Feigel: O možu, ki je bil lačen; Pa-perki.

10.) France Bevk: **«Sestra in drugi spisi»**. Biblioteka za pouk in zabavo. Tiskala in založila tiskarna «Edinost». Trst, 1929. Str. 102. Vsebina: France Bevk: Sestra; A. K.: Zakon kakor ga ureja civilni zakonik in nove določbe konkordata med Italijo in Sveto stolico; Grazia Deledda - Slavko Slavec: Lisica; M. C. Cooper - R. V.: V siamski džungli; Ovadij Savič - F. E.: Konjski tatovi; L. Č.: Sličice iz prirode in tehnike.

11.) Ivan Vouk: **«Obisk in drugi spisi»**. Biblioteka za pouk in zabavo. Tiskala in založila tiskarna «Edinost» Trst, 1929. Str. 94. Vsebina: Ivan Vouk: Obisk; Lavo Čermelj: Dušik; France Bevk: Glej, človek; G. M. Dyott: Ekvadorski ognjeniki; Georges Courtelline - Slavko Slavec: Pobočnik Flick; Ferdo Kleinmayr: Stolpi molka; Gabriele d'Annunzio - Slavko Slavec: Toto.

12.) Damir Feigel: **«Faraon v fraku in drugi spisi»**. Biblioteka za pouk in zabavo. Tiskala in izdala tiskarna «Edinost». Trst, 1929. Str. 110. Vsebina: Damir Feigel: Faraon v fraku (nadaljevanje); A. K.: O spravnem sodniku; Borisav Stanković - France Bevk: V noči; Jos. F. Rock - A. K.: Pri Lamah v Choniju; Gabriele d'Annunzio - Slavko Slavec: Deviška gruda; Josip Jurca: Samopisna oporoka; Fritz Gerk - r. l.: Od stopnje do stopnje.

13.) Slavko Slavec: **«Dora se dramu in drugi spisi»**. Biblioteka za pouk in zabavo. Tiskala in založila tiskarna «Edinost». Trst, 1929. Str. 116. Vsebina: Slavko

Slavec: Dora se drami; L. Č.: Iz otroških let Mihajla Pupina; Damir Feigel: Faraon v fraku (konec); M. C. Cooper - A. K.: V Sudanu.

14.) Ferdo Plemič: **«Mojca in drugi spisi»**. Biblioteka za pouk in zabavo. Tiskala in založila tiskarna «Edinost». Trst, 1929. Str. 94. Vsebina: Ferdo Plemič: Mojca; Josip Jurca: Povračanje zemljiškega davka; Vladislav Stanislav Reymont - Štefan Žeromski - France Bevk: Dvoje smrti: Smrt v hlevu, Smrt v polju; Jaroslav Hašek - Tone Čemažar: Sovražniki alkohola praznujejo Silvestrov večer; Adolf von Pungern - M. Samsa: V pragozdu ob Amazoni; Wermeskerken - D. F.: Ustnik; Drobiž.

15.) Damir Feigel: **«Faraon v fraku»**. Tiskala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. 1929. Str. 90.

16.) **«Koledar Goriške matice za leto 1930»**. Izdala in založila Goriška matica v Gorici. Natisnila tiskarna «Edinost» v Trstu. 1929. Ovitek in vinjete je narisal Tone Kralj. Str. 112.

17.) Dr. Josip Potrata: **«Zdravje in bolezen v domači hiši»**. Tretji del. Bistvo, vzroki in pojavi bolezni. Gorica, 1930. Izdala in založila književna zadruga «Goriška matica». Natisnila tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 140.

18.) Slavko Slavec: **«Čigava si?»**. Povest. Gorica, 1930. Izdala in založila književna zadruga «Goriška matica». Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 162.

19.) **«Pod domačim krovom»**. Sestavil Ciril Drekonja. Gorica, 1930. Izdala in založila književna zadruga «Goriška matica». Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 126.

20.) France Bevk: **«Umirajoči bog Triglav»**. Gorica, 1930. Izdala in založila književna zadruga «Goriška matica». Ovitek je risal France Goršé. Natisnila tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 172.

21.) **«Vzorna gospodinja»**. Sestavila Gizela Majeva. Gorica, 1930. Izdala in založila književna zadruga «Goriška matica». Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 184.

22.) **«Koledar Goriške Mohorjeve družbe»** za navadno leto 1930. Izdala in založila «Goriška Mohorjeva družba». Natisnila «Katoliška tiskarna» v Gorici. 1929. Platnice in mesečna zaglavja risal akademični slikar France Goršé. Str. 154.

23.) **«Quo vadis?»** — Zgodovinska povest iz mučeniške dobe. Poljski spisal Henrik Sienkiewicz. Prevedel dr. Joža Glonar. Izdala «Goriška Mohorjeva družba». Gorica, 1929. Druga knjiga. Natisnila «Katoliška tiskarna» v Gorici. Str. 293-576. Dodan je tolmač.

24.) Ivan Trinko: **«Naši paglavci»**. Črtice in sličice iz beneško-slovenskega pogorja. 1929. Izdala «Goriška Mohorjeva družba» v Gorici. Naslovno stran in risbe je izvršil France Goršé. Natisnila «Katoliška tiskarna» v Gorici.

25.) **«Travništvo»**, spisal Josip Rustja, kmetijski inženjer. Izdala «Goriška Mohorjeva družba». 1929. Tiskala «Katoliška tiskarna» v Gorici. Str. 104.

26.) **«Narodne zagonetke»**. Po zbirki Vuka Karadžiča priredil Alojzij Gradnik. Na svetlo danó v Gorici 1929. Knjigo je izdala «Naša založba», ima jo v zalogi «Katoliška knjigarna» v Gorici. Tiskala «Katoliška tiskarna» v Gorici. Str. 40.

27.) **«Nova pratika»** za leto 1930. Izdal in založil «Novi list». Tiskala «Katoliška tiskarna» v Gorici. Str. 112.

28.) **«Pravljice»**. Zbral stric Janez. Gorica, 1929. Izdala in tiskala «Katoliška tiskarna» v Gorici. S slikami. Vsak zvezek obsega 32 strani. Vsebina prvega zvezka: Rdeča kapica, Srečni Janezek, Zajec in lisica, Trnjulčica, Bog je povsod, Pepelka (nedokončano). Vsebina drugega zvezka: Pepelka (konec), Jaga baba, Janezek in Marjetica (nedokončano). — Vsebina tretjega zvezka: Janezek in Marjetica (konec), Pogumni krojaček, Sneguljčica (nedokončano). — Vsebina četrtga zvezka: Sneguljčica (konec), Stari čarovnik in njegova otroka, Zagorski mestni godci, Čudovite sanje. — Vsi štirje snopiči obsegajo 128 strani.

29.) **«Sveta Terezija Deteta Jezusa** in presvetega Obličja» ali «Mala cvetka Marijina». Spisal dr. Miroslav Brumat. Izdalo in založilo nadškofijsko Društvo Marijinih družb v Gorici. 1929. Tiskala «Katoliška tiskarna» v Gorici. Str. 416.

30.) **«Vedež»**, splošni žepni koledar za leto 1930. Letnik 14. Izdala in založila knjigarna in papirnica J. Štoka v Trstu. Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu.

31.) Dr. Andrej Pavlica: **«Sejavec»**. Nedeljsko branje. Pouk, zgodovina, legende. Prve knjige prvi zvezek. Čisti dobiček za sirotišče sv. Družine. P. S. T. L. Lukežic, Gorizia. Str. 292.

32.) **«Kam?»** Fantom in dekletom. Spisal dr. Miroslav Brumat. Samozaložba. 1923. Tiskala «Narodna tiskarna» v Gorici. Str. 272.

33.) **«Zrna»**. Prosvetne tekme za leto 1927. Gorica. Tiskala «Katoliška tiskarna» v Gorici. Str. 70.

34.) **«Katoliški katekizem»** za Slovence videmske nadškofije Gorica 1928. Tiskala «Katoliška tiskarna» v Gorici. Str. 72.

35.) **«Gospodin Rafo»**. Priča iz seljačkog života. Napisao Petar Grgec, profesor. Zabavna knjižnica «Društva sv. Mohora za Istru». Godina 1929. Tisak «Katoliške tiskarne» u Gorici. Str. 96.

36.) O. Andrije Kačića Miošića: **Razgovor ugodni**. Izabrane pjesme. (Na ovitku: Kačićeva pjesmarica). Izdalo «Društvo sv. Mohora za Istru». Godina 1929. Tisak «Katoliške tiskarne» u Gorici. Str. 64.

37.) **«Danica»**. Koledar za prostu godinu 1930. Izdalo «Društvo sv. Mohora za Istru». Tisak «Katoliške tiskarne» u Gorici. Str. 160.

38.) R. H. Benson: **«Gospodar svijeta»**, religiozni roman. S englezkog preveo M. A. Miholjević. Izdalo «Društvo sv. Mohora za Istru». U Trstu, god. 1930. Tisak «Katoličke tiskare» u Gorici. Str. 228.

39.) **«Narodne pripovijetke»**. Izdalo «Društvo sv. Mohora za Istru». Godina 1930. Tisak «Katoliške tiskarne» u Gorici. Str. 48.

40.) **«Gnojenje i gnojiva»**. Napisao Josip Rustja, poljodolski inženir. Izdalo «Društvo sv. Mohora za

Istru». Godina 1930. Tisak «Katoličke tiskare» u Gorici. Str. 32.

41.) **«Istarski Koledar za prostu godinu 1930».** Izdao Fran Babuder. U Trstu, 1930. Tiskom tiskare «Edinost» u Trstu. Str. 160.

42.) **«Franina i Jurina, miljenici istarskog puka.»** O njihovoj pedesetgodšnjici (16. VIII. 1871. — 16. VIII. 1921.). Trst, 1921. Naklada «Tiskovnog društva u Pazinu». Tisak tiskare «Edinost» u Trstu. Ponatis iz «Pučkega Prijatelja» št. 36 od 25. kolovoza 1921. Str. 30.

43.) **«Annuario del Commercio Italo-Jugoslavo. — Adresar Jugoslovensko-Italijanske trgovine.»** Urednik in tiskarna sta kot pri časopisu «Ital-Jug». Vsebuje naslove vseh tvrdk, ki so zainteresirane pri trgovini med Italijo in Jugoslavijo. Spisan je dvojezično kot zgoraj omenjeni časopis. Prva izdaja je izšla za leto 1927-1928. Za l. 1928-1929 je izšla druga popravljena in izpopolnjena izdaja. Za l. 1929-1930 se pripravlja tretja izdaja.

44.) **«Božji spevi».** Pesmi cerkvenega leta za mešani zbor. Uredil Vinko Vodopivec. Izdala in založila Gor. Mohorjeva družba, Gorica 1929. natisnila kat. tiskarna v Gorici. Strani 130.

45.) **Oprema za neveste.** Sestavila Milka Martelančeva. Naslovno stran narisala Špelca Mladič-Tavčarjeva. Samozaložba. Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu. Str. 56. Poleg tega še pet prilog z načrti in kroji.

Vsebina :

—: Spremembe v ustroju velikega fašistovskega Sveta in določbe za uvedbo faš. stranke	St. 3
x: Sprava med Sv. Stolico in Italijo	7
Šlibarjev Polde: Ob čevalni jezik v Jul. Krajini po ljud. štetju iz l. 1921	123
France Bevk: Periodne publikacije	136
E. B.: Knjižne izdaje v letu 1929	146

Tiskovne pomote.

V povesti „Zadnji lutrovci na Vipavskem“ naj cen. bralec popravi sledeče pomote:

Stran:	vrsta:	namesto:	beri:
10.	2.	ogljiski	oglejski
29.	22.	zabaljive	zabavljive
35.	21.	dornberšem	dornberškem
36.	1.	blagoslova	blagoglasja
36.	3.	mamljivo	mamljivo
42.	16.	minoritetskega	minoritskega
51.	38.	prirosto	priprosto
57.	18.	Mejdu	Mejduš
108.	15.	(izpusti besedico „pa“)	
109.	15.	slašega	slajšega

Izšla je FR. BEVK-ova knjiga :

„JULIJAN SEVER“

Stane L 5.— ; po pošti L 5.50.

TISKARNA „EDINOST“

je izdala in ima v zalogi:
od zbirke književne družine „Luč“:

I. serijo (pošla)

II. serijo :

S Slavec: **Ubogi Uštin**,
V. S. Reymont: **Tomek Baran**.
„Luč“, poljudno-znanstveni zbornik II.

III. serijo :

F. Bevk: **Vihar**.
K. M. Čapek-Chod: **Hojka, Nedonošen**.
„Luč“, poljudno-znanstveni zbornik III.

IV. serijo :

D. Feigel: **Na skrivnostnih tleh**.
I. M. Vazov: **Hadži Ahil in druge povesti**.
„Luč“, poljudno-znanstveni zbornik IV.

V. serijo :

F. Bevk: **Krivda**.
M. Kukučín: **Mišo**.
„Luč“, poljudno-znanstveni zbornik V.

Vsaka serija stane L 4.—, po pošti L 5.—.

Izven serij :

Fr. Bevk :

„MUKA GOSPE VERE“

L 4.—, po pošti L 4.50.

Razen tega ima še v zalogi :

L. Andrejev: **Anfisa** . . . L 2.50, po pošti L 2.80

F. Bevk: **Jakec in njegova ljubezen** L 2.50,
po pošti L 2.80

Iz starih časov . . . . . L 2.—, „ „ L 2.50

